

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta pedagogická

Katedra historie

Diplomová práce

**Plzeňské školství a jeho významné osobnosti
v 19. stol.**

Bc. Lukáš Jesínek

Vedoucí práce: Doc. PaedDr. Naděžda Morávková, Ph.D.

Plzeň 2019

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 15. října 2018

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

S radostí chci nejprve poděkovat vedoucí mé diplomové práce Doc. PaedDr. Naděždě Morávkové, Ph.D. za její cenné rady a čas, který mi věnovala. Poděkování dále patří mé drahé rodině, nenahraditelné opoře během mých studií.

Motto:

„Pracujme tak, abychom vlast předali potomkům lepší, než v jakém stavu nám ji zanechali předkové.“ Josef Jungmann

Obsah

Úvod.....	7
1 Dějiny města Plzně (1781–1850).....	10
1.1 Vliv osvícenských reforem na Plzeň.....	10
1.2 Národní obrození v Plzni.....	13
1.3 Jaro národů v Plzni.....	16
2 Osobnosti plzeňského obrozeneckého školství.....	19
2.1 Josef Stanislav Zauper.....	20
2.1.1 Mládí Josefa Stanislava Zaupera.....	20
2.1.2 Učitelem na gymnáziu.....	22
2.2 Josef Vojtěch Sedláček.....	25
2.2.1 Mládí Josefa Vojtěcha Sedláčka.....	26
2.2.2 Organizátorská činnost v Plzni.....	28
2.3 Josef František Smetana.....	32
2.3.1 Mládí Josefa Františka Smetany.....	32
2.3.2 Učitelem v Plzni a organizátorská činnost.....	33
2.3.3 Vědecká činnost.....	38
2.3.4 Básnická činnost.....	41
2.4 Antonín Hlavan.....	43
2.4.1 Církevní kariéra Antonína Hlavana.....	44
2.4.2 Hlavanova podpora plzeňského školství.....	47
2.5 Josef Spudil.....	50
2.5.1 Období studií a pedagogické začátky.....	51
2.5.2 Působení v Plzni.....	52
2.5.3 Pozdní léta života.....	54
3 Dějiny města Plzně (1850–1900).....	55
3.1 Období neoabsolutismu a jeho vliv na Plzeň.....	55
3.2 Společenské tání v šedesátých letech.....	58
3.3 Hospodářská krize a pomalý rozvoj.....	62
3.4 Dynamický rozvoj v osmdesátých letech.....	65
3.5 Plzeňské školství v závěru století.....	67
4 Osobnosti plzeňského školství (2. pol. 19. století).....	70
4.1 Jan Hugo Karlík.....	70
4.1.1 Období studií a raná léta v klášteře.....	71

4.1.2 Působení na gymnáziu a pozdní léta	72
4.2 František Částek	75
4.2.1 Studijní a raná učitelská léta.....	75
4.2.2 Částkovo působení v pozici ředitele.....	76
4.2.3 Částkovo působení ve spolcích	77
4.3 Tomáš Cimrhanzl	79
4.3.1 Období studií	80
4.3.2 Období působení v Plzni	81
4.3.3 Cimrhanzlovo dílo.....	83
4.4 František Alois Hora	84
4.4.1 Raná léta života	85
4.4.2 Působení v Plzni.....	86
4.4.3 Podpora česko-polské vzájemnosti	88
4.5 Jan Rychtařík.....	89
4.5.1 Studia a učitelské začátky	90
4.5.2 Činnost v Plzni	92
Závěr	95
Prameny a literatura	98
Seznam příloh.....	104

Úvod

Plzeň je dnes čtvrtým největším městem v České republice a rozhodně tomu odpovídá i úroveň tamního školství. V současnosti jsou zde desítky základních a středních škol, které vychovávají a vzdělávají žáky nejen Plzně, ale i širokého okolí. Díky Západočeské univerzitě je Plzeň vzdělanostním centrem celostátního charakteru. Aktuální situace plzeňského školství má za sebou dlouhodobý vývoj, který souvisí s dějinami našeho státu a také s jeho význačnými osobnostmi.

Ve své studii se proto budu zabývat historickým vývojem plzeňského školství devatenáctého století a jeho významnými osobnostmi, bez kterých by Plzeň nebyla jedním z oněch celostátních center, jakým je dnes. Důvodem, proč jsem si vybral k bádání zrovna devatenácté století, je dynamický rozvoj města v průběhu zmiňované doby. Plzeň do něj vstoupila jako malé město obehnané hradbami a vycházela z něj jako moderní velkoměsto s téměř sedmdesáti tisíci obyvateli a rozvinutou infrastrukturou. To samé platí i pro plzeňské školství. Začátkem 19. stol. bylo v Plzni za hlavní centrum vzdělanosti považováno tamější gymnázium a na konci století měla Plzeň hustou síť základních a středních škol, přičemž se dokonce uvažovalo o zřízení vysoké školy. Takový ohromný rozmach byl dán dobovými procesy a také oněmi význačnými osobnostmi, které město a jeho kulturu zvelebovaly.

Při vytváření této studie jsem si uvědomil, že současný stav školství tohoto významného města byl draze vykoupen celoživotní prací dnes již neznámých hrdinů. Obrozenci například obětovali i ty nejkrásnější okamžiky lidského života. Často šlo o příslušníky kněžského stavu, kteří nemohli mít partnerku a ani žádné potomstvo. Svůj život věnovali tvoření vědeckých prací, které se i dnes mohou úrovní rovnat té současné akademické, a výchově tehdejší mládeže, čímž pozvedli Plzeň a její region. Díky nim máme svůj jazyk, svoji kulturu, tedy i svoji identitu. Tito vzdělaní učenci byli součástí většího procesu ve společnosti, díky čemuž nám jejich usilovná celoživotní práce pomůže pochopit celý proces národního obrození a rozvoje české kultury v průběhu 19. století. Politická situace v Habsburské monarchii se sice neustále měnila, ale snaha význačných osobností zůstávala pořád stejně veliká. Přicházely nové a nové generace, které navazovaly na dílo svých předchůdců. Ty byly naopak postaveny před těžký úkol udržení vysoké úrovně školství i přes ohromnou územní expanzi města Plzně.

Hlavním cílem mé usilovné práce je vytvořit strukturovanou a přehlednou studii, která by zmapovala zásadní informace o historii plzeňského školství. S tím souvisí další cíle, jejichž splnění zaručí úspěch toho hlavního. Je nutné provést detailní heuristiku o daném tématu, ať již dobové materiály, nebo výsledky novodobého zkoumání. Zaznamenání užitečných zdrojů může pomoci případným dalším badatelům. Pro vytvoření uceleného obrazu o plzeňském školství je nutné kvalitně zpracovat životy nejdůležitějších osobností plzeňského školství.

Celá studie je rozdělena do dvou stěžejních bloků, přičemž první blok se zabývá převážně první polovinou 19. stol. a druhý zase druhou polovinou 19. stol. Bloky se dále dělí na dvě rozsáhlejší kapitoly, a to na obecnou historii města Plzeň a na kapitolu o osobnostech působících v daném období. V kapitolách zaměřených na obecné dějiny jsem propojil regionální dějiny Plzně a jejího okolí s dějinami celostátními, neboť se vývoj Plzně často odvíjel podle situace v Habsburské monarchii.

Úvodní kapitola studie *Dějiny města Plzně (1781–1850)* se tedy bude zabývat dějinami města od doby osvíceneckých reforem Josefa II. až po revoluční události v letech 1848/1849 a následné důsledky těchto událostí do poloviny století. Následující kapitola *Osobnosti plzeňského obrození* se tedy zabývá životem a prací učenců, kteří působili v daném období, což znamená, že převážně učili v tehdejším centru plzeňského školství – na plzeňském gymnáziu. Na něm vyučovali pedagogové jako Josef Stanislav Zauper, Josef Vojtěch Sedláček či Josef František Smetana. Významnou osobností zmíněného období je také arciděkan Antonín Hlavan, který sice nebyl pedagog, ale velice podporoval plzeňské školství a výrazně mu pomohl v rozvoji. Poslední z řad významných osobností je zakladatel průmyslového školství v Plzni, kterým byl Josef Spudil.

Kapitola *Dějiny města Plzně (1850–1900)* navazuje na část obecných dějin z předcházejícího bloku, tedy začíná nástupem Bachova režimu a končí v samotném závěru století. Následující část *Osobnosti plzeňského školství (2. pol. 19. století)* se zabývá různorodými osobnostmi. Jan Hugo Karlík vyučoval na plzeňském gymnáziu, ale působil již v době druhé poloviny 19. stol., a proto jsem ho zařadil do této části. Na plzeňské vyšší reálné škole působily takové osobnosti jako František Částek, Tomáš Cimrhanzl či František Alois Hora. Poslední osobností z této kapitoly je ředitel na plzeňské hlavní škole Jan Rychtařík.

Důležitou institucí, kterou jsem kvůli studiu navštěvoval, byl Archiv města Plzně, v němž se nachází fondy probíraných osobností. Informace jsem získával převážně z korespondence dotyčných osobností, z úředních dokumentů a také z jejich díla, např. Josef František Smetana má v archivu uskladněny své básně.

Samozřejmostí bylo i studování článků z novin, ať již dobových z 19. stol. (např. *Posel ode Mže*) nebo i články z moderní doby o zmiňovaných osobnostech. Informace jsem čerpal i z regionálních sborníků, z nichž nejvýznamnější byly *Minulostí Západočeského kraje*, *Plzeňský přehled* nebo *Almanach král. Města Plzně na rok 1913*.

U samotných monografií jsem rovněž čerpal ze širokého časového úseku, a to od 19. stol. po naši dobu. Nejvíce mi pomohly *Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*, *Dějiny Plzně. II, Od roku 1788 do roku 1918* či *Dějiny města Plzně 2*. Detailnější rozborů zdrojů se nachází u každé probírané osobnosti.

1 Dějiny města Plzně (1781–1850)

1.1 Vliv osvícenských reforem na Plzeň

Osmnácté století můžeme považovat za dobu revolučních změn v Plzni. Před samotným začátkem národního obrození měla Plzeň středověký ráz a nepříliš velikou rozlohu. V letech 1786–1787 se ve vnitřním městě uvádí 5246 osob ve 312 domech. Do tohoto počtu se nezařazuje obyvatelstvo, které žilo ve 142 domech na plzeňském předměstí.¹ Pro plzeňské okolí byly charakteristické stodoly, zahrádky, polnosti a domy pracovníků v zemědělství a řemeslnictví. Samotné město bylo zcela zaplněné domy a pozemky církevních řádů. Zajímavostí je, že v místech dnešního Náměstí republiky a v okolí františkánského a dominikánského kláštera byly místní hřbitovy. Ty byly zrušeny až roku 1784 kvůli hygienickým důvodům.²

Za centra plzeňského školství do osvíceneckých reforem se daly považovat tamní kostely a kláštery. V dnešní Františkánské ulici tak můžeme dodnes spatřit františkánský klášter s kostelem Nanebevzetí Panny Marie. Významné postavení měl v Plzni i dominikánský řád, který zde postavil mužský a ženský klášter, dnes již zaniklé stavby. Mužský klášter se rozléhal na místech dnešního Krajského soudu v Plzni a budovy Fakulty pedagogické ve Veleslavínově ulici. Ve své době šlo o rozsáhlý komplex, kterému vévodil kostel sv. Markéty s mohutnou věží. Ženský klášter stál na místě dnešní Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje. Z něho se do dnešní doby dochovala pouze stavba kostela sv. Anny a sv. Rozálie. Při dominikánském klášteru působilo nižší gymnázium. Tamní studenti po vystudování pokračovali do vyššího gymnázia v Klatovech, spravovaném jezuiti.³

Pro hierarchii plzeňského školství byla zlomem vláda Josefa II., který prosazoval osvícenecké myšlenky a mimo jiné roku 1781 vydal rozhodnutí, na základě něhož byly rušeny všechny kláštery, pokud se nezabývaly vyučováním, vědou, či péčí o nemocné. Následujícího roku bylo započato s jejich likvidací.⁴ Zmiňované reformy můžeme chápat

¹ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 103. ISBN 80-7106-723-7.

² Tamtéž, s. 108.

³ MEYER, Pavel. *Dominikáni v Plzni: (stručná historie Řádu bratří kazatelů v Plzni)*. 1. vyd. Praha: Krystal OP, 2001, s. 13–14. ISBN 80-85929-46-5

⁴ ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. Praha: Nakladatelství Libri, 2010, s. 417. ISBN 978-7277-469-2

jako snahu o zavedení systému školství, jehož základy byly zaváděny již za vlády Marie Terezie.

Roku 1760, tedy za vlády Marie Terezie, byla zřízena dvorská studijní komise, která byla ústředním orgánem školních reforem. Té byly podřízeny komise zemské.⁵ Klíčové pro prosazení školních reforem bylo zrušení jezuitského řádu (1773) a vydání školního patentu Johanna Ignáce Felbigera (1.1. 1775). Školní docházka pro děti od 6 do 12 let byla však povinnou teprve od roku 1789. Všeobecný školní řád, jak se školní patent jmenoval, reorganizoval systém školství a zaváděl školy normální, hlavní a triviální.

Nejnižším stupněm vzdělání představovaly školy triviální. Byly obvykle jedno- až dvoutrídň, zakládány na venkově v menších městech a vesničkách s farním kostelem. Základem školních osnov bylo trivium, tedy čtení, psaní a počítání. K triviu se přidávaly hodiny náboženství, vlastivědy a přírodovědy. V dětech se rovněž pěstovalo i hudební vzdělání. Triviální školy vyučovaly v takovém jazyce, ve kterém se převážně mluvilo v regionu, v Českých zemích tedy hlavně německy a česky. V prvních letech zavádění triviálních škol (1772–1775) vzniklo na území tehdejšího Plzeňského kraje 113 triviálních škol.⁶ Roku 1798 bylo v Čechách 2601 triviálních škol, z nichž 169 bylo v oblasti tehdejšího Plzeňského kraje. Vzdělávací tendence probíhala po celém Rakouském mocnářství. Vzhledem k dětské práci, nedostupnosti škol a zimnímu období byla mezi žáky vysoká absence.

Ve větších městech se zřizovaly školy hlavní, které byly tříleté až čtyřleté. Oproti triviálním školám se zde čeština vyučovala pouze první dva roky, přičemž druhé dva roky se vyučovalo německy. Tento fakt samozřejmě platí pro české oblasti. V německých oblastech se učilo německy od první třídy. Kromě trivium se zde vyučovala mluvnice, počty, latina, zeměpis, dějepis, přírodopis, sloh, kreslení a geometrie.⁷ Absolvování takové školy umožnilo žákovi pokračovat v dalším studiu na šestiletá gymnázia.

Školy normální existovaly v zemských centrech (Praha, Brno), ve kterých studenti pobývali čtyři roky. Při normálních školách mohly fungovat tzv. preparandy, které připravovaly budoucí učitele pro hlavní a triviální školy. Vyučovací osnovy byly podobné

⁵ HLAVAČKA, Milan a kol. *Velké dějiny země Koruny české XI.b.* Vyd. 1. Praha: Paseka, 2013, s. 138. ISBN 978-80-7432-348-5.

⁶ Tamtéž, s. 139.

⁷ Tamtéž, s. 140.

jako na školách hlavních, ale byly rozšířené. Vyučovacím jazykem na normálních školách byla němčina.

Na základě osvícenských reforem ztratila církev svůj monopol v oblasti vzdělávání. Výše jsem popsal podobu plzeňského školství, které bylo řízené františkánským a dominikánským řádem, i fakta o reformách ve školství v průběhu osvícenství. Dále se zaměřím na vliv reforem na systém vzdělávání v Plzni.

Po přijetí rozhodnutí o rušení klášterů měly plzeňské dominikánky na výběr. Buď musely přistoupit do tamního řádu voršilek a pomáhat s výchovou dětí, nebo byly nuceny opustit klášter a kostel sv. Anny. Rozhodly se pro druhou možnost.⁸ Roku 1783 od náboženské komise město Plzeň odkoupilo bývalý klášter dominikánek a následujícího roku byla v místě kláštera přesunuta hlavní škola s gymnáziem.⁹ Německá hlavní škola původně vznikla roku 1776 a obsahovala pouze dvě třídy. O čtyři roky později byla rozšířená o třetí ročník a teprve roku 1813 byla rozšířena o třídu čtvrtou.¹⁰ Od druhé třídy byla výuka vedena důsledně v německém jazyce. Gymnázium vzniklo jako německá hlavní škola rovněž v roce 1776. Prvních deset let existence ho vlastnil řád dominikánů a od roku 1786 ho převzal řád premonstrátů.

Řád dominikánů byl roku 1785 prohlášen za postradatelný a následně i zrušen. Plzeňští dominikáni byli nuceni přestěhovat se do jiných klášterů v monarchii. Jejich majetek byl zkonfiskován Náboženským fondem, který ho rozprodal po částech různým zájemcům.¹¹ Několik plzeňských měšťanů odkoupilo části kláštera, aby je pak využili k hospodářským účelům. Loď přilehlého kostela sloužila několik let jako sklad obilí pro císařské vojsko. Roku 1793 začalo bourání monumentální věže kostela sv. Markéty, čímž se natrvalo změnilo panorama města, pro které je nyní typická jen jedna věž a to chrám sv. Bartoloměje.

V Plzni tak zůstal jen kostel sv. Bartoloměje, sloužící k bohoslužbám místním Čechům, a františkánský klášter, sloužící ke stejným účelům pro Němce, který se díky této činnosti vyhnul zániku.

⁸ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 107. ISBN 80-7106-723-7.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ ASCHENBRENNER, Vít a kol. *Dějiny města Plzně 2*. Vydání první. Plzeň: Statutární město Plzeň, 2016, s. 82. ISBN 978-80-87911-04-4.

¹¹ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 108. ISBN 80-7106-723-7.

Vzhledem k zastaralosti městských hradeb, které již nedokázaly čelit novodobým postupům při obléhání, a ke snaze rozšířit město, začalo od roku 1795 jejich bourání.¹² Hradby však byly demolovány po částech následujících padesát let, přičemž největší boření organizoval Martin Kopecký, purkmistr města Plzeň v letech 1828–1850. Do města se i díky zrušení nevolnictví (1781) a stavbě nových manufaktur stěhovalo více lidí z venkova. Do té doby byla v Plzni pouze jedna rozsáhlá manufaktura, a to výrobná jemného sukna bratrů Filipa a Františka Tuschnerových.¹³

1.2 Národní obrození v Plzni

Během 18. stol. se Plzni nijak horlivě neprosazovalo národní obrození. Město bylo silně ovlivněno německou kulturou, byť v něm žila většina Čechů.¹⁴ Výjimkou je působení obrozenců a jejich podporovatelů na venkově v okolí Plzně. Činný zde byl například Antonín Jaroslav Puchmajer, vůdčí osobnost básnické skupiny puchmajerovců, který jako kněz v letech 1807–1820 působil ve městě Radnice.¹⁵ Jakub Jan Ryba, pokrokový pedagog a významný hudební skladatel, celý svůj život vyučoval v Rožmitále pod Třemšínem a míval své koncerty v chrámu sv. Bartoloměje. Za významné a pozoruhodné osobnosti v okolí Plzně lze považovat i bratry Šternberky (panství Březina u Radnic). Hrabě Jáchym Šternberk se stal vůbec prvním letcem v balónu ve střední Evropě a jeho bratr Kašpar vytvořil v Radnicích rozsáhlou botanickou sbírku. Oba bratři byli také obdivovatelé a mecenáši vědy.¹⁶ V samotné Plzni fungovala půjčovna knih založená tanečním mistrem Josefem Kavkou, v níž se půjčovaly i knihy české. Půjčovna však měla krátkého trvání a to v letech 1791–1799.¹⁷

Plzeňské národní obrození bylo silně ovlivněné tamním gymnáziem, při kterém byla i hlavní škola. Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, plzeňské gymnázium vzniklo na místě bývalého kláštera dominikánek. Po jejich odchodu zde správu převzal řád

¹² MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 109. ISBN 80-7106-723-7.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ SPĚVÁČEK, Václav. *Plzeňský vlastenec – Josef Vojtěch Sedláček, učitel českého obrození*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958, s. 26.

¹⁵ DUDÁK, Vladislav. *Plzeňsko – příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2008, s. 334. ISBN 978-80-7340-100-9

¹⁶ JÍLEK, Tomáš. *Kapitoly z historie západních Čech: od pravěku do současnosti*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2010, s. 43. ISBN 978-80-7043-910-4.

¹⁷ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 109. ISBN 80-7106-723-7.

premonstrátů z nedalekého tepelského kláštera. Od roku 1804 byla gymnáziu zvýšena prestiž tím, že byl při něm založen filosofický ústav, neboli lyceum, které sloužilo jako dvouleté přípravné studium na univerzitní obory.¹⁸ Zpočátku se kvůli nedostatku vyučovacích místností vyučovalo v soukromých domech a teprve od roku 1808 se začalo vyučovat v budově bývalého kláštera dominikánek.

Ve stejném roce začalo bourání hradeb u Litické brány. V její bezprostřední blízkosti stála budova gymnázia, čímž se rozšiřoval prostor pro rozsáhlou přestavbu v letech 1805–1809, po které se pyšnila klasicistním stylem.¹⁹ Samotná Litická brána posloužila jako základ k postranní věži gymnázia na rohu Smetanových sadů a ulice Bedřicha Smetany, místo je dnes známé jako Branka.

Od dubna roku 1809 byla Plzeň ovlivněna probíhající válkou páté koalice v nedalekém Bavorsku. V Plzni se na dobu zmiňované války stala z gymnázia nemocnice pro raněné vojáky.²⁰ Bývalý dominikánský klášter byl také přeměněn na vojenskou nemocnici.²¹ Město bylo od napoleonských válek jinak uchráněno a místní je pocítili hlavně v podobě státního bankrotu z roku 1811. Plzni také protáhlo ruské vojsko vedené vojevůdcem Suvorovem (1799), saské vojsko pochodující směrem na Prahu (1813) a ruské vojsko vracející se z válek domů (1815).²² V průběhu válek se také Plzeň musela starat o ubytování pro francouzské zajatce, přičemž jim k tomu napomáhaly i okolní vesnice. Pro ilustraci – roku 1800 bylo z Plzně přesunuto celkem 700 vojáků, 400 do Lític a 300 do Křimic.²³

Plzeňské gymnázium mělo tu výhodu, že ho spravoval řád premonstrátů, který vlastnil i nedaleký klášter v Teplé. Z řad tepelského kněžstva tak do Plzně přicházely vzdělané osobnosti a je paradoxem, že právě německý řád tolik pomohl českému národnímu obrození. Na druhou stranu je zcela logické, že většina z tehdejší vzdělané vrstvy pocházela z řad kněžstva. Vzdělání se totiž dostalo k velmi malé části společnosti,

¹⁸ HLINOMAZ, Milan. Příspěvek tepelského kláštera k rozvoji školství v západních Čechách. In: *Minulosti Západočeského kraje*. Sv. 44. Plzeň: albis international, 2009, s. 79.

¹⁹ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 111. ISBN 80-7106-723-7.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Tamtéž, s. 110.

²² Tamtéž, s. 112.

²³ HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Knih pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 278.

přičemž monopol vzdělávání měla církev ve svých kláštorech. Kláštery měly své archivy a knihovny, díky kterým kněží mohli získávat ohromné znalosti.

Z tepelského kláštera vyšly takové osobnosti jako třeba dlouholetý ředitel plzeňského gymnázia Josef Stanislav Zauper, hlavní představitel první generace národních buditelů Josef Vojtěch Sedláček, hlavní osobnost druhé generace národních buditelů Josef František Smetana nebo historik a češtinář Hugo Jan Karlík, kterými se budu detailněji věnovat v kapitole *Osobnosti plzeňského obrození*.

Zmiňované osobnosti ovlivňovaly plzeňské školství i mimo gymnázium. Zakládaly další školy a poskytly tak vzdělání širší veřejnosti. Jedním z nově založených vzdělávacích ústavů byla česká triviální škola, která vznikla roku 1819 v místě někdejší stáje bývalého dominikánského kláštera.²⁴ Byla určena pro děti z chudších vrstev, a tedy se zde vyučovalo českým jazykem. Pro předškolní děti námezdně pracujících rodičů vznikla roku 1835 dětská opatrovna.²⁵ Samotné gymnázium fungovalo ve stejné budově jako hlavní škola a kapacity obou škol byly na svých horních hranicích, z toho důvodu byla roku 1843 postavena nová budova pro hlavní školu, aby byla uspokojena poptávka po vzdělání většímu množství zájemců.²⁶ Budova tehdy stála na Štěpánském náměstí (dnešní Kopeckého sady).

Mimo plzeňské školy zde centrem vzdělanosti bylo i místní divadlo, které vzniklo roku 1832, a bylo tedy druhým divadlem v Čechách po pražském Nosticově divadle. Samotná divadelní představení začala mnohem dříve před vznikem divadla, přičemž nejstarší zmínky jsou z roku 1763 o Hardvichově německé kočovné společnosti.²⁷ První české představení se odehrálo až 6. dubna 1818, kdy v Plzni vystoupila kočovná společnost Georga Schantrocha. Byla jím fraška *Roztržití* od Augusta Kotzebue, který byl o rok později zavražděn nacionalistickým studentem.²⁸ O měsíc později, tedy 11. května 1818, bylo vystoupení první původem české hry, která se jmenovala *Osvobození Plzně od Táboritů roku 1434*.²⁹ V Plzni se od té doby odehrávala nepravidelná, ale souvislá česká představení ochotníků i profesionálních herců. Velmi těžko se v průběhu obrození

²⁴ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 112. ISBN 80-7106-723-7.

²⁵ Tamtéž, s. 115.

²⁶ Tamtéž, s. 116.

²⁷ VIKTORA, Viktor – FICTUMOVÁ, Zdeňka. *Divadelní tradice Plzně od 19. století do současnosti: Průvodce výstavou*. Plzeň: Státní vědecká knihovna, 1983, s. 5.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Tamtéž.

prosazovala čeština v divadlech, obzvláště v poněmčeném městě jakým byla Plzeň. Roku 1829 ve městě poprvé vystoupil mladý Josef Kajetán Tyl jako člen Hilmerovy společnosti.³⁰ Ten zde také roku 1856 zemřel a je pohřben na Mikulášském hřbitově. Jak už bylo řečeno, první divadelní budova vznikla roku 1832. Do tohoto data se představení odehrávala v sále na radnici, v hostinci U růže, v hostinci U zlatého orla či v říhovském domě.³¹ V prosazování češtiny při představeních se významně angažovali obrozenci z místního gymnázia Josef Vojtěch Sedláček a Josef František Smetana.

Mimo škol a divadel se kulturní život projevoval i na bálech, tehdejších módních akcích. První český bál, který měl demonstrovat českou kulturu a vlastenectví, se odehrál v roce 1840 v konviktském sále na Starém Městě v Praze. Jeho hlavním organizátorem nebyl nikdo jiný než Josef Kajetán Tyl. O rok později se konal další český ples na Barvířském ostrově (dnešní Slovanský ostrov) za účasti dva a půl tisíce lidí.³² Plzeň se pražskými událostmi také inspirovala a uspořádala české bály v letech 1841 a 1844.³³

Důležitou institucí bylo také plzeňské muzeum při tamním gymnáziu. O jeho založení se postaral gymnaziální prefekt Josef Stanislav Zauper roku 1847.³⁴ Muzeum sloužilo k výuce gymnaziálních studentů a také bylo přístupné pro širokou veřejnost. Jeho součástí byly městské a gymnaziální sbírky, které se skládaly ze čtyř tematických oblastí: předměty náboženské, geologické, historické a předměty z vědních oborů.³⁵

1.3 Jaro národů v Plzni

Vyvrcholením národního obrození byl rok 1848, kdy po celé Evropě probíhaly sociální nepokoje, které započaly v Itálii. Do Rakouských zemí se rychle dostaly zvěsti o italských událostech a již v únoru na pražských ulicích vycházely letáky provolávající slávu italským revolucionářům a vybízející české obyvatelstvo k následování italského

³⁰ VIKTORA, Viktor – FICTUMOVÁ, Zdeňka. *Divadelní tradice Plzně od 19. století do současnosti: Průvodce výstavou*. Plzeň: Státní vědecká knihovna, 1983, s. 6.

³¹ Tamtéž.

³² ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. Praha: Nakladatelství Libri, 2010, s. 470. ISBN 978-7277-469-2

³³ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 116. ISBN 80-7106-723-7.

³⁴ Tamtéž, s. 117.

³⁵ FOUDEK, Karel. *Paměť Plzeňského kraje – Muzea a galerie zřizované Plzeňským krajem*. Plzeň: Plzeňský kraj, 2008, s. 164. ISBN:978-80-254-5556-2

vývoje.³⁶ V březnu se z iniciativy spolku Repeal sešlo shromáždění v pražských Svatováclavských lázních, které vypracovalo pod vedením Františka Augusta Braunera petici císaři. Ta požadovala například zrušení censury, všeobecný výkup z roboty, zrušení poddanství, zavedení obecní samosprávy, svobodu shromažďování, zřízení občanských gard a nezávislost soudů.³⁷ Plzeňští vlastenci uvítali zřízení Svatováclavského výboru a odeslali do Prahy žádost, aby i do Plzně byla poskytnuta petice k podpisu.³⁸

Císař Ferdinand I. kvůli zajištění stability v říši slíbil ústavu, a proto na důkaz ochoty ke změnám donutil k abdikaci knížete Metternicha, umožnil vznik národních gard a zrušení censury. V samotné Plzni jako i v jiných městech vznikla národní garda, která byla složena převážně již existujícím spolkem plzeňských ostrostřelců, posluchači tamní filosofie zase zřídili studentskou legii.³⁹

Koncem května se v německém Frankfurtu konal proslulý sjezd, na kterém mělo být rozhodnuto o porevoluční podobě možného Německa. Češi se v čele s Františkem Palackým vzniku Německa obávali, protože by se mohlo stát silným soupeřem pro český národ a silným nástrojem germanizace v českých zemích. Ohrožením byla i ta varianta, po které by se české země připojily k Německu, a tím by byly součástí státu s většinou německého obyvatelstva. Palacký tak svoji účast na sjezdu odmítl a vydal manifest *Psaní do Frankfurtu*. Po celých Čechách v průběhu sněmu probíhaly spory mezi Čechy a Němci, čímž se projevil odlišné představy o budoucnosti jejich soužití. Němci také vypsalí volby do frankfurtského parlamentu. Plzeňské regionální noviny Pilsner Anzeiger vydaly článek *Proč máme my, Čechové, voliti do Frankfurtu?*, který odmítal účast na těchto volbách. Zatímco plzeňští Němci agitovali pro účast ve volbách, plzeňští studenti a řemeslníci uspořádali demonstraci.⁴⁰

Na všenněmecký sjezd ve Frankfurtu reagovali Slované uspořádáním všeslovanského sjezdu v Praze, konaném od 2. do 12. června, který usiloval o sjednocení postupu Slovanů uvnitř Rakouského císařství. František Palacký zde prosazoval politiku

³⁶ ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. Praha: Nakladatelství Libri, 2010, s. 476. ISBN 978-7277-469-2

³⁷ Tamtéž.

³⁸ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 118. ISBN 80-7106-723-7.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Tamtéž.

austroslavismu. Plzeň na tomto sjezdu zastupoval Josef František Smetana a Josef Spudil.⁴¹ Sjezd však byl přerušen pražskými svatodušními bouřemi. Do regionů se zprávy o těchto bouřích donesly rychle, kvůli čemuž se dobrovolníci vydávali Praze na pomoc. Ze samotné Plzně šlo na pomoc povstání jen několik dobrovolníků.⁴² Předtím než mohly samosprávy adekvátně reagovat, bylo povstání totiž rychle potlačeno.

Konec pražského povstání však neznamenal konec všem nadějím na politické změny. Již v červenci se v Plzni ustanovila pobočka Slovanské lípy, jejíž pražská centrála byla založena v dubnu.⁴³ Plzeňská Slovanská lípa uspořádala rekviem za padlé během svatodušních bouří a po vypuknutí dalšího povstání ve Vídni založila Posla ode Mže, první politický časopis v západních Čechách.⁴⁴ V něm promlouvalo vedení Slovanské lípy, v jehož čele byl Josef František Smetana, k politickým událostem z celého Rakouského císařství i k novinkám ve městě.

Plzeňští Němci na vznik Slovanské lípy reagovali založením spolku Pilsner Leseverein, který byl považován za protiváhu českého spolku.⁴⁵ Z něho po uklidnění politické situace vycházely další německé spolky, např. roku 1855 vznikl spolek Deutscher Lese-und Unterhaltungsverein. Hlavní náplní tohoto spolku bylo pořádání přednášek, koncertů a společenských večerů.⁴⁶

Rok 1849 znamenal konec všem nadějím na změny. Do čela monarchie byl určen František Josef I., povstání ve Vídni i v Budapešti byla násilně potlačena a Kroměřížský sněm jednající o podobě nové ústavy byl rozehán. Do Plzně se z Kroměříže vrátil poslanec František Škoda, jehož návrat byl doprovázen oslavami uspořádané Slovankou lípou.⁴⁷ Tato protirakouská manifestace byla labutí písní bojů za politické změny. Místo slíbené ústavy, která měla vzejít z kroměřížského sněmu, byla vydaná oktrojovaná ústava. Politické svobody byly postupně omezovány a vyvrcholily v nástupu Bachova absolutismu, který v padesátých letech 19. stol. zmrazil politický a kulturní život.

⁴¹ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 118. ISBN 80-7106-723-7..

⁴² Tamtéž, s. 119.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Archív města Plzně: průvodce po fondech a sbírkách*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1987, s. 321.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 119. ISBN 80.

2 Osobnosti plzeňského obrozeneckého školství

Počátek českého národního obrození není sice jasně vymezen, ale lze ho zařadit přibližně na závěr vlády Marie Terezie a počátek vlády jejího syna Josefa. Tato přibližná datace neplatí pro Plzeň, protože v ní se národní obrození projevilo mnohem později, tedy počátkem století devatenáctého. Na tuto skutečnost má jistě vliv i poloha Plzně, která je na periferii území obývaných Čechy.

Josef Stanislav Zauper, o němž je první kapitola v této studii, působil v Plzni od roku 1809, takže jde o první osobnost, která ve zmiňované době výrazně ovlivnila plzeňské školství. U něho je však velice problematické tvrdit, že by byl obrozencem. Český nepsal a národní obrození sledoval zpozzdálí. Plzeňské školství však ovlivnil díky své pozici prefekta a posléze ředitele na tamním německém gymnáziu, což byl nejvlivnější vzdělávací ústav Plzně a jejího okolí. Zauper byl také „otcem“ prvního muzea v Plzni, na které v budoucnu navazovaly další muzejní instituce.

Známější osobností je Josef Vojtěch Sedláček, který na plzeňském gymnáziu působil od roku 1810. Jednalo se o prvního opravdového obrozence Plzně. Sedláček se vytrvale zasazoval o obranu a šíření české řeči, což dokazoval i svou básnickou tvorbou. Díky němu vznikla první česká triviální škola Plzně a také díky němu došlo k rozvoji tamního divadelnictví. Tato vskutku renesanční osobnost byla v čilém kontaktu s předními českými obrozenci doby. Věhlas získal i jako autor česky psaných učebnic.

Za Sedláčkova nástupce lze považovat Josefa Františka Smetanu, působícího v Plzni od roku 1831. Byl rovněž jako Sedláček básníkem a autorem mnoha učebnic. Jeho organizátorská činnost vyvrcholila během revolučního roku 1848, kdy byl vůdcem plzeňské odnože Slovanské lípy. Ve své době byl považován za neformálního vůdce plzeňských obrozenců. Tato osobnost bohužel upadla do zapomenutí a nyní je ve stínu svého bratrance Bedřicha Smetany. Považuji tedy za rozumné, aby se hlavně na plzeňských školách děti učily i o této osobnosti spjaté s plzeňskými regionálními dějinami.

Téměř ve stejné době jako Smetana, tedy od roku 1832, svůj život s Plzní zpečetil arciděkan Antonín Hlavan. Nebyl sice učitelem jako zbytek osobností v této části studie, ale rozhodně svými organizátorskými schopnostmi napomohl k rozvoji českého školství. Nutno podotknout, že podporoval nejen české, ale i německé školství. U českého se však

jeho vliv projevil více, protože německé mělo velikou podporu vládnoucího režimu. Díky Hlavanovi byla po dlouholetém úsilí povýšena česká triviální škola na českou hlavní školu.

Tuto část studie uzavírá Josef Spudil, od roku 1839 učitel na německé hlavní škole. Jako jediný z dosud zmíněných nepocházel z řad církve. Hojně spolupracoval s Josefem Františkem Smetanou, se kterým založili nedělní průmyslovou školu. Stejně jako jiní profesori na tamních školách i Spudil byl činný v tvorbě učebnic. Po období stráveném v Plzni se angažoval jako architekt kulturních staveb, hlavně divadelních.

2.1 Josef Stanislav Zauper

Jedna z klíčových osobností plzeňského gymnázia a zároveň i plzeňského školství je Josef Stanislav Zauper, osobnost dnes připomínána jen sporadicky a mezi širokou veřejností osobnost již zapomenutá. Byť se Zauper příliš neangažoval v českém národním obrození, byl velice vzdělanou osobností, která dlouhá léta vedla plzeňské gymnázium a která se angažovala v založení prvního plzeňského muzea. Dnes je známým převážně mezi německou akademickou obcí a to především díky jeho překladatelské činnosti a díky jeho přátelství s německým klasikem Johannem Wolfgangem von Goethe.

Zauper je naneštěstí opomíjenou osobou, a proto je o něm příliš málo informací, které se navíc točí kolem stejných faktů. Velice mi pomohl sborník *Minulosti západočeského kraje*, ve kterém jsem objevil články o Zauperovi, či o tepelském klášteře. Další informace jsem nacházel i ve zdrojích, z nichž jsem čerpal na ostatní osobnosti plzeňského gymnázia, např. *Plzeňský vlastenec – Josef Vojtěch Sedláček, učitel českého obrození* od Václava Spěváčka nebo *Dva buditelé* od Emila Felixe. Zmiňovaní autoři informace čerpali z díla *Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870* od Martina Hrušky.

2.1.1 Mládí Josefa Stanislava Zaupera

Josef Stanislav Zauper patří mezi jednu z nejdůležitějších osob plzeňského školství a bohužel taky patří k oněm zapomenutým, o jejichž existenci netuší dnešní Plzeňané. Navíc je tato významná osobnost zastíněna velikostí Josefa Vojtěcha Sedláčka a Josefa

Františka Smetany, dvou nejvýznamnějších obrozenců Plzně. V následující kapitole čtenářům vylíčím, kdo to Josef Stanislav Zauper byl.

Josef Zauper se narodil 18. března 1784 v Duchcově nedaleko Teplic. Jeho otcem byl Josef Zauper st., uznávaný malíř, který pět let pracoval v Drážďanech a který také restauroval tamní galerii po skončení sedmileté války.⁴⁸ Zauperův otec krátce pobýval i ve Vídni, a poté opět v Drážďanech, kde získal kulturní rozhled. Po návratu do Duchcova zakládá rodinu a narodí se mu jediný syn, Josef Zauper.

Velký vliv na mladého Zaupera měl jeho strýc Josef Dominik Preissler, zповědník a rádce saské princezny Marie Augusty.⁴⁹ Zauper svého strýce do Drážďan často navštěvoval, a byl tedy silně ovlivněn saským dvorem, kde se seznámil s osobnostmi z oblasti vědy, politiky a kultury. Zde také roku 1801 stvořil své první poetické dílo *Reise von Dux nach Pillnitz*,⁵⁰ které popisuje jeho cestu z Duchcova na zámek do Pillnitz a které věnoval saské princezně.⁵¹

Pod vlivem svého strýce se také rozhodl pro kněžskou dráhu, studoval proto na mosteckém piaristickém gymnáziu, a poté od roku 1804 teologii na univerzitě v Praze. Při univerzitních studiích se seznámil s opatem tepelského kláštera Chrysostomem Laurentiem Pfrognerem, který byl na univerzitě v roce 1802 dokonce rektorem. Pro Pfrognera Zauper sepsal odborný spis *Die Poesie in ihren Formen*, v němž popisuje různé druhy básní.⁵² Krátce působil v klášteře v Teplé, kde po svěcení na kněze dostal jméno Stanislav, a od roku 1809 začal působit na gymnáziu v Plzni.⁵³

⁴⁸ BOK, Václav. Goethův plzeňský přítel Josef Stanislav Zauper. In: *Minulost Západočeského kraje*. Sv. 6. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1968, s. 119.

⁴⁹ Tamtéž, s. 120.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ *Regionální knihovna Teplice: Josef Stanislav Zauper*. [online]. [cit. 2018-11-5].

Dostupné z: <<https://www.knihovna-teplice.cz/osobnosti/josef--stanislav-zauper/>>.

⁵² BOK, Václav. Goethův plzeňský přítel Josef Stanislav Zauper. In: *Minulost Západočeského kraje*. Sv. 6. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1968, s. 120.

⁵³ Tamtéž.

2.1.2 Učitelem na gymnáziu

Zauper bydlel v prvním patře západní věže plzeňského gymnázia, kde jeho byt tvořily dva pokoje s kuchyní.⁵⁴ Na gymnáziu vyučoval klasickou filologii zaměřenou na řečtinu, ale byl proslulý i svými širokými znalostmi ze světové literatury, meteorologie, mineralogie, hudby či malířství. Sám byl také činný v tvorbě učebnic a odborných studií.

Převážná část Zauperových děl se zabývala literární teorií. Roku 1821 vydal ve Vídni přehlednou učebnici literární teorie *Grundsätze zu einer deutschen theoretisch-praktischen Poetik, aus Goethes Werken entwickelt (Základy teoreticko-praktické německé poetiky založené na Goethových dílech)*.⁵⁵ Ta byla určena pro mládež, a proto obsahuje jen základní poznatky o literatuře obecně a také informace o Goethově díle. Následujícího roku vydal *Studien über Goethe (Studie o Goethovi)*.⁵⁶ Jak už název obou děl napovídá, Zauper byl velikým milovníkem díla Johanna Wolfganga Goethe, kterého považoval za nejvýznamnějšího básníka své současnosti. Nutno podotknout, že Zauperovo nadšení pro Goetha přicházelo v době, kdy byla proti německému autorovi veliká vlna kritiky z řad mladší generace. Svoji Poetiku dokonce poslal Goethovi a zároveň ho poprosil o setkání. Německý básník byl z Poetiky nadšený, přijal žádost o setkání, a dokonce Zauperovi nabídl obstarat pro české prostředí méně dostupnou literaturu.⁵⁷ Kromě literatury Goethe posílal Zauperovi dlouhá léta i časopisy, např. *Kunst und Altertum*.⁵⁸

Osobní setkání s Goethem proběhlo celkem třikrát, a to v Mariánských Lázních v letech 1821–1823. Během svých setkání si oba velcí mužové vyměňovali názory na etické, estetické a politické otázky. Při druhém setkání se dohodli, že mu Zauper bude posílat zprávy o českém kulturním životě. Po roce 1823 se jejich setkání již nekonala a místo toho spolu vedli rozsáhlou korespondenci. Goethe se omlouval s tím, že je již na cestování stár a že je také zavalen prací na vydávání svých děl. Objevuje se i názor, že po roce 1823 zanevřel na cestování, protože byl odmítnut Ulrikou von Levetzow, která je považována za jeho poslední lásku. Již za svého života však projevoval nadšení pro krajinu západních Čech a nelze tvrdit, že by kvůli lásce na vše dobré zde prožité zapomněl.

⁵⁴ RŮŽIČKA, David. Budoucí velikáni řádili ve filosofickém ústavu. In: *Plzeňský deník*. Plzeň: roč. 18, 2009, 29. ledna., č. 24, s. 6.

⁵⁵ ASCHENBRENNER, Vít a kol. *Dějiny města Plzně 2*. Vydání první. Plzeň: Statutární město Plzeň, 2016, s. 631. ISBN 978-80-87911-04-4.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ BOK, Václav. Goethův plzeňský přítel Josef Stanislav Zauper. In: *Minulosti Západočeského kraje*. Sv. 6. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1968, s. 125.

⁵⁸ Tamtéž, s. 126.

Důkazem, že na Čechy nezanevřel, je i zaznamenaný rozhovor mezi Goethem a jeho spolupracovníkem Eckermannem z knihy *Rozhovory s Goethem*: „Mnoho chvály jsme si řekli o Egonu Ebertovi a o Čechách, a také profesora Zaupera jsme vzpomněli s láskou. Čechy jsou zvláštní země, pobýval jsem tam vždycky rád. Vzdělání literátů má ještě cosi čistého, což v severním Německu začíná být již vzácnější, neboť tu píše každý hňup, u něhož není na mravní základ a vyšší záměr ani pomyšlení.“⁵⁹ Fakt, že úcta nebyla jen ze strany Zaupera, dokazuje Goethova prosba Zauperovi, aby sepsal rozbor tehdejších dramat Wenera, Müllnera, Grillparzera, Raupacha a Houwalda, aby je skrze jeho úsudek lépe poznal.⁶⁰

Zauper byl také uznávaným překladatelem. Mezi jeho největší překladatelský úspěch lze považovat překlad Homérových děl *Ilias* (1826) a *Odyssea* (1827) z řečtiny do němčiny, což ho proslavilo i mezi německými akademickými kruhy.⁶¹ Následně vydal i čtyřsvazkový výklad tohoto starořeckého eposu.

Roku 1829 vydal další literární studie *Anleitung zur Dichterkunst (Úvod do básnických umění)* a *Anleitung zur Redekunst (Úvod do řečnického umění)*. K důležitým vědeckým studiím patří i *Aforimy* (1840), ve kterých popisuje tehdejší stav německé literatury, kriticky ho přitom hodnotí a srovnává s dobou Goetha. V tomto díle Zauper popisoval i své zážitky s Goethem a snažil se nastínit i jeho názory na život a na svět.⁶²

Samotná Zauperova literární činnost nebyla sice významná a ve své době známá, ale pomáhá nám dnes pochopit učence v celé komplexnosti. Do pražských periodik přispěl i svými německými básněmi a také přispěl do almanachu *Camellien* (1840).⁶³ Česky bohužel nepsal, protože češtinu moc dobře neovládal.⁶⁴ I to je hlavním důvodem, že se příliš nezapojil do obrozenecké činnosti, byť jí byl příznivě nakloněn, jak sám napsal Goethovi.

⁵⁹ BOK, Václav. Goethův plzeňský přítel Josef Stanislav Zauper. In: *Minulostí Západočeského kraje*. Sv. 6. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1968, s. 125.

⁶⁰ Tamtéž, s. 126.

⁶¹ ASCHENBRENNER, Vít a kol. *Dějiny města Plzně 2*. Vydání první. Plzeň: Statutární město Plzeň, 2016, s. 631. ISBN 978-80-87911-04-4.

⁶² BOK, Václav. Goethův plzeňský přítel Josef Stanislav Zauper. In: *Minulostí Západočeského kraje*. Sv. 6. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1968, s. 134.

⁶³ ASCHENBRENNER, Vít a kol. *Dějiny města Plzně 2*. Vydání první. Plzeň: Statutární město Plzeň, 2016, s. 631. ISBN 978-80-87911-04-4.

⁶⁴ BOK, Václav. Goethův plzeňský přítel Josef Stanislav Zauper. In: *Minulostí Západočeského kraje*. Sv. 6. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1968, s. 130.

Místo zapojení do obrození se Zauper angažoval v chodu gymnázia a snažil se zvýšit úroveň jeho vzdělávání. To je hlavním důvodem, proč roku 1832 stanul v čele školy jako prefekt gymnázia. Z toho důvodu musel podle tehdejších zvyklostí přestat učit a plně se věnovat prefektské hodnosti. Netrvalo dlouho a za své kvalitní schopnosti ve vedení gymnázia dostával ocenění. Za své zásluhy mu roku 1835 byla udělena Velká civilní medaile se zlatou stuhou, roku 1839 dostal čestný titul arcibiskupského notáře a ve školním roce 1848/1849 byl jmenován c. k. školní radou. Samotné gymnázium bylo roku 1835 guberniálním výnosem označeno za „nejlepší a nejznamenitější“ v zemi.⁶⁵ Po roce 1848 byl úřad prefekta zrušen a místo něho vznikl úřad ředitele, kterým byl Zauper až do své smrti.⁶⁶

Jak už bylo řečeno v kapitole *Národní obrození v Plzni*, Zauper se roku 1847 zasloužil o založení prvního plzeňského muzea, které sloužilo k výuce gymnaziálním studentům a také bylo přístupné pro širokou veřejnost.⁶⁷ Jeho součástí byly městské a gymnaziální sbírky, které se skládaly ze čtyř tematických oblastí: předměty náboženské, geologické, historické a předměty z vědních oborů.⁶⁸ Vzhledem k tomu, že Zauper úkoloval své žáky ve sběru minerálů z celého Plzeňska, dá se očekávat i jejich zapojení ve vytváření muzejních sbírek.⁶⁹

Revolučních událostí let 1848/1849 se příliš neúčastnil, čímž si pravděpodobně zachránil svoje postavení v roli ředitele gymnázia. Staříčský Josef Stanislav Zauper nakonec zemřel 30.12. 1850 ve své milované Plzni a byl pohřben na Mikulášském hřbitově vedle svého přítele Josefa Vojtěcha Sedláčka. Dva roky po Zauperově skonu mu dalo město na hřbitově postavit pomník, který byl ulit ze železa v hutích plaských.⁷⁰

Jeho nástupcem v čele gymnázia se stal Vincenz Graumann.⁷¹ Aby se památka Zauperova zachovala i po jeho smrti, založil tepelský opat Marian Heintl „nadaci

⁶⁵ BOK, Václav. Goethův plzeňský přítel Josef Stanislav Zauper. In: *Minulostí Západočeského kraje*. Sv. 6. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1968, s. 121.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 117. ISBN 80-7106-723-7.

⁶⁸ FOUČEK, Karel. *Paměť Plzeňského kraje – Muzea a galerie zřizované Plzeňským krajem*. Plzeň: Plzeňský kraj, 2008, s. 164. ISBN:978-80-254-5556-2

⁶⁹ RŮŽIČKA, David. Budoucí velikáni řádili ve filosofickém ústavu. In: *Plzeňský deník*. Plzeň: roč. 18, 2009, 29. ledna., č. 24, s. 6.

⁷⁰ HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Knih pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 559.

⁷¹ ASCHENBRENNER, Vít a kol. *Dějiny města Plzně 2*. Vydání první. Plzeň: Statutární město Plzeň, 2016. 633 s. ISBN 978-80-87911-04-4.

Zauperovu“, jejíž kapitál vznikl díky honorářů ze Zauperových děl a také z příspěvků, které byly vybrány na společenských akcích.⁷² Nadace sloužila k podpoře chudých studentů gymnázia.

Většina informací, která se nám dnes o Zauperovi dochovala, je převážně spjata s Goethem. Napomáhá tomu i fakt, že se jím ve většině svých studií zabývá. Kvůli neznalosti češtiny se navíc nemohl více zapojit do tehdejších obrozeneckých činností. Zauperovo vliv na plzeňské školství v období národního obrození je přesto značný, což je hlavním důvodem, proč jsem mu věnoval kapitolu. Zařadil se tak svým přínosem vedle známější obrozence Sedláčka a Smetany.

2.2 Josef Vojtěch Sedláček

První generace národních buditelů Plzně je neodmyslitelně spjata s osobou Josefa Vojtěcha Sedláčka, o kterém je následující kapitola rozdělená na dvě části. První se zabývá Sedláčkovou životní cestou do období, než začal působit v Plzni coby gymnaziální profesor. Další část se naopak věnuje jeho přínosu plzeňskému školství, který se projevil ve tvorbě učebnic a v organizační činnosti. Pokusil jsem se pro ilustraci rovněž zmínit některé ze Sedláčkových básní.

Společně s Josefem Františkem Smetanou jde o osobnost podrobně probádanou a mezi akademickou obcí i důvěrně známou, nebylo tedy obtížné vyhledat o Sedláčkovi dostatek informací. Nejrozsáhlejší studie je od Václava Spěváčka *Plzeňský vlastenec – Josef Vojtěch Sedláček, učitel českého obrození*. Když si uvědomíme, jak málo informací se nám o tehdejších obrozencích dochovalo, tak bych se nebál říci, že zmiňovaná studie již nikdy nebude překonána, pokud budu hodnotit rozsah a kvalitu informací. Další hodnotná studie je od Emila Felixe s názvem *Dva buditelé*. Dále jsem čerpal z různých statí, z nichž zmíním tu z publikace *Osobnosti Západních Čech aneb: šlépěje milénia* od Jana Kumpéry, kde se autor zabývá přínosem Sedláčka. Všechny zmiňované zdroje bezesporu čerpaly z díla *Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*, napsané Martinem Hruškou.

⁷² HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 542.

2.2.1 Mládí Josefa Vojtěcha Sedláčka

Nejvýznamnější osobnost z první generace plzeňských národních buditelů, Josef Vojtěch Sedláček, se narodil 24. února 1785 nedaleko Prahy v obci Čelákovice. Jméno Josef dostal po svém otci, který byl mistrem mydlářským a váženým představitelem Čelákovic. Ten během mládí studoval v Praze, kde poznal důležitost vzdělání do života, díky čemuž pak mladého synka nutil vzdělávat se, a kde se i pravděpodobně seznámil se svou manželkou, dcerou pražského sládky. Začal poté žít v Čelákovících, ve kterých zdědil statek.⁷³

Prvním místem studií Josefa Vojtěcha Sedláčka byla česká triviální škola v Čelákovících. Tamní učitel, Jan Basler, byl veliký vlastenec a vynikající hudebník, „*mistr na varhanách a nevšední skladatel hudby chrámové.*“⁷⁴ Předčítal mu tedy příběhy starých kronik a cvičil ho i v hudbě. Byl to pravděpodobně on, kdo měl na Sedláčka největší vliv. Kromě něho stojí zmínit i katechetu školy Jana Vorlíčka, který mladého Sedláčka učil němčinu a latinu, čímž mu podal základy v lingvistice.

Sedláčkův otec zemřel roku 1796. Jeho matka se rozhodla dát ho na učení v mydlářské dílně, čímž ho chtěla mít nablízku.⁷⁵ Basler i Vorlíček si uvědomovali Sedláčkův talent a díky nim jeho matka svolila k tomu, aby zanechal řemesla a začal roku 1797 studovat v Praze.

Rok zpočátku působil jako vokalista v řádu karmelitánů, kde ho ovlivnil tamní ředitel Kryštof Trenkler.⁷⁶ Po uplynutí jednoho roku začal se studiem v malostranském gymnáziu mezi piaristy. Aby vůbec mohl nastoupit ke studiu, musel splnit zkoušku z náboženství, německé mluvnice a slohu, čtení, psaní, počtů a písemný diktát z napísování slov.⁷⁷ Během svých gymnaziálních studií byl silně ovlivněn Kašparem Miessnerem, díky kterému se Sedláček začal orientovat na matematiku a fyziku. Miessner ve svém žákovi

⁷³ MAREK, Jan Jindřich. Život Josefa Vojtěcha Sedláčka. In: *Časopis českého muzea*. Praha: roč. 10, 1836, 6. Dubna, č. 1, s. 59.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Tamtéž, s. 60.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ SPĚVÁČEK, Václav. *Plzeňský vlastenec – Josef Vojtěch Sedláček, učitel českého obrození*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958, s. 12.

objevil veliký talent, a proto pro Sedláčka opatřoval hodnotné knihy, které mu měly pomoci v jeho rozvoji.⁷⁸

Studia matematiky a teologie na pražské univerzitě započal roku 1804. Zde působily takové osobnosti jako matematik Josef Ladislav Jandera a profesor filosofie Bernard Bolzano. Zcela jistě měly na Sedláčka mimořádný vliv, který ho ovlivnil v jeho postojích do konce života. Jandera byl vůči svým žákům velice odměřený a náročný, pravý postrach slabších žáků. Sedláček ho uznával pro jeho široké matematické znalosti a za vydání kvalitní učebnice matematiky. Rovněž měl na něho jako kněz řádu premonstrátského i vliv, že se po studiích rozhodl pro dráhu v tomto řádu. Bolzano byl oproti tomu jen o čtyři roky starší než Sedláček a ke svým žákům měl naopak velice blízký vztah plný náklonosti a snahy sdělit své myšlenky srozumitelně.⁷⁹ Jako příznivec osvědčení a českého vlastenectví byl svými studenty velice oblíben.

Po vystudování pražské univerzity Sedláček pobýval v tepelském premonstrátském klášteře (1807–1810). V klášterním archivu se naskytla Sedláčkovi možnost detailního samostudia, které plně využil: „*Excerpoval poznámky z mechaniky, akustiky, planimetrie, prošel však též knihami staroslověnštiny, polštiny, ruštiny, českou literaturou té doby, poesii německou, francouzskou, anglickou, sestavoval podrobné výpisky z bible a církevního práva. Z našich buditelů, kteří vyšli z tepelského kláštera v prvním desetiletí minulého století, nebyl snad nikdo tak horlivý a agilní jako on*“ (s ohledem na vznik díla se myslí 19. stol.).⁸⁰

V Teplé se také seznámil s pozdějším opatem kláštera Karlem Kašparem Reitenbergem (opatem v letech 1812–1827), který se velice zasloužil o vznik Mariánských Lázní, a s jeho přítelem Johannem Wolfgangem Goethem. Sedláček byl svědkem vysušování bažin, stavění stezek, výstavbou lázeňských domů a i jistého klášterního podnikání. Čilý ruch oživil nedaleké vesničky a samoty. Tepelský pobyt byl ukončen na podzim roku 1810, kdy Sedláček získal místo profesora matematiky na gymnáziu v Plzni, která se stala jeho místem působení až do smrti.⁸¹

⁷⁸ SPĚVÁČEK, Václav. *Plzeňský vlastenec – Josef Vojtěch Sedláček, učitel českého obrození*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958, s. 13.

⁷⁹ Tamtéž, s. 17.

⁸⁰ Tamtéž, s. 20.

⁸¹ Tamtéž, s. 22.

2.2.2 Organizátorská činnost v Plzni

Plzeňské gymnázium v Sedláčkovi našlo velice schopného a vzdělaného člověka. Zlom v Sedláčkově životě nastal v roce 1816, kdy se po dlouhé době setkal s českým jazykem a byl jím natolik nadšen, že se ho rozhodl naučit: „*Doptávaje se kdys na poště na noviny a časopisy německé, zhlédl tam i vídeňské noviny české. Zvědavostí puzen jsa sáhne po listu literárním, práce básnické obsahujícím. – Čte a žasne. – Báseň plynná a připomíná jemu zvuky sladké, kteréžto v mládí začasté s rozkoší vnímalo ucho jeho.*“⁸² Ve stejném roce Sedláček promoval na doktora filosofie, což zvýšilo jeho prestiž ve společnosti. Byl také vydán dvorský dekret, který povoloval i nepovinné vyučování češtiny na gymnáziích,⁸³ což mělo za následek, že Sedláček založil na plzeňském gymnáziu stolicí řeči československé (28.1. 1817).⁸⁴ Vyučování probíhalo čtyřikrát týdně a bylo také zdarma, čímž se mu podařilo postupně dostat češtinu do podvědomí Plzeňanů.⁸⁵ Antonín Jaroslav Puchmajer v reakci na vydání dekretu složil ódu *Na jazyk český*. Samotný Sedláček roku 1818 složil ódu *Na Plzeň*.⁸⁶ Tyto ódy neměly pouze umělecký ráz. Sloužily i jako programová prohlášení k povzbuzení českého vlastenectví. To dokazuje i úryvek z ódy *Na Plzeň*:

„Český lev se zdvíhá, mužně hřívou třesa,
že zas jazyk český vzhůru vstupuje...
Vítej v Plzni! – druhé srdce vlasti,
přes únavné věků zápasy
lev co začal mříží svorem trásti,
otců tradicím ty věčna jsi!“⁸⁷

Svým profesorským působením ovlivnil mnoho svých žáků a předal jim lásku k české kultuře a jazyku. Pod jeho vedením studoval budoucí obrozenecký spisovatel Jan Jindřich Marek, známý jako Jan z Hvězdy, Jan Pravoslav Koubek, Josef Jaroslav Kalina aj.

⁸² MAREK, Jan Jindřich. Život Josefa Vojtěcha Sedláčka. In: *Časopis českého muzea*. Praha: roč. 10, 1836, 6. Dubna, č. 1, s. 62.

⁸³ FELIX, Emil. *Dva buditelé*. Plzeň: Národopisné muzeum Plzeňska, 1936, s. 8.

⁸⁴ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 112. ISBN 80-7106-723-7.

⁸⁵ KUMPERA, Jan. Josef Vojtěch Sedláček (1785–1836). In: *Osobnosti Západních Čech aneb: šlépěje milénia*. Plzeň: Plzeňský deník, 2000, s. 25.

⁸⁶ FELIX, Emil. *Dva buditelé*. Plzeň: Národopisné muzeum Plzeňska, 1936, s. 11.

⁸⁷ Tamtéž, s. 9.

Pro své studenty také usilovně sháněl veliké množství knih, které jim propůjčoval, rozprodával či rozdával. Udává se ale, že ne vždy se mu půjčené knihy vraceli či mu ne vždy zaplatili plný obnos ceny.⁸⁸

Mimo gymnázium je významná i Sedláčkova přednášková činnost na různých besedách a na čtenářské společnosti ve Spáleném Poříčí, kterou založil. Jako kněz kázal rovněž v chrámu sv. Bartoloměje, ve venkovských kostelích a na různých poutích.⁸⁹ Kázání z plzeňské katedrály vycházela dokonce v tištěné podobě (900 výtisků).⁹⁰ Dnes se zapomíná na fakt, že čeští obrozenci nejen působili na poddané prostřednictvím kázání v kostelích, výukou ve školách či hraním divadelních představení, ale také propagací češtiny a české kultury mezi aristokracií.

Svoje rétorické schopnosti si Sedláček vyzkoušel i při projevu věnovaném ruskému caru Alexandru I., který roku 1823 projížděl Plzní, když se vracel z italské Verony.⁹¹ Sedláček ruskému caru daroval svoji knihu *Základové měřictví* a car mu na oplátku daroval brilantový prsten. O deset let později slavnostně přivítal i císaře Františka I.⁹²

Jak je tedy patrné, čeští obrozenci darovali význačným osobnostem výtisky svých učebnic, psali jim také oslavné ódy, nebo je učili český jazyk. Chtěli tak buď šířit znalost o češtině mezi aristokracií, nebo ji chtěli získat pro financování českých škol. Sedláček vyučoval českému jazyku kněžnu Therezii z Thurnu a Taxisu,⁹³ která byla sestrou pruské královny. Samotný Sedláček kněžnu Therezii dával Plzeňanům za vzor ve vzdělávání se českému jazyku: „*Může-li se kněžna učit českému jazyku, proč by tak neměla činiti i dcera měšťanská?*“⁹⁴ Therezie poctila Sedláčka darem, tedy zlatou tabatěrkou se štítem, na kterém bylo napsané „*Na památku.*“⁹⁵

⁸⁸ MAREK, Jan Jindřich. Život Josefa Vojtěcha Sedláčka. In: *Časopis českého muzea*. Praha: roč. 10, 1836, 6. Dubna, č. 1, s. 63.

⁸⁹ SPĚVÁČEK, Václav. *Plzeňský vlastenec – Josef Vojtěch Sedláček, učitel českého obrození*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958, s. 52.

⁹⁰ Tamtéž, s. 48.

⁹¹ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 113. ISBN 80-7106-723-7.

⁹² SPĚVÁČEK, Václav. *Plzeňský vlastenec – Josef Vojtěch Sedláček, učitel českého obrození*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958, s. 70.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Tamtéž, s. 71.

⁹⁵ MAREK, Jan Jindřich. Život Josefa Vojtěcha Sedláčka. In: *Časopis českého muzea*. Praha: roč. 10, 1836, 6. Dubna, č. 1, s. 67.

Počátky plzeňského divadelnictví jsou spjaty právě se Sedláčkem, který herce učil správné české výslovnosti.⁹⁶ Před samotným představením uvedl hru poučnou přednáškou, nebo došlo k recitaci básní, které přednášeli Sedláčkovi žáci. Hlavním cílem těchto představení bylo poučení, pobavení či vedení k vlastenectví a lásce k českému jazyku.⁹⁷ Po představení psal o něm Sedláček články do Krameriových vlasteneckých novin, aby i lidé z venkova byli dostatečně informováni.⁹⁸ Ze Sedláčkova popudu v Plzni hrála kočovná divadelní společnost Georga Schantrocha první české divadelní představení (6.4. 1818).⁹⁹

Stejně jako většina obrozenců se i Sedláček věnoval překladatelské činnosti, převážně z německé literatury. Vrcholem této činnosti byl pokus o překlad učebnice ornitologie od německého přírodopisce Karla Filipa Funka. Sedláček překladatelskou práci rozdělil svým studentům, přičemž každý student překládal jednoho ptáka. Studenti měli na svoji práci osm dní. „*Vidíme tedy, jak Sedláček racionálně utvářel vyučování, cvičil své žáky v překladu tak, aby jednotlivé poznatky spěly rychle v srozumitelný celek. Tento postup překladatelský, který uvědoměle rozšiřoval znalosti žáků a dbal jejich vlastní aktivity, narážel však na řadu terminologických potíží.*“¹⁰⁰ Během své pedagogické praxe tak Sedláček mohl objevit nové talenty, se kterými později spolupracoval ve vlastenecké činnosti.

Pro šíření české řeči bylo důležité zakládání nových českých škol. Sedláček se roku 1819 angažoval v založení české triviální školy v obci Dýšina nedaleko Plzně.¹⁰¹ Stejněho roku vznikla škola sv. Máří Magdalény, což byla první česká triviální škola v Plzni. Vznik škol se dá přisoudit větší angažovanosti gymnaziálních učitelů, ale také poválečné době, kdy probíhala konjunktura a tím snadněji docházelo k naleznutí sponzorů. Měšťané se skládali na plat učitele, který čítal 330 zlatých ročně. Prvním tamním učitelem byl Jan Nepomuk Sýkora. O dva roky později ho nahradil František Čechura.¹⁰²

⁹⁶ SPĚVÁČEK, Václav. *Plzeňský vlastenec – Josef Vojtěch Sedláček, učitel českého obrození*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958, s. 68.

⁹⁷ Tamtéž, s. 67.

⁹⁸ Tamtéž, s. 69.

⁹⁹ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 112. ISBN 80-7106-723-7.

¹⁰⁰ SPĚVÁČEK, Václav. *Plzeňský vlastenec – Josef Vojtěch Sedláček, učitel českého obrození*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958, s. 45.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 69.

¹⁰² Tamtéž, s. 76.

Díky Sedláčkovi také vznikla roku 1835 dětská opatrovna pro předškolní děti námezdně pracujících rodičů.¹⁰³ Sedláček patřil mezi hlavní organizátory, ale finance poskytl plzeňské měšťanstvo.

Za neméně významnou činnost Sedláčka lze považovat vydání dvou přelomových učebnic pro české školy, *Základové měřictví* (1822) a *Základové přírodnictví* (1825–1827).¹⁰⁴ Šlo o vyvrcholení Sedláčkových výzkumných snah v matematice a přírodovědě. Za svoji organizátorskou a vlasteneckou práci dostal roku 1820 pouzdro s nápisem – „*Vděčnost Plzeňanů Jeho důstojnosti P. profesoru J. V. Sedláčkovi 1820.*“ V pouzdře byly i stříbrné lžice, nůž a vidlička, bicí hodinky s řetězem a pečetidlem ze zlata.¹⁰⁵

Byť je Sedláčkova osobnost vsutku výjimečná, nelze se domnívat, že vše zvládl bez cizí pomoci. Při jeho obrozenecké činnosti mu pomáhaly i četné kontakty. Za první skupinu kontaktů lze považovat okruh profesorů na pražské univerzitě, mezi které lze zařadit zmiňovaného Bolzana a Janderu. Další skupinou kontaktů byli premonstráti z kláštera v Teplé. Z této skupiny lidí pocházeli i budoucí pracovníci plzeňského gymnázia. Kromě samotného Sedláčka lze zmínit i Josefa Stanislava Zaupera, premonstráta a Sedláčkova kolegu na gymnáziu.¹⁰⁶ Další významnou osobností z tohoto okruhu byl Josef František Smetana, po smrti Sedláčka ho nahradil v jeho pozici na gymnáziu. Poslední skupinou kontaktů je okruh kolem českých vlastenců, konkrétně kolem skupiny Antonína Jaroslava Puchmajera, který dlouhé roky působil v obci Radnice na Plzeňsku. Zároveň měl kontakty s Josefem Jungmannem a s jeho příznivci. Literární historie Sedláčka obyčejně řadí k Jungmannově škole.¹⁰⁷ Proslulé schůzky českých vlastenců se uskutečňovaly v obci Mirošov východně od Plzně. Zde se v místní faře setkávali například Josef Dobrovský, Josef Kajetán Tyl, Václav Matěj Kramerius nebo Vojtěch Nejedlý.¹⁰⁸

¹⁰³ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 115. ISBN 80-7106-723-7.

¹⁰⁴ KUMPERA, Jan. Josef Vojtěch Sedláček (1785–1836). In: *Osobnosti Západních Čech aneb: šlépěje milénia*. Plzeň: Plzeňský deník, 2000, s. 25.

¹⁰⁵ SPĚVÁČEK, Václav. *Plzeňský vlastenec – Josef Vojtěch Sedláček, učitel českého obrození*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958, s. 79.

¹⁰⁶ HAMELIKA - *Vše o historii Mariánských Lázní: Josef Stanislav Zauper (1784-1850)*. [online].

[cit. 2017-03-21]. Dostupné z: <[https://www.hamelika.cz/?cz_josef-stanislav-zauper-\(1784-1850\),156](https://www.hamelika.cz/?cz_josef-stanislav-zauper-(1784-1850),156)>.

¹⁰⁷ FELIX, Emil. *Dva buditelé*. Plzeň: Národopisné muzeum Plzeňska, 1936, s. 13.

¹⁰⁸ SPĚVÁČEK, Václav. *Plzeňský vlastenec – Josef Vojtěch Sedláček, učitel českého obrození*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958, s. 52.

Klíčová osobnost plzeňského národního obrození zemřel roku 1836 na zápal plic ve svých jednapadesáti letech a byla pohřbena na Mikulášském hřbitově v Plzni. Přestože je pro většinu obyvatel Plzně Sedláček již neznámý, jeho odkaz žije dál. Plzeň díky němu rozvinula svůj kulturní život, ubránila si svůj mateřský jazyk a tím i českou identitu.

2.3 Josef František Smetana

Nejvýznamnější osobnost druhé generace obrozenců Plzně, jak je někdy Josef František Smetana přezdíván, bylo v této studii nutné blíže představit. Už z toho důvodu, jaká práce po něm zůstala. V první kapitole se zabývám obdobím jeho mládí a studií, ve druhé činností na plzeňském gymnáziu až do jeho smrti, další dvě kapitoly rozebírají podrobněji jeho dílo, tedy Smetanovo přínos vědě a literatuře.

O zmiňovaném obrozenci toho bylo napsáno již mnoho. Je tedy výzvou, abych kromě opakování již napsaného přišel s něčím novým. Proto jsem pracoval mimo jiné i s dobovými novinami a Smetanovými vědeckými pracemi. Z nich jsem blíže popsal Smetanovo historiografické dílo a také jeho zprávu ohledně stavu češtiny na Plzeňsku a Klatovsku, která je v mnoha člancích připomínána, ale nikdy detailněji popsána. Neopomněl jsem ani stručně rozebrat jeho básnickou tvorbu, o které by se dala napsat samostatná práce, a tedy čeká na případné badatele.

Se sběrem informací o postavě Smetany nebyly potíže. Smetana je sice již pro širší veřejnost zapomenutý, ale pro akademickou obec je dostatečně známý, což dokazuje množství zpracovaného materiálu o něm. Zabýval se jím nejen jeden článek ve sbornících. Zmíním konkrétně sborník *Minulostí západočeského kraje*. Z dobových novin se o Smetanovi dovídáme v souvislosti s roky 1848/1849 v *Poslu ode Mže* a také v souvislosti se Smetanovou vědeckou prací v *Časopisu českého muzea*. Archiv města Plzně obsahuje jeho korespondenci a hlavně zhruba dvě stě básní, ze kterých byla pouze část vydána na počátku 20. století. Ve studiích se jím detailněji zabýval Emil Felix.

2.3.1 Mládí Josefa Františka Smetany

Významný obrozenec působící v Plzni, Josef František Smetana, se narodil v nenápadné vesničce na východě Čech jménem Svinišťany, jež se nachází nedaleko České

Skalice. Narodil se 11. března 1801 Valburze Smetanové a Josefu Smetanovi, zahradníkovi vévody Petra Kuronského, jemuž patřilo náchodské panství.¹⁰⁹ V obci dnes obrozencovo narození připomíná jeho památník mající podobu busty na soklu.

Od roku 1814 mladý Smetana navštěvoval gymnázium v nedalekém Hradci Králové, kde ho mimo jiné učil i Václav Kliment Klicpera, významný český spisovatel a hlavně dramatik doby obrozenecké. Smetanovým spolužákem zde byl František Škroup a mimo nich na tamním gymnáziu později studovali i Karel Jaromír Erben, Josef Kajetán Tyl či Josef Jaroslav Langer. Na pražské filosofické fakultě, kde studoval od roku 1819, si prohluboval své znalosti. Zde ho také vyučoval Josef Jungmann. Po úspěšném zvládnutí akademických studií se roku 1823 rozhodl pro kněžskou dráhu v tepelském klášteře, ve kterém působil řád premonstrátů. Při složení řeholního slibu přijal klášterní jméno Josef. O tři roky později byl vysvěcen na kněze, a poté absolvoval semestrální studium fyziky ve Vídni. Po svém návratu působil v letech 1829–1831 jako kaplan v Úterý na Tepelsku.¹¹⁰

Rok 1831 byl pro Smetanu klíčovým obdobím. Úspěšně absolvoval zkoušky z matematiky a z věd přírodních na plzeňském gymnáziu, a následně na něm začal i vyučovat. Nejprve jako suplent a o rok později jako řádný profesor. Zbytek Smetanova života byl spjat s městem Plzeň, kde se stal uznávanou a vlivnou osobou. Kromě vyučování na gymnáziu se angažoval i ve veřejném životě, ve vědecké oblasti a také v psaní básní.

2.3.2 Učitelem v Plzni a organizátorská činnost

Málokdo si při pohledu na západní věž dnešní Studijní a vědecké knihovny uvědomí, že v jejím druhém patře měl byt Josef František Smetana,¹¹¹ který celý svůj život usilovně pracoval pro blaho druhých a pro pozvednutí úrovně tamního školství. Navrhoval učitelskému sboru, aby alespoň některé vyučovací předměty byly vykládány v české řeči.

¹⁰⁹ KUMPERA, Jan. Východočech s plzeňským srdcem: názory a postoje Josefa Františka Smetany - vlasteneckého kněze, přírodovědce, historika a básníka. In: *Mezi Hradcem Králové a Plzní: Východočech na českých univerzitách: sborník in memoriam prof. PhDr. Zdeňku Mackovi, CSc.* Ústí nad Orlicí: Oftis, 2006, s. 105. ISBN 80-86845-62-1.

¹¹⁰ ŠVANDRLÍK, Richard. Josef František Smetana - lidumil. In: *Hamelika*. Mariánské Lázně: roč. XXX., 2006, 15. dubna, č. 3, s. 55.

¹¹¹ RŮŽIČKA, David. Budoucí velikáni řádili ve filosofickém ústavu. In: *Plzeňský deník*. Plzeň: roč. 18, 2009, 29. ledna., č. 24, s. 6.

Pro podporu české kultury založil i české knihovny na Lochotíně a na filosofickém ústavě. Po vzoru svého obrozeneckého předchůdce Josefa Vojtěcha Sedláčka pořádá ochotnická představení, o kterých později píše referáty.¹¹²

Dokonce i nedělní volné odpoledne trávil veřejně prospěšnou činností. Pro dobrovolné zájemce z řad učňů, tovaryšů a mistrů pořádal přednášky o vědách přírodních, které doplňoval zajímavými experimenty.¹¹³ Smetanovo experimentování mělo takový vzhlas, že si jejich demonstraci vyžádal i rakouský císařský pár pobývajícím počátkem srpna 1833 v Plzni.¹¹⁴ Přednášky pro řemeslníky se staly podnětem k založení nedělní průmyslové školy v Plzni (1840), čímž se zlepšila kvalita vyučování budoucích řemeslníků. V nově založené škole vyučovaly přední regionální osobnosti. Josef František Smetana vyučoval fyziku a přírodopis, chemii Vilém Peithner, technologii kaplan Wiesner, kreslení, rýsování a strojnictví Josef Spudil.¹¹⁵ Byť vznik nedělní školy podporovala Jednota pro povzbuzení průmyslu v Čechách a také samotný purkmistr Matěj Kopecký, neměla dlouhého trvání a zanikla ještě před rokem 1848. Smetana byl ze svých neúspěchů nešťastný, protože si uvědomoval, že do takových projektů dává mnoho času a energie, ale nezájem veřejnosti všechny snahy pohřbívá. To dokládá ve svém zápisníku: „*Jací jste odjakživa byli, neteční pro blaho vlasti, sobětliví a odpadlíci, takoví jste podnes a marná každá práce napraviti vás.*“¹¹⁶

Smetanu jako učitele čekal netradiční úkol. Musel se postarat o to, aby jeho bratranec Bedřich Smetana, později známý jako hudební skladatel, odmaturoval na tamním gymnáziu, na kterém studoval v letech 1840–1843. Bedřich předtím z důvodu nemoci, či špatného prospěchu vystřídal několik gymnázií. Studium započal v Jindřichově Hradci, ze kterého se přesunul do Jihlavy, následně do Německého Brodu, a poté Prahy. Posledním místem studií bylo plzeňské gymnázium. Důvodem špatného prospěchu je jeho veliký zájem o hudbu, který pro Bedřicha zastínil důležitost školy. Během svých plzeňských

¹¹² FELIX, Emil. *Dva buditelé*. Plzeň: Národopisné muzeum Plzeňska, 1936, s. 26

¹¹³ ŠVANDRLÍK, Richard. Josef František Smetana - lidumil. In: *Hamelika*. Mariánské Lázně: roč. XXX., 2006, 15. dubna, č. 3, s. 55.

¹¹⁴ RANDA, Miroslav. Josef František Smetana. In: *XXIII. zborník dejín fyziky: MESDEF 2005: 12. Medzinárodný seminár z dejín fyziky: Trenčianske Teplice 22.-24.9.2005*. Bratislava: Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV, 2006, s. 27. ISBN 80-969508-0-0.

¹¹⁵ SPĚVÁČEK, Václav. Ze života Josefa Spudila. In: *Minulost Plzně a Plzeňska*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958, s. 162.

¹¹⁶ KUMPERA, Jan. Východočech s plzeňským srdcem: názory a postoje Josefa Františka Smetany - vlasteneckého kněze, přírodovědce, historika a básníka. In: *Mezi Hradcem Králové a Plzní: Východočech na českých univerzitách: sborník in memoriam prof. PhDr. Zdeňku Mackovi, CSc.* Ústí nad Orlicí: Oftis, 2006, s. 105. ISBN 80-86845-62-1.

studií hrál mladý Bedřich na různých návštěvách a v salonech. Někdy se mylně udává, že Josef František Smetana byl Bedřichovým strýcem. Bedřichův otec byl ve skutečnosti třikrát ženatý, přičemž byl Bedřich jeho jedenáctým potomkem. Mezi bratřenci tak byl věkový rozdíl 22 let, který se projevil tím, že mladý Bedřich svému bratřenci říkal důvěrně strýčku.¹¹⁷

O prázdninách roku 1842 se Smetana vydal prozkoumat plzeňský a klatovský kraj, aby vymezil hranice mezi českou a německou národností v oblasti. Hodlal také vyšetřit české názvy poněmčených měst a vyhledat písemné památky českého jazyka.¹¹⁸ Výsledek svého snažení zveřejnil v Časopise českého muzea pod článkem *Pomůcka k národopisné mapě království Českého*. V něm například popisuje, že spolupracoval s tamními duchovními a úředníky. Ti mu často poskytli přístup do starých matrik a archivů s cennými informacemi. Mimo to také čerpal z ústních zdrojů.¹¹⁹ V článku je také obsáhlý seznam s německými názvy měst a vesnic i s jejich českými ekvivalenty.¹²⁰ Písemné památky, které Smetana v oblasti našel, byly rozdílné podoby. Nalezl převážně listiny s předáním městských privilegií, zakládací listiny měst, nápisy na obrazech, stavbách, hrobech či zvonech. Nejstarší nápisy se váží ke dvanáctému století. Smetana našel i kuriozity, z nichž budu citovat dopis Jana Žižky: „*Pozdravení vám od Boha Otce a Pána našeho Ježíše Krista, jenž jest dal za naše hříchy netoliko za nás ale za všecken svět, aby nás z tohoto světa zlostného vysvobodil, jemuž jest čest a chvála na věky věků Amen. Žádost všeho dobrého boží bratří milí v pánu Bohu, a věděti vám dávám, že mě jest zpravila Cucztajnova žena ze dvorce, žeť jí byly schovány peřiny a šatstvie své tu u vás Šprachovi, protož vás prosím, abyste jí to propustili, což jest jejího. Jan Žižka z Kalichu, správce lidu Táboorského v naději boží.*“¹²¹ Mimo dopis Jana Žižky zmiňuje existenci i dopisů od Jana Jiskry z Brandeisa, Jiřího z Poděbrad a Přibíka z Klenového.¹²² K podobné činnosti vybízel i ostatní vlastence ve svých krajích.

Kolem Smetany se utvořila skupina stejně smýšlejících lidí, která se setkávala v pravidelných schůzkách po šesté hodině večerní v hostinci U bílé růže (dnešní nám.

¹¹⁷ ŠVANDRLÍK, Richard. Josef František Smetana - lidumil. In: *Hamelika*. Mariánské Lázně: roč. XXX., 2006, 15. dubna, č. 3, s. 57.

¹¹⁸ FELIX, Emil. *Dva buditelé*. Plzeň: Národopisné muzeum Plzeňska, 1936, s. 27.

¹¹⁹ SMETANA, Josef František. Pomůcka k národopisné mapě království Českého. In: *Časopis českého muzea*. Praha: roč. 17, 1843, 2. Června, č. 1, s. 131.

¹²⁰ Tamtéž, s. 132–137.

¹²¹ SMETANA, Josef František. Pomůcka k národopisné mapě království Českého. In: *Časopis českého muzea*. Praha: roč. 17, 1843, 2. Června, č. 1, s. 142.

¹²² Tamtéž.

Republiky č. 2). Mezi tuto skupinu, někdy přezdívaní družina Smetanova, patřil Jan Hugo Karlík, Jan Nepomuk Sýkora nebo Bernard Guldener.¹²³ Po těchto schůzkách se rád procházel po okolí Plzně. Mezi jeho oblíbená místa patřil Lochotín, kde se v prosinci roku 1844 vážně zranil, když při procházce upadl ze srázu na hlavu. I přes své zranění nastoupil hned v lednu zpátky do práce.¹²⁴

Smetanovy aktivity vyvrcholily v roce 1848, kdy se aktivně zapojil do tehdejších událostí. V červnu se s Josefem Spudilem účastnil Slovanského sjezdu v Praze, který však byl po pár dnech kvůli svatodušním bouřím zrušen.¹²⁵ Během května Smetana vyzval arciděkana Antonína Hlavana, aby zrušil tzv. Nový svátek, který připomínal ubránění Plzně před husity roku 1434. Svátek zrušen nebyl a stal se jednou ze záminek ke Smetanově pozdější persekuci.¹²⁶ 21. října toho roku byl zvolen starostou plzeňské pobočky Slovanské lípy a jako hlavní její představitel psal články do plzeňského časopisu *Posel ode Mže*. V něm se postavil za probíhající liberální změny v mocnářství.¹²⁷ Habsburský režim však všechny revolucionáře a reformisty potlačil, kvůli čemuž byla Smetanovi od února roku 1849 veškerá politická činnost zakázána.¹²⁸ Z pozdního čísla *Posla ode Mže* je také patrné, jak velikou autoritu Smetana mezi plzeňskými studenty měl. Ti uspořádali průvod na jeho podporu, který byl zakončen manifestací u Smetanova bytu v tehdejšímu gymnáziu.¹²⁹

Jakožto bývalý starosta Slovanské lípy byl Smetana v nadcházejícím absolutistickém režimu pod trvalým policejním dozorem, což dokládá policejní hlášení z roku 1850: „*Smetana, premonstrátský profesor, bydlí v Plzni. Velmi radikální kněz, jenž se v letech 1848 a 1849 veřejně slovem i skutkem vyznamenal. Týž uvítal Fastra hlučným jáсотem a může ve svém oboru, poněvadž jest mu svěřeno vyučování mládeže, na tuto velmi škodlivě působit, tím spíše, ježto českému živlu zcela oddán a co nejdříve změnu vlády ve prospěch Čechů si přeje. Nachází se pod dohledem policie v Plzni.*“¹³⁰ Kvůli dohledu

¹²³ FELIX, Emil. *Dva buditelé*. Plzeň: Národopisné muzeum Plzeňska, 1936, s. 27.

¹²⁴ RANDA, Miroslav. Josef František Smetana. In: *XXIII. zborník dejín fyziky: MESDEF 2005: 12. Medzinárodný seminár z dejín fyziky: Trenčianske Teplice 22.-24.9.2005*. Bratislava: Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV, 2006, s. 29. ISBN 80-969508-0-0.

¹²⁵ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 119. ISBN 80-7106-723-7.

¹²⁶ Tamtéž, s. 118.

¹²⁷ SCHMID, Jan Michael. Místní zprávy. In: *Posel ode Mže*. Plzeň: roč. 1, 1848, 25. října, č. 4, s. 2.

¹²⁸ FELIX, Emil. *Dva buditelé*. Plzeň: Národopisné muzeum Plzeňska, 1936, s. 29.

¹²⁹ SCHMID, Jan Michael. Místní zprávy. In: *Posel ode Mže*. Plzeň: roč. 2, 1849, 17. března, č. 21, s. 5.

¹³⁰ HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nakladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 590.

police byla většina jeho známých donucena se mu vyhýbat. Osamocení prožíval o to bolestněji, když se mu výrazně zhoršil zrak a nebyl schopen vykonávat ani vědeckou činnost. Pocity z obtížného období, které zajisté Smetanu zatěžkávalo, si ve svém zápisníku poznamenal: „*družkou mého života jest Samota.*“¹³¹ Roky s poškozeným zrakem trávil hlavně psaním svých básnických děl a příležitostně i psaním vědeckých článků, např. články o zkamenělých stromech v okolí plzeňském, článek *Z čeho jsou komety*, články do *Riegrova slovníku naučného*.¹³²

I přes svůj zdravotní handicap a zlovůli Bachova režimu se Smetana rozhodl bojovat s mocí a být věrný svým ideálům. Psal například kritické básně vůči tehdejšími autoritám, církvi či dokonce papeži (viz. *Básnická činnost*). Velikou kritiku úřadů a vrchnosti vzbudil tím, že kritizoval tzv. Nový svátek, tj. každoroční plzeňské protihusitské oslavy, připomínající si neúspěšné obléhání Plzně husity v letech 1433/1434. Smetana husity považoval za bojovníky za politickou a náboženskou svobodu.

Za poslední Smetanovu politickou manifestaci lze považovat pohřeb Josefa Kajetána Tyla, který poslední chvíle prožil v perzekuci a bídě. Spolu s Janem Karlíkem pohřeb organizoval a také zaplatil. Mimo to se i s jinými vlastenci pokusil formou darů zmírnit těžkosti Tylově pozůstalé rodině. Pohřbu na Mikulášském hřbitově se údajně účastnily zástupy lidí. Také složil Tylovi báseň, inspirovanou písní *Kde domov můj*:

*Kde domov tvůj?
Cesta tvoje dokonána,
žití truchlohra dohrána,
milovaný pěvče náš!
Na vavřínu spočíváš
v klidném lůně věrné matky,
zem posvátná domov tvůj.
Kde domov tvůj?
V nadhvězdě tam té vlasti,
tam jsi zbaven zemských strastí.
Milostiv ti budiž Pán,
před něhož jsi povolán,
a vykaž ti v ráji věčném
s vyvolenci domov tvůj.*¹³³

¹³¹ KUMPERA, Jan. Východočech s plzeňským srdcem: názory a postoje Josefa Františka Smetany - vlasteneckého kněze, přírodovědce, historika a básníka. In: *Mezi Hradcem Králové a Plzní: Východočech na českých univerzitách: sborník in memoriam prof. PhDr. Zdeňku Mackovi, CSc.*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2006, s. 109. ISBN 80-86845-62-1.

¹³² ŠVANDRLÍK, Richard. Josef František Smetana - lidumil. In: *Hamelika*. Mariánské Lázně: roč. XXX., 2006, 15. dubna, č. 3, s. 56.

¹³³ VIKTORA, Viktor – HORÁKOVÁ, Jana – MALINA, Václav. *Plzeň v proměnách času: (976-2000)*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2000, s. 111. ISBN 80-7238-060-5.

Období Smetanovy nemoci bylo ukončené roku 1857, když podstoupil úspěšnou operaci u profesora Josefa Hasnera von Artha, vysokoškolského profesora, politika a očního lékaře.¹³⁴ Dlouho se bohužel ze svého zdraví netěšil. 18.2. 1861 zemřel na zápal plic.¹³⁵ Byl pochován na Mikulášském hřbitově vedle svých přátel Josefa Vojtěcha Sedláčka, Josefa Stanislava Zaupera a Josefa Kajetána Tyla.

Smetana se stal již za svého života jedinečnou autoritou obrozenecké společnosti. Velikost jeho autority se nezmenšila ani po jeho skonání. Na jeho počest mu byla před dnešní Studijní vědeckou knihovnou odhalena socha v nadživotní velikosti (1874) od Tomáše Seidana. Sady, ve kterých se socha nachází, nesou dnes jméno Smetanovy sady.

2.3.3 Vědecká činnost

Z jeho vědecké práce je nutno zmínit *Obráz starého světa, to jest: všeobecná politická historie*, kterou Smetana vydal roku 1834 a lze je považovat za první novodobé česky psané obecné dějiny. V prvním díle se věnuje časovému období stvoření světa z knihy *Genesis* do zániku Západořímské říše. Toto dílo věnoval Josefu Jungmannovi, svému profesoru z vysoké školy, čímž se dá předpokládat, že to byl právě Jungmann, který Smetanu přesvědčil o nutnosti boje za šíření českého jazyka. Samotný autor tuto domněnku potvrzuje ve věnování: „*Klasické pero Vaše roznítilo ve mně náklonost k řeči a k literatuře, a tím mi vyvodilo artéský pramen útěchy a rozkoše. Velmi tedy zadlužen jsem Vám, a nemaje, čím bych zaplatil, osmělil jsem se snažně žádati Vás, abyste obrázek tento na důkaz vděčnosti mé laskavě přijmouti ráčil.*“¹³⁶

I přes své stáří je zmiňované dílo obsahem velice kvalitní, neboť v něm jsou kapitoly o méně známých říších. Musí se brát také v potaz, že dílo tvořil kněz v období před šířením myšlenek Charlese Darwina. Je naopak zajímavé, jak si autor poradil se zapojením křesťanské a řecké mytologie spolu s poznatky starověkých historiků. O zmiňovaném díle se pochvalně zmínil i František Palacký: „*Hlavní zásluha jeho nezáleží ve slohu a formě, ale obsahu samém, ne ve výboru věcí, které nám před oči staví, ale*

¹³⁴ ŠVANDRLÍK, Richard. Josef František Smetana - lidumil. In: *Hamelika*. Mariánské Lázně: roč. XXX., 2006, 15. dubna, č. 3, s. 56.

¹³⁵ FELIX, Emil. *Dva buditelé*. Plzeň: Národopisné muzeum Plzeňska, 1936, s. 29.

¹³⁶ SMETANA, Josef František. *Obráz starého světa, tj.: všeobecná politická historie*. Praha: Fetterle, 1834, s. 5.

v duchu, kterým nás na ně patří učí.“¹³⁷ Do svého díla Smetana promítl své liberální názory. Vyzdvihoval aténskou demokracii, a naopak kritizoval despotie. Obraz starého světa měl mít další dvě pokračování, které však kvůli cenzuře Smetana odmítl vydat v upravené verzi, a proto vydávání dalších dílů zastavil.¹³⁸

Samotný Palacký byl stavovským výborem roku 1827 po smrti historika Františka Josefa Pubičky pověřen prací na dějinách českých a roku 1832 započal s jejich prací.¹³⁹ Dnes je veřejnosti známa práce Palackého a Smetanova dílo upadlo do zapomnění. Když srovnáme způsob výzkumu Smetany a Palackého, neubráníme se dojmu, že Palacký své dlouholeté studium opíral i o archivy ze zahraničí, čímž je jeho práce bohatší o informace. Musíme si ale uvědomit, že Palacký byl díky výhodnému sňatku s Terezií Měchurovou finančně nezávislý a také byl hojně podporován českými stavy. Tím nijak nehodlám zmenšovat význam díla Palackého. Smetana oproti tomu byl při svém studiu vázán i prací profesora na plzeňském gymnáziu, při studiu byl tedy odkázán na blízký tepelský klášter, ve kterém se nacházela bohatá knihovna.

Po dvanácti letech od vydání *Obrazu starého světa* vydal trojsvazkový *Všeobecný dějepis občanský* (1846).¹⁴⁰ První svazek se zabýval historií od počátku světa až po zánik Západořímské říše. Je velice podobná jako Smetanova předchozí dílo *Obraz starého světa*, ale je podán čtivější formou. Druhá část navazuje na první a končí objevením Ameriky Krištofem Kolumbem. Poslední svazek končí autorovou současností, tedy rokem 1845, rok před vydáním *Všeobecného dějepisu občanského*. Dílo lze chápat jako upravenou a vylepšenou verzi původního *Obrazu starého světa*, který nebyl vydán v celém rozsahu.

Ve svém díle se Smetana snažil o nadstranickost, zároveň ale dával mírně najevo stranění Rakouské monarchii. Jeho dílo je monumentální a zaměřené na obecné dějiny, z toho důvodu se pasáže o Rakousku moc nevyskytují. Zjevnou adoraci projevil u panovníků podporujících osvícenství, což lze spatřit například u úmrtí Marie Terezie: „*Po roce na to zemřela císařovna Marie Terezie (29 listop. 1780), moudrá a pečlivá matka*

¹³⁷ KUMPERA, Jan. Východočech s plzeňským srdcem: názory a postoje Josefa Františka Smetany - vlasteneckého kněze, přírodovědce, historika a básníka. In: *Mezi Hradcem Králové a Plzní: Východočech na českých univerzitách: sborník in memoriam prof. PhDr. Zdeňku Mackovi, CSc.* Ústí nad Orlicí: Oftis, 2006, s. 106. ISBN 80-86845-62-1.

¹³⁸ FELIX, Emil. *Dva buditelé*. Plzeň: Národopisné muzeum Plzeňska, 1936, s. 27.

¹³⁹ ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. Praha: Nakladatelství Libri, 2010, s. 463. ISBN 978-7277-469-2.

¹⁴⁰ Tamtéž.

svěřených sobě národů, ozdoba rodu Habsburského, z něhož co poslední letorost nade mnohé mužské předchůdce své cnostmi vladařskými se zaskvěla, i u nepřátel svých nacházejíc úctu a obdivu.“¹⁴¹ Z ukázky lze díky složité formě vypožorovat, že Smetana svoji tvorbu nebral pouze jako vědu, ale i jako umění. Pochvalné pasáže jsou patrné i v poslední kapitole věnované vývoji v Rakousku, byť již ne tak adorační jako u osvícených panovníků. Je sice pravdou, že by těžko psal kriticky o režimu Metternicha, který existoval i v autorově přítomnosti a hrozil by tak Smetanovi postihem, ale na druhou stranu si musíme uvědomit, že tehdejší obrozenci často skládali oslavné ódy na tehdejší panovníky a hodlali i kompromisem vyjednat ústupky pro vlasteneckou věc. Příkladem takových ústupků monarchie bylo povolení vyučování češtiny na gymnáziích od roku 1816, nebo kázání svobodomyšlného Bernarda Bolzana na Karlově univerzitě, která trvala bezmála patnáct let. Nutno ale podotknout, že Smetanova práce byla psána v podobném liberálním duchu jako ta předchozí.

Mimo činnost historiografickou se zajímal i o výchovu mládeže, kterou by chtěl vychovávat v duchu svých liberálních zásad. Jeho názory shrnuje úvaha *Slovo o vychování mládeže české* a článek *Zdali jest osvěta nebezpečná církvi a státu*.¹⁴²

Velice významným dílem byla roku 1837 vydaná učebnice *Základové hvězdosloví čili astronomie*, považované za první české vědecké dílo v oboru astronomie a zároveň i jediné do 80. let.¹⁴³ V další zajímavé učebnici, *Silozpyt čili fyzika* (1842), navazoval na nedokončené dílo Josefa Vojtěcha Sedláčka. Své poznatky z fyziky zúročil i v učebnici *Počátkové silozpytu čili fyziky* (1852), která byla určena pro nižší gymnázia. Smetana se chystal napsat i učebnici přírodopisu, která však zůstala pouze v rukopisné podobě v tepelském klášteře.¹⁴⁴

¹⁴¹ SMETANA, Josef František. *Všeobecný dějepis občanský*. Sv. 3. Praha: Kronberg Řivnáč, 1846, s. 886.

¹⁴² KUMPERA, Jan. Východočech s plzeňským srdcem: názory a postoje Josefa Františka Smetany - vlasteneckého kněze, přírodovědce, historika a básníka. In: *Mezi Hradcem Králové a Plzní: Východočech na českých univerzitách: sborník in memoriam prof. PhDr. Zdeňku Mackovi, CSc.* Ústí nad Orlicí: Oftis, 2006, s. 106. ISBN 80-86845-62-1.

¹⁴³ FELIX, Emil. *Dva buditelé*. Plzeň: Národopisné muzeum Plzeňska, 1936, s. 26

¹⁴⁴ ŠVANDRLÍK, Richard. Josef František Smetana - lidumil. In: *Hamelika*. Mariánské Lázně: roč. XXX., 2006, 15. dubna, č. 3, s. 56.

2.3.4 Básnická činnost

Pro pochopení Smetanovy velikosti je nutné poznat i jeho dílo básnické. Dnes je bohužel coby básník opomíjenou osobností, přičemž právě skrze básně k nám i v dnešní době může promlouvat a šířit svůj pohled na život a na svět. Smutným údělem jeho díla je upadnutí do zapomnění. Napomáhá tomu fakt, že Smetana své básně většinou nezveřejňoval, což je vskutku škoda, protože širší témat, o která se zajímal, byla ohromná. Smetanovi žáci a přátelé pořizovali opisy jeho básní, protože je měli v úmyslu vydat souborně již v sedmdesátých letech, ale naneštěstí k tomu nedošlo.¹⁴⁵ Po básníkově smrti byla pozůstalost prodána v dražbě a většina jeho básní byla v držení soukromých majitelů.¹⁴⁶ Dnes je Smetanova pozůstalost uložena v Archivu města Plzně, která kromě různých dopisů a dokumentů obsahuje i zhruba dvě stě padesát básnických děl. Teprve roku 1905 vyšla některá jeho díla posmrtně pod názvem *Básně*, a poté roku 1919 s názvem *Pomněnky*.

V následující ukázce, *Geologické početí*, Smetana dokázal psát krásnou češtinou o vzniku horniny a jejím „životním příběhu“. Používal často zdvojnásobiny a také termíny z oblasti astronomie, čímž se stal předchůdcem Vrchlického *Písní kosmických*. Zároveň lze v básni spatřit motiv Boha a jeho všemocné a spravedlivé moci.

Geologické početí:

*Byl jsem, jak se pamatuji,
křemíkovou částicí,
a ležel jsem bez života
dlouho v látce směsici.*

*Pán pak dechnul do směsice,
bezživotí není více
ve vše hmoty zrníčka
vnikla bystrá dušička.*

*V samotě mi smutno bylo,
přitáhl jsem si družičku,
k té se jiných připojilo,
tvořili jsme kuličku,
ta vzrůstala neustále,
až se stala velikou
slunokoulí ohnivou...¹⁴⁷*

¹⁴⁵ SUCHÁ, Milada. Satirik Josef František Smetana. In: *Minulostí Západočeského kraje*. Sv. 6. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1968, s. 112.

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ *Astronomia.zcu: Josef František Smetana*. [online]. [cit. 2018-10-29].

Dostupné z: <<http://astronomia.zcu.cz/astromove/smetana/2513-josef-frantisek-smetana/>>.

Smetana velice miloval krásy přírody, což dokazuje další básní, která se nazývá *Lesinka*, pojmenovaná po Lesním prameni nedaleko Mariánských Lázní. Do zmiňovaných lázní se Smetana po vysvěcení v tepelském klášteře vrátil ještě třináctkrát a pokaždé bydlel v domě premonstrátských kněží - Zlatá koule.

Lesinka

*S Bohem bud', milá Lesinko,
rozkošná ty Rusalinko,
již nastává loučení.
Listí žloutne, kvítí vadne,
ptactva umlklo pěni.*

*Toužebně každého času
budu vzpomínat na krásu,
již se skví svatyně tvá:
Svěží louky, stinné háje,
kdežto do mladého ráje
Boží očko se dívá...¹⁴⁸*

Častým tématem básní byla také politika. V té kritizoval například absolutismus a církve. Smetana byl také příznivcem panslavismu, který byl mezi inteligencí hojně rozšířen, a tedy kritizoval Velkou Británii a Francii, když vedly válku proti Rusku. Největší slovanskou říši vnímal jako oporu slovanství obecně, hlavně proti pangermanismu. U církve kritizoval právě autoritářství a dogmatismus. Smetana dokázal rozdělovat mezi církví a náboženstvím. Církev často vnímal jako zpátečnickou a tvrdě ji za to kritizoval. Na svoji křesťanskou víru však nedal dopustit a usilovně se snažil žít jako dobrý křesťan.

Válka ruská

*Takto dravci angličtí ve spolku
s tureckými: po kořistech slídí
vybíjejí domy zapálené
vraždí mužstvo, przní dívky ženy
vlekouce je v lodě za oběti
zhovadile chlípných námořníků...¹⁴⁹*

¹⁴⁸ ŠVANDRLÍK, Richard. Josef František Smetana - lidumil. In: *Hamelika*. Mariánské Lázně: roč. XXX., 2006, 15. dubna, č. 3, s. 55.

¹⁴⁹ KUMPERA, Jan. Východočech s plzeňským srdcem: názory a postoje Josefa Františka Smetany - vlasteneckého kněze, přírodovědce, historika a básníka. In: *Mezi Hradcem Králové a Plzní: Východočech na českých univerzitách: sborník in memoriam prof. PhDr. Zdeňku Mackovi, CSc.* Ústí nad Orlicí: Oftis, 2006, s. 110. ISBN 80-86845-62-1.

Téměř každý básník se dotkne tématu lásky a Smetana nebyl žádnou výjimkou. Je tedy velikou kuriozitou, že zrovna kněz psal milostné verše, které by v tehdejší době nesměl nijak zveřejnit, jinak by ho čekaly veliké problémy. Jako poslední básnickou ukázkou jsem vybral právě milostnou, patrně nedodělanou a psanou nečitelným písmem.

*A Tys moje Luna
A já Tvoje sledy
Proč bych Tě líbati
Nesměl Milko tedy
A hubinka sladká
Úže nás spojila
A nektarem sladkým
Oba napojila¹⁵⁰*

2.4 Antonín Hlavan

V plzeňském prostředí působila jedinečná osobnost, která nemá sobě rovného. Tou osobností je arciděkan Antonín Hlavan. Zároveň vikář a školdozorce, který významně pomohl českému školství v Plzni. Z toho důvodu jsem se rozhodl rozdělit kapitolu o něm na další dvě podkapitoly, na jeho církevní kariéru a na jeho působení v plzeňském školství.

Nejproblematictější byl nezáměr o postavu Hlavana v akademické obci, což se projevilo v absenci rozsáhlejších informací o této osobě. Ve většině případů jsem narazil na pouhé zmínky k jeho jménu. Výjimkou byla *Knih pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870* od Martina Hrušky, ve které jsem našel informace o Hlavanově církevní činnosti, tedy o pořádání mší, společenských akcí a o podpoře renovace církevních prostorů. Dalším důležitým zdrojem byla *Kronika českých škol v Plzni* od Dominika Knoblocha. V ní byla nejpečlivěji rozepsána jeho angažovanost v oblasti plzeňského školství. Dílo *Ze staré školy plzeňské* od Jana Vavříka popisovalo samotný závěr Hlavanova života. *Dějiny Plzně II, Od roku 1788 do roku 1918*, napsané Václavem Čepelákem, se stručně věnují Hlavanovým snahám povýšit českou školu na hlavní.

Všechny zmiňované zdroje mají společné, že zkoumají Hlavanův život až po jeho příjezdu do Plzně. Nikde nebyla zmínka o tom, jak vyrůstal a z jakých poměrů pocházel. Hruškovo a Knoblochovo dílo je nejpřínosnější a nejrozsáhlejší. Zároveň obě díla

¹⁵⁰ Archiv města Plzně, fond Josef František Smetana, karton LP 2, č. inv. 5923, *Milostné básně Josefa Františka Smetany*.

pocházejí ještě z 19. století. Vavříkova práce pochází z roku 1921 a Čepeláka z roku 1967. Dvě poslední zmíněné práce obsahují o Hlavanovi pouze zmínky.

2.4.1 Církevní kariéra Antonína Hlavana

Antonín Hlavan je bezesporu osobností, která od třicátých let devatenáctého století měla veliký vliv na kulturně-společenský život Plzně a také na rozvoj tamního školství. Období dětství a studií je u této osobnosti obestřeno mlhou neznáma. Víme, že se narodil roku 1796 a že stal knězem. Po studiích působil jako farní vikář v Praze při kostele sv. Jindřicha na Novém Městě.¹⁵¹ Do Plzně se přestěhoval 6. října roku 1832, kdy byl zvolen ředitelem a katechetou na tamní německé hlavní škole. O dva roky později, 7. srpna 1834, podal svoji rezignaci, aby následně v letech 1834–1835 úřadoval jako farář v nedaleké obci Touškov (tehdy Bílý Touškov).¹⁵²

Úřad nemohl vykonávat déle, protože byl 3. listopadu 1835 zvolen plzeňským arciděkanem.¹⁵³ Nahradil tak Josefa Ondřeje Lindauera, který se stal kanovníkem v Praze při chrámu sv. Víta. Jmenovací dekret mu okamžitě přijel doručit tajemník Ignác Syc, díky čemuž mohl u biskupské konzistoře složit přísahu již 5. listopadu.¹⁵⁴ Radní pánové Jan Bubák a Josef Leipold přijeli do Bílého Touškova 22. listopadu a odvezli nového arciděkana do svého nového domova v Plzni. Jejich příjezd byl oznámen kostelními zvony, načež měšťanstvo se svým purkmistrem Martinem Kopeckým přivítali Hlavana před vstupem do města. U chrámu sv. Bartoloměje čekala školní mládež, ostrostřelecký sbor a další měšťané.¹⁵⁵ Následovala slavnostní mše v kostele, po které se průvod vydal k sídlu arciděkanství. Na závěr oslav dostal jednotlivě písemné blahopřání od měšťanstva, sboru učitelského, školní mládeže a kostelních služebníků. Pro názornost jsem níže uvedl úryvek z blahopřání od měšťanů:

¹⁵¹ HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Knih pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 325.

¹⁵² *Wikipedie: Seznam představitelů Města Touškova*. [online]. [cit. 2018-11-23].

Dostupné z:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_p%C5%99edstavitel%C5%AF_M%C4%9Bsta_Tou%C5%A1kova>

¹⁵³ VAVŘÍK, Jan. *Ze staré školy plzeňské*. Plzeň: Český deník, 1921, s. 50.

¹⁵⁴ HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Knih pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 365.

¹⁵⁵ Tamtéž.

„Dle jména Hlavan, teď Jsi hlavou stáda,
Tvoje ovčičky se k Tobě blížeji
S tou nadějí, že je Tvá sladká vláda
Budoucně spojí s Tebou oužeji –
S Tebou oužeji.“¹⁵⁶

Instalace do nového úřadu byla dovršena 8. prosince toho roku za účasti odstupujícího arciděkana Josefa Ondřeje Lindauera a Josefa Vojtěcha Sedláčka, který Hlavanovi předal pastorální kříž, mitru a infuli.¹⁵⁷ Následoval průvod do arciděkanského sídla.

Za první těžkou zkoušku v úřadě arciděkana lze považovat opravu věže chrámu sv. Bartoloměje, která byla silně poničena po zásahu blesku 6. února roku 1835.¹⁵⁸ S podporou města se tak Hlavan angažoval v opravě krovu, stavbě nových věžních hodin a nakonec i umístění zvonů. Hlavní a zároveň největší zvon, který se jmenuje Bartoloměj, byl na věž umístěn až roku 1838. Podle Hlavana však neměl hezký zvuk, a proto se angažoval v jeho sejmutí, což nakonec nařídil roku 1852 zeměpanský úřad. Došlo k odlití nového zvonu a k slavnostnímu odhalení roku 1854. Z celkové částky 2473 zl. arciděkan přispěl 100 zl.¹⁵⁹

Mimo rekonstrukce věže chrámu sv. Bartoloměje se Hlavan angažoval i v opravě Mariánského sloupu na náměstí. Sloup hodlal dokonce přemístit na jižní stranu mezi dvěma kašnami, protože byl znepokojen jeho „zneuct'ováním“ trhovci. Po zveřejnění tohoto plánu došlo ke vzrůstu nesouhlasu mezi plzeňskými měšťany, což mělo za následek, že se od myšlenky přesunu sloupu opustilo. Došlo tedy pouze k jeho opravě roku 1856.¹⁶⁰ O rok později, tj. roku 1857, arciděkan daroval 1800 zl.¹⁶¹ na postavení nového oltáře v chrámu sv. Bartoloměje.

Kromě mecenášské činnosti, při které investoval nemalé prostředky pro renovaci církevního majetku a rozvoj umění, se arciděkan snažil působit na věřící skrze mše a různé společenské akce. Dnes se nám může zdát úsměvné, že Hlavan roku 1842 požehnal nově vzniklému plzeňskému pivovaru. Tehdy však šlo o běžnou věc. Podnikatelé toužili stejně

¹⁵⁶ HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 365.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 368.

¹⁵⁸ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 115. ISBN 80-7106-723-7.

¹⁵⁹ HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 572.

¹⁶⁰ KOVAŘÍK, Viktor – ZAHRADNÍK, Pavel. Mariánský sloup na náměstí Republiky v Plzni. In: *Památky západních Čech IV*. Plzeň: Národní památkový ústav v Plzni, 2014, s. 72.

¹⁶¹ *Římskokatolická farnost u katedrály sv. Bartoloměje v Plzni: Duchovní správci farnosti*. [online]. [cit. 2018-11-23]. Dostupné z: <http://web.quick.cz/fsvbart/stranky/historie_duchovni_spravy.html>

jako dnes po ekonomickém úspěchu, ten jim jako pobožným lidem mělo zajistit požehnání od církevní autority. Nežehnolo se však pouze podnikům, ale i veřejným stavbám jakými byly školy, úřady, muzea a knihovny.

Důležitou roli měly i mše. V červnu roku 1850 došlo při příležitosti „početí“ nového soudnictví k oslavné mši.¹⁶² Církevní hodnostáři tak přáli novým reformám, aby se úspěšně naplnila jejich role. V monarchii tehdy vznikla nejnižší soudní instance, tzv. okresní soudy, které byly odloučené od veřejné správy.¹⁶³

Fakt, že arciděkan sledoval i evropské záležitosti, potvrzuje mše z roku 1855 za uzdravení Pia IX., což je papež s dosud nejdelším pontifikátem (1846–1878).¹⁶⁴ O rok později Hlavan sloužil slavnostní mši¹⁶⁵ jako poděkování za narození princezny Gisely, dcery císařovny Alžběty Bavorské. Při této příležitosti dala městská obec rozdat 50 zl. mezi místní chudinu.

Kvůli trvající druhé italské válce za nezávislost roku 1859 došlo k průvodu od chrámu sv. Bartoloměje ke kříži na Saském mostě. Během průvodu prosil Boha za vítězství rakouských vojsk a za brzký a trvalý mír.¹⁶⁶

Hlavan se také zúčastnil slavnostního odhalení pomníku bývalého purkmistra Martina Kopeckého 28. července roku 1861. Při této příležitosti měl arciděkan projev v češtině k účastníkům, ve kterém vyzdvihnul Kopeckého přínos Plzni.¹⁶⁷ Večer se následně konalo divadelní představení, jehož výtěžek byl určen pro stavbu pomníku Josefa Františka Smetany. Dnes lze pomník bývalého purkmistra nalézt v Kopeckého sadech.

Při slavnostním otevření železničního úseku z bavorských hranic do Plzně (Skvrňany) roku 1861 došlo arciděkanem k posvěcení prvního parostroje.¹⁶⁸ Slavnosti se zúčastnilo několik tisíc lidí, což dokazuje, že šlo o významnou událost města Plzně.

Jak můžeme tedy vidět, Hlavan svoji arciděkanskou funkci dokázal náležitě využít, aby si získal dostatek uznání místního obyvatelstva napříč společenskými vrstvami. Díky

¹⁶² HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 530.

¹⁶³ ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. Praha: Nakladatelství Libri, 2010, s. 502. ISBN 978-7277-469-2.

¹⁶⁴ HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 577.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 587.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 636.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 713.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 721.

svému vysokému vlivu v regionu byl vyhledávanou osobností, která neměla nouzi o kontakty s významnými osobnostmi. Arciděkanská funkce tak svým vlivem zasahuje do školství a politiky. Není náhodou, že právě Hlavan měl i funkci školdozorce, funkce dnes známá jako školní inspektor.

2.4.2 Hlavanova podpora plzeňského školství

Již rok po svém nástupu do funkce arciděkana, tj. roku 1836, podal Antonín Hlavan žádost o novou stavbu pro triviální školu, jelikož staré prostory již nedostačovaly poptávce po vzdělání, a navíc byly v katastrofálním stavu, který hrozil sesutím stavby.¹⁶⁹ Hospodářský úřad slíbil zřízení dvou nových světnic, což však zůstalo pouze u slibu a jeho realizace nenastala. Úřad posléze slíbil opravení již stávajících světnic, ale opět zůstal u slibu. Dokonce i návrhy na nové stavby škol byly shozeny ze stolu. Nebyla tedy povolena stavba nové školy v místě u masných krámů nebo u bývalého jeptišského kláštera. Až do roku 1843 trvalo období sporů mezi příznivci školy a hospodářským úřadem, v němž za největšího odpůrce české školy byl považován Bernard Hora.

V tamním roce se do triviální školy zapsalo 418 žáků (z toho 213 hochů a 205 dívek).¹⁷⁰ Když přihlédneme na fakt, že se vyučovalo ve dvou světnicích, situace byla katastrofální. Na naléhání arciděkana byla škola přemístěna do budovy bývalého jeptišského kláštera u sv. Anny, tedy v místech, kde bylo také německé gymnázium a německá hlavní škola. Ve stejné době došlo k přemístění německé hlavní školy do nových prostor v Kopeckého sadech, čímž se uvolnilo místo pro českou triviální školu. Navíc byla triviální škola rozšířena o další třídu, pro kterou byl ustanoven pomocník učitele.¹⁷¹ Podle dobových záznamů však i nové prostory české školy byly v tristním stavu: „*Všecky třídy umístěny byly v přízemí, dvě z nich měla okna na dvůr a jedna do ulice jeptišské, přístup do prvnějších dvou byl z dlouhé, tmavé, vlhké chodby, do třetí pak z příčné, kratší chodby poblíže vrat, vedoucích z jeptišské ulice. Zvláště ony dvě třídy, jichž okna vedla na dvůr, byly vlhké, ba svého času od zvláštní komise ze zdravotních ohledů za nevhodné uznány. Jedna z nich byla veliká, v zimě k nedotopení a sloužila druhdy bývalým zde jeptiškám za jídelnu, nač souditi lze z rozličných vypuklých ozdob na klenutém stropě.*“¹⁷² Lepší, byť

¹⁶⁹ KNOBLOCH, Dominik. *Kronika českých škol v Plzni*. Plzeň: Ignác Schiebl, 1887, s. 6.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 7.

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² Tamtéž.

stále tristní stav triviální školy, vybízel arciděkana k žádostem o zřízení nové budovy. Na Hlavanovy argumenty, že počet dětí se neustále zvyšuje, čímž prostory nedostačují, hospodářský úřad reagoval názorem, že by výuka měla být polodenní.

Dlouhé roky byly opět ve znamení sporu mezi arciděkanem a hospodářským úřadem. Teprve příjezd školní rady Johanna Maresche roku 1851 přispěl k posunu ve sporu. Ve svém dopise se mimo jiné Maresch zmiňuje: „*Těším se vůbec tou myšlenkou, že Plzeň bude mít dvě hlavní školy: německou, na které budiž hleděno jazyka českého, a českou!*“¹⁷³ Česká triviální škola konečně dostala novou budovu 4. října 1853, kdy byla přemístěna z prostorů bývalého jeptišského kláštera do stavby bývalého vychovatelského vojenského ústavu¹⁷⁴ na místě dnešního Divadla J. K. Tyla.¹⁷⁵ Do jejího čela byl zvolen pedagog Jan Rychtařík. Při nové škole bylo zřízené i nové místo katechety, a dokonce na ni nastoupil učitel s kvalifikací pro nižší reálnou školu do 4. třídy, čímž se triviální škola stala svým zřízením školou hlavní, byť byla oficiálně stále triviální.¹⁷⁶ Se vznikem čtvrté třídy a vznikem nových prostor byla zahájena oddělená výuka žáků a žákyně.¹⁷⁷ Do této doby probíhala výuka dětí pohromadě.

Pro kvalitní výuku bylo v nové budově, jinak známé jako „štitf“, zapotřebí 6 výukových místností, 4 pro žáky a 2 pro žákyně. Vzhledem k tomu, že štitf nabízel 5 nových místností, žákyně z nižšího oddělení zůstaly ve starých prostorách bývalého jeptišského kláštera.¹⁷⁸ V nových prostorách bylo i místo pro tři učitelské byty. Hlavan prosadil i zvýšení platu tammích učitelů.

Díky svým zásluhám ve školství a ve službách církve dostal Hlavan od císaře rytířský řád Františka Josefa. Na jeho počest se 21. února 1858 konala oslava, které se účastnilo převážně studentstvo.¹⁷⁹ Studenti zakončili pochod před arciděkanstvím, kde se rozestoupili tak, aby lampiony jimi nesené tvořily iniciály arciděkanova jména. Učitelé a žáci pak zazpívali několik písní. Po rozejití studentstva následoval další pochod, tentokrát

¹⁷³ KNOBLOCH, Dominik. *Kronika českých škol v Plzni*. Plzeň: Ignác Schiebl, 1887, s. 7.

¹⁷⁴ HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 563.

¹⁷⁵ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 127. ISBN 80-7106-723-7.

¹⁷⁶ ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně. II, Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, s. 130.

¹⁷⁷ KNOBLOCH, Dominik. *Kronika českých škol v Plzni*. Plzeň: Ignác Schiebl, 1887, s. 11.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 13.

¹⁷⁹ HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 605.

sboru ostroštreleckého, který rovněž zahrál několik hudebních skladeb. Oslavy byly zakončeny ve velikém sálu radnice, kde studenti přednášeli básně věnované arciděkanovi a kde učitelé a významné osobnosti pronášeli své projevy.

Arciděkan následně usiloval o povýšení školy na hlavní. Zlom nastal roku 1860, kdy byly povoleny volby do městského zastupitelstva, konající se následujícího roku. Do plzeňského zastupitelstva úspěšně kandidoval i Antonín Hlavan, čímž si vylepšil svoji pozici v prosazování zájmů české školy. Zvolen byl 79 hlasy, což nám pomáhá pochopit tehdejší volební právo, které nebylo jako dnes všeobecné. Zvolen byl i ve volbách v roce 1864, tentokrát 88 hlasy.¹⁸⁰ Hlavanovi se v zastupitelské funkci podařilo prosadit (2. září 1861) vznik české hlavní školy v Plzni.¹⁸¹

Svoji funkci školního dozorce Hlavan opustil koncem roku 1865. Při této příležitosti mu učitelský sbor české hlavní školy předal písemné poděkování včetně podpisů všech učitelů.¹⁸² V následujícím roce, konkrétně 12. a 13. prosince, proběhla i mohutná slavnost, které se zúčastnili všichni učitelé plzeňského vikariátu a široká veřejnost. Na slavnosti nechyběl ani plzeňský Hlahol, zpívající písně *Ty's drahý nám, Má otčina, Svoji k svému* nebo *Ave Maria*.¹⁸³ Dalšího dne se školní mládež účastnila slavných služeb božích se svými vyučujícími. Za české učitelstvo měl proslov ředitel české hlavní školy Jan Rychtařík a za německou hlavní školu ředitel Florian Kern.¹⁸⁴ Představitelé učitelského sboru arciděkana poprosili, zda by jim nedaroval svoji fotografii, s čímž souhlasil. Důvodem bylo pořízení obrazu Hlavana do budovy české hlavní školy.¹⁸⁵ 25. prosince funkci školního dozorce Hlavan opustil.

I po opuštění své funkce školního dozorce se usilovně podporoval plzeňské školství. V únoru roku 1866 daroval české hlavní škole 142 svazků knih převážně vědeckého zaměření.¹⁸⁶

V dubnu roku 1868 arciděkan onemocněl vážnou chorobou, kvůli čemuž se zaopatřil svátostmi umírajících.¹⁸⁷ Hlavan se z nemoci zázračně uzdravil a jako poděkování

¹⁸⁰ HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 884.

¹⁸¹ KNOBLOCH, Dominik. *Kronika českých škol v Plzni*. Plzeň: Ignác Schiebl, 1887, s. 16.

¹⁸² VAVŘÍK, Jan. *Ze staré školy plzeňské*. Plzeň: Český deník, 1921. s. 51.

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 52.

¹⁸⁵ HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 907.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 918.

věnoval 100 zl. mezi chudé. O měsíc později věnoval dokonce 1800 zl. k postavení nového gotického hlavního oltáře.¹⁸⁸ Nedlouho poté 8. července roku 1868 arciděkan zemřel. Patřil mezi osoby, které českému školství v Plzni nejvíce pomohly. Bylo to patrné i při Hlavanově pohřebním průvodu, v jehož čele stáli studenti. Ve své závěti věnoval zdejší české hlavní škole 1000 zl. a dalších 1000 zl. německé hlavní škole. Úroky z tohoto kapitálu byly každoročně vyplaceny nadaným žákům, kteří v Plzni studia ukončovali a hodlali pokračovat na univerzitě.¹⁸⁹

2.5 Josef Spudil

Zapomenutou osobnost plzeňského školství Josefa Spudila, kterého můžeme považovat za příkladného zapadlého vlastence, bylo nutné veřejnosti opět připomenout. Příčinou, proč není mezi místními příliš znám, může být i relativní krátká doba jeho působení v Plzni. Během této doby se však aktivně zapojil do společenských aktivit. Byl činný v nedělní průmyslové škole a ve tvorbě nových učebnic rýsování. Mimo jiné byl i projektantem a politikem.

Mým primárním cílem tedy je nashromáždit dostupné zdroje o Spudilovi a jeho představení čtenářům. Neočekává se tedy, že bych přicházel s průlomovými informacemi, protože se o Spudilovi moc zmínek nedochovalo. Jeho odkaz tak nadále žije převážně v podobě jeho architektonických děl v oblasti středních Čech.

Nejpřístupnějším a zároveň nejobsáhlejším zdrojem informací o Spudilovi je stať Václava Spěváčka ve sborníku *Minulosti Plzně a Plzeňska* (1958), později známý jako *Minulosti západočeského kraje*. V dobových novinách je o Spudilovi pouze zmínka v *Poslu ode Mže* a později v *Plzeňských listech*, kde vyšel kratičký nekrolog. Veřejně dostupný a kvalitní zdroj je dílo *Podobizny II.* od Jana Nerudy, který Spudila popisoval coby jeho současník.

¹⁸⁷ HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 1041.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 1042.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 1063.

2.5.1 Období studií a pedagogické začátky

Josef Spudil, budoucí učitel, architekt a projektant, se narodil 18. září roku 1809 v Klášterci nad Ohří, v malém městě pod Krušnými horami na panství hraběte Thuna.¹⁹⁰ Po pár letech se Spudil i se svou rodinou odstěhoval do Kutné Hory, ve které byl nucen probíjet se jako syn zámečnicka chudými poměry. Lze předpokládat, že stěhování v době útlého dětství Spudila silně ovlivnilo, protože vyměnil oblast s převahou německého obyvatelstva s oblastí ryze českou, v níž se projevovaly obrozenecké snahy. V průběhu dospívání se dokázal v těžkých podmínkách prosadit a vystudovat vídeňskou techniku. Po svých studiích se roku 1831 vrátil do Kutné Hory a stal se zde i suplentem na tamní hlavní škole. Ročně tak vydělával 60 zl.¹⁹¹

O čtyři roky později, tj. roku 1835, získal místo učitele na německé hlavní škole v Chebu. Konkurzní řízení se těšilo velikého zájmu. Kromě Spudila se konkurzu zúčastnilo dalších třináct kandidátů.¹⁹² Na chebské gymnázium se o pár let později neúspěšně ucházel, konkrétně roku 1841, i Karel Havlíček Borovský, který v té době opustil kněžský seminář.¹⁹³

Cheb na Spudila velice zapůsobil, obzvláště svou architekturou. Dodnes je v Chebu velická pestrost v architektonických stylech, která je dána rozdílným stářím památek. Vedle románského Chebského hradu, sloužícího v minulosti jako císařská falc, zde mohl vidět i gotický chrám sv. Mikuláše, Špalíček, barokní městské domy na náměstí Krále Jiřího z Poděbrad a městské opevnění. V okolí města ho mohla okouzlit i typicky chebská architektura s hrázděnými domy.

Během svého působení na chebské škole Spudil vyučoval fyzice, přírodopisu, krasopisu, českému jazyku a slohu. Nezajímal se však pouze o teorii těchto oborů, ale snažil se své žáky vést k praktickým činnostem. Učil je přesně rýsovat, aby pak mohli vyrábět fyzikální pomůcky sloužící k výuce. Kromě pomůcek si zkoušeli i tvorbu výrobků v tamních dílnách.¹⁹⁴ Z tehdejších kolegů byl výrazně ovlivněn profesorem Dominikem Kratochvíle (1793–1862), který bezplatně vyučoval českému jazyku.

¹⁹⁰ NERUDA, Jan. *Podobizny*. Praha: Československý spisovatel, 1952, s. 277.

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² SPĚVÁČEK, Václav. Ze života Josefa Spudila. In: *Minulostí Plzně a Plzeňska*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958, s. 159.

¹⁹³ Tamtéž, s. 161.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 160.

Období vyučování v Chebu skončilo roku 1839, kdy započal kariéru na hlavní německé škole v Plzni. Když srovnáme tehdejší Cheb s Plzní, dojdeme k zajímavým postřehům. Plzeň, která byla ve zmiňované době nepříliš významným městem, měla srovnatelnou velikost s Chebem, klíčovým německým městem v Sudetech. Při detailnějším popisu zmíním výzkumy plzeňského historika Miloslava Bělohávka (1923–2006), dlouholetého pracovníka Archivu města Plzně a autora četných publikací o Plzni.¹⁹⁵ Podle Bělohávka čítala Plzeň 563 domů, ve kterých pobývalo přes 10 000 obyvatel. Oproti tomu Cheb měl kolem 800 domů a rovněž přes 10 000 obyvatel.¹⁹⁶

2.5.2 Působení v Plzni

Na plzeňské německé hlavní škole Spudil vyučoval kreslení, rýsování, fyziku a přírodopis. Roku 1840 dal podnět k založení nedělní průmyslové školy v Plzni, čímž se zlepšila kvalita vyučování budoucích řemeslníků. V nově založené škole vyučovaly významné osobnosti regionálního školství jako Josef František Smetana, který vyučoval fyziku a přírodopis, Vilém Peithner vyučující chemii, kaplan Wiesner byl zaměřen na technologii a samotný Spudil měl na starosti kreslení, rýsování a strojnictví.¹⁹⁷ O přednášky na nové škole byl ohromný zájem, který se neustále zvyšoval. Již v prvním roce trvání měla škola na dvě stě posluchačů.¹⁹⁸ Vyučující zde prováděli pokusy z fyziky a chemie, ale jejich náklady museli uhradit sami ze svých prostředků. Vzhledem k tomu, že nedělní škola plně závisela na dobrovolnosti vyučujících, kteří za své služby nic nedostali, po čase kvůli finančním potížím zanikla. Byl to právě Spudil, kdo po letech roku 1846 obnovil výuku nedělní školy.¹⁹⁹

Kromě své pedagogické a organizační činnosti se Spudil věnoval i tvorbě učebnic rýsování a fyziky. Proslavilo ho dílo *Vzorky ku kreslení pro školy průmyslné* (1839–1843), ve kterých popisuje rysy těles, situační plány budov v různém slohu, vazby

¹⁹⁵ *Badatelna.eu: Archiv města Plzně - Bělohávek Miloslav, PhDr.* [online]. [cit. 2017-04-16].

Dostupné z: <<http://badatelna.eu/fond/151238/>>.

¹⁹⁶ SPĚVÁČEK, Václav. *Ze života Josefa Spudila*. In: *Minulostí Plzně a Plzeňska*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958, s. 159.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 162.

¹⁹⁸ ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně. II, Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, s. 66.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 67.

dřev apod.²⁰⁰ Již ve své době se těšil veliké autoritě. František Filous, Spudilův žák a pozdější zemský měřič, o něm řekl: „*Pan učitel Spudil jest mistr v kreslení, zběhlostí svou a umělostí svou výtečný, takže z ruky jeho jen dokonalých v tom oboru prací očekávati můžeme, začez nám také jeho neúnavná příčinlivost a známá horlivost ručí, jížto se tímto způsobem ku prospěchu vlasteneckému přispívati snaží. Pročež můžeme listy tyto poroučeti každému učiteli kreslení – zvláště pak těm, jimž na zvelebení vlasteneckého průmyslu záleží...*“²⁰¹

Národní buditelé si uvědomovali, že kromě novin a kázání je účinným propagačním nástrojem divadlo. Spudil se v divadelnictví pokusil pomoci, jak nejlépe ze své pozice dovedl. V plzeňském divadle výrazně vypomáhal tvorbou dekorací, z nichž lze zmínit malování výprav.²⁰² Rovněž se angažoval ve výzdobě vlasteneckých bálů.²⁰³ Do Kutné Hory zasílal své kresby a návrhy jako pomůcku pro restaurátorskou činnost tamních památek. Spudil také pořádal ochotnická představení, na nichž účinkovali jeho žáci.²⁰⁴ Ti převážně hráli repertoár z Klicperových her.

V revolučním roce 1848 se Spudil zúčastnil schůze ve Svatováclavských lázních,²⁰⁵ a později se stal i součástí Národní gardy a plzeňské pobočky Slovanské lípy (zvolen 16 hlasy).²⁰⁶ Spudilův kolega Josef František Smetana přispíval články do časopisu *Posel ode Mže*, vydávaného v letech 1848–1849, který podával informace o revolučním dění. Kromě dominující rubriky s politickým obsahem se v časopise psalo o aktuálních událostech z Plzně, ve kterých se také dělala reklama na Spudilovu výuku v nedělní průmyslové škole. Smetana v ní vybízí mladé řemeslníky k návštěvě těchto přednášek, obzvláště truhláře, kameníky, tesaře a zámečníky.²⁰⁷

Roku 1851 byl obchodní komorou plzeňskou vyslán na poznávací cestu do Londýna, ve kterém se zrovna odehrávala světová výstava. Šlo vůbec o první mezinárodní výstavu svého druhu, která zahrnovala novinky z oblasti hospodářství, techniky a kultury.

²⁰⁰ SPĚVÁČEK, Václav. Ze života Josefa Spudila. In: *Minulostí Plzně a Plzeňska*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958, s. 163.

²⁰¹ Tamtéž, s. 164.

²⁰² NERUDA, Jan. *Podobizny*. Praha: Československý spisovatel, 1952, s. 277.

²⁰³ SPĚVÁČEK, Václav. Ze života Josefa Spudila. In: *Minulostí Plzně a Plzeňska*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958, s. 164.

²⁰⁴ ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně. II, Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, s. 63.

²⁰⁵ NERUDA, Jan. *Podobizny*. Praha: Československý spisovatel, 1952, s. 277.

²⁰⁶ František Denk. Místní zprávy. In: *Posel ode Mže*. Plzeň: roč. 1, 1848, 14. října, č. 1, s. 5.

²⁰⁷ František Denk. Místní zprávy. In: *Posel ode Mže*. Plzeň: roč. 1, 1848, 25. října, č. 4, s. 2.

Získal zde jistě nejednu inspiraci, kterou využil v pozdější kariéře architekta. Cestou se stihl zastavit i v Německu a Francii, kde pozoroval zařízení průmyslových škol.²⁰⁸

2.5.3 Pozdní léta života

Působení v Plzni trvalo až do září roku 1854. Jeho životní pouť byla dále spjatá s městem Čáslav, ve kterém vyučoval na tamní nižší reálné škole, kde se stal i ředitelem.²⁰⁹ V následujících letech zažil vrchol kariéry, kdy uplatnil své schopnosti. Roku 1860 se jako architekt angažoval ve stavbě Městského divadla v Kolíně, kde později postavil i reálnou školu. Byl jedním z malířů v Zámeckém divadle Žleby, kteří se starali o výzdobu hlediště a dekorací (odhadováno mezi lety 1861–1865).²¹⁰ Stal se architektem Dusíkova divadla v Čáslavi, pojmenovaném po Čáslavském rodáku Janu Ladislavu Dusíkovi (1760–1812). Samotné divadlo bylo postaveno v pseudogotickém slohu. Aby toho nebylo málo, Spudil vypomohl i při výzdobě interiéru a také divadelních dekorací. Divadlo bylo dokončeno roku 1868, kdy zároveň dostal čestné občanství města Čáslav. Slavnostně bylo otevřeno roku 1869.

Pedagogickou kariéru Spudil zakončil roku 1872, kdy odešel do výslužby. Následující období působil jako civilní technik a vytvořil také návrhy školních budov.²¹¹ Bohatý život se uzavřel 26. května roku 1885 v Čáslavi, kde je také pohřben na hřbitově, které sám pomáhal postavit. Spudil je příkladem pedagoga, který dokázal skloubit lingvistiku, umění a techniku. Plzeňané si na svého vlastence vzpomněli a důstojně rozloučili: „*Ve středu dne 28. května zemřel v Čáslavi pan Josef Spudil, učitel ve výslužbě, muž o národní probuzení velice zasloužilý, jenž před lety též v Plzni žil a v ohledu vlasteneckém znamenitě působil. Budiž mu za to vděčná vzpomínka!*“²¹² Na historiky zřejmě zapůsobí, že kousek pod nekrologem je zmínka o promoci Karla Hostaše, zakladatele muzea v Klatovech. Spudil byl ve své době velice uznávanou osobností, což dokládá jeho čestné členství v mnoha vlasteneckých spolcích a humanitních ústavách.

²⁰⁸ NERUDA, Jan. *Podobizny*. Praha: Československý spisovatel, 1952, s. 277.

²⁰⁹ SPĚVÁČEK, Václav. Ze života Josefa Spudila. In: *Minulostí Plzně a Plzeňska*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958, s. 167.

²¹⁰ *Databáze divadel: Divadelní architektura v Evropě* [online]. [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <<http://www.theatre-architecture.eu/cs/db/?point=49.887738888889%2C15.483597222222&theatreId=443>>.

²¹¹ NERUDA, Jan. *Podobizny*. Praha: Československý spisovatel, 1952, s. 277.

²¹² (ra). Domácí a povšechné zprávy. In: *Plzeňské listy*. Plzeň: 1885, 2. června, č. 66.

3 Dějiny města Plzně (1850–1900)

3.1 Období neoabsolutismu a jeho vliv na Plzeň

Oktrojovaná ústava hraběte Stadionu (březnová ústava) zanikla vydáním Silvestrovských patentů 31.12. 1851, jejímž hlavní osobou byl Alexander Bach, původně příznivce liberální politiky. Ten se nejprve stal v létě 1848 ministrem spravedlnosti, a poté byl roku 1849 jmenován ministrem vnitra, čímž se stal jednou z nejvlivnějších politických osobností následujícího období, pro které bylo typické zmrazení politického a kulturního života. Povoleny byly pouze hospodářské a dobročinné spolky. O chod státu se starala důmyslná byrokracie a četnictvo, které kromě dodržování veřejného pořádku hlídalo i kritiky nových pořádků a také aktivisty z roku 1848. Tisk byl pod kontrolou státu, takže případné kritizování panovníka či Bacha mohl zapříčinit zrušení novin nebo potyčku s četnictvem.

Zmiňované období nebylo a ani nemohlo být ryze negativní. Silvestrovské patenty například stvrzovaly zrušení poddanství a rovnost před zákonem. Během počátku Bachova absolutismu docházelo rovněž ke značnému ekonomickému rozvoji, který se projevoval ve vytváření živnostenských i obchodních komor, a nakonec ve vydání Živnostenského řádu roku 1859, čímž byly rušeny cechy. Podpora podnikání napomohla vzniku pracovních míst, což napomohlo rozvoji měst.

Ke konjunktře Plzně napomohl vznik továrny vyrábějící zápalky Neuburg-Eckstein, čímž dala jméno dnešní Sirkové ulici. V továrně pracovalo přibližně 15 dospělých a 90 dětí.²¹³ Adolf Popper zase zřídil továrnu na výrobu likérů, Adalbert Heinrich Hirsch výrobu škrobu a sirupu,²¹⁴ Jiří Kibitz továrnu na zpracování kůže, Tomáš Khüry továrnu na výrobu kamen a Moric Auer výrobu likérů.²¹⁵

Tamní průmysl přispěl k výstavbě činžovních domů pro tovární dělníky, s čímž souvisí i výstavba nových škol, protože stávající přestávaly na zalidněnější město stačit.

²¹³ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 127. ISBN 80-7106-723-7.

²¹⁴ Tamtéž, s. 128.

²¹⁵ Tamtéž, s. 129

Roku 1858 žilo v celé Plzni 17 379 obyvatel,²¹⁶ zatímco roku 1850 to bylo 10 392 obyvatel, tedy jde o dynamický rozvoj v průběhu několika let.²¹⁷

První česká triviální škola Plzně, založená již roku 1819, dostala konečně novou budovu 4. října 1853, kdy byla přemístěna do stavby bývalého vychovatelského vojenského ústavu²¹⁸ na místě dnešního Divadla J. K. Tyla.²¹⁹ Do této doby se škola neustále stěhovala a bylo velice složité najít pro ni trvalé místo. Celkem ji navštěvovalo 600 žáků, přičemž se v každé třídě tísnilo zhruba 280 dětí. Jejím ředitelem byl v letech 1853–1879 pedagog Jan Rychtařík, mimo jiné vynálezce a učitel na nedělní průmyslové škole v Plzni. Na přemístění české triviální školy do nových prostor měl významný podíl arciděkan Antonín Hlavan. Ten zároveň prosadil i zřízení místa katechety a nastoupení učitele s kvalifikací pro nižší reálnou školu do 4. třídy, čímž se triviální škola stala svým zřízením školou hlavní, byť byla oficiálně triviální.²²⁰

Roku 1854 vznikla nedělní učňovská škola, kterou sice město finančně podporovalo, ale po kratší době vzhledem k malé podpoře zanikla.²²¹

Rakouská vláda roku 1849 vydala nový organizační řád pro střední školy. Tzv. reforma Exnerova-Bonitzova nově zřídila reálné školy (reálky, či archaicky věcnice). Reálky se dále dělily na vyšší reálky (o šesti třídách) a nižší reálky (o dvou až třech třídách).²²² Tento typ škol byl zaměřen převážně na přírodovědné obory a živé jazyky. Stály tak v opozici ke gymnáziím (o osmi třídách), které byly zaměřeny na humanitní vědy a klasické jazyky. Od roku 1862 vznikala tzv. reálná gymnázia, což byly ústavy představující kompromis mezi reálkou a gymnáziem (přírodovědné i humanitní obory).

²¹⁶ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 130. ISBN 80-7106-723-7.

²¹⁷ ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně. II, Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, s. 153.

²¹⁸ HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Knih pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 563.

²¹⁹ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 127. ISBN 80-7106-723-7.

²²⁰ ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně. II, Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, s. 130.

²²¹ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 128. ISBN 80-7106-723-7.

²²² ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. Praha: Nakladatelství Libri, 2010, s. 505. ISBN 978-7277-469-2.

Město Plzeň o reálnou školu zažádalo již roku 1849, a dokonce existovaly snahy, aby se jejím ředitelem stal Josef František Smetana,²²³ který byl bohužel po potlačené revoluci v nemilosti u státních úřadů. Příhodná doba na zřízení české reálné školy nastala teprve v šedesátých letech v období všeobecného uvolnění.

Během Bachova absolutismu bylo důležitým mezníkem ve školství uzavření konkordátu v roce 1855, kterým církev získala dominantní roli v rakouském školství.²²⁴ Církev si tím rozšířila privilegia, což se v praxi projevilo tak, že mohla ovlivňovat i nekatolické studenty. Při prvním vatikánském koncilu roku 1870 byla vyhlášena papežská neomylnost, čímž si církev proti sobě poštvala širokou veřejnost. Z toho důvodu byl roku 1874 konkordát ze strany Rakousko-Uherska jednostranně vypovězen, a tím si stát navrátil svoji dominantní pozici do svých rukou.

Plzeň byla roku 1856 svědkem posledních dní Josefa Kajetána Tyla, který zemřel po dlouhé nemoci v bídě. V posledních chvílích se o něj starali profesori z německého gymnázia Jan Hugo Karlík a Josef František Smetana. Následující pohřeb na Mikulášském hřbitově zafungoval jako pronárodní manifestace.

Na přelomu padesátých a šedesátých let se v Plzni dařilo i židovské komunitě. Ve zmiňovaném roce 1859 byla v dnešních Smetanových sadech postavena Stará synagoga a následující rok vznikl židovský pohřební spolek Chevra kadiša.²²⁵ Rok 1860 byl pro tuto komunitu důležitý i z hlediska školství, protože vznikla židovská triviální škola.²²⁶

Pro následující rozvoj Plzně a celé monarchie byl důležitý rok 1859, kdy došlo k válce se Sardinským královstvím v severní Itálii. Tato válka způsobila územní ztráty Rakouska, které ztratilo bohatou oblast Lombardie, finanční zátěž a ztrátu prestiže. František Josef I. se situaci snažil vyřešit odvoláním Bacha a obnovením ústavnosti vydáním Říjnového diplomu roku 1860.

²²³ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 127. ISBN 80-7106-723-7.

²²⁴ ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. Praha: Nakladatelství Libri, 2010, s. 506. ISBN 978-7277-469-2.

²²⁵ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 130. ISBN 80-7106-723-7.

²²⁶ Tamtéž.

3.2 Společenské tání v šedesátých letech

Optimistická doba začala smutnou událostí, a to úmrtím Josefa Františka Smetany roku 1861.²²⁷ Následně byl pohřben na Mikulášském hřbitově vedle svých blízkých přátel Josefa Vojtěcha Sedláčka a Josefa Kajetána Tyla. Šlo bezesporu o nenahraditelnou osobnost, která nesmírně pozvedla plzeňské školství.

Díky vydání Únorové ústavy roku 1861 Antonem von Schmerling se Rakouské země staly konstituční monarchií. Prakticky šlo o realizaci Říjnového diplomu z roku 1860, čímž císař přislíbil změny ve společnosti. Základním zákonodárným orgánem se stala dvojkomorová Říšská rada, složená z volené Poslanecké sněmovny (pomocí kuriového systému) a nevolené Panské sněmovny (jmenoval císař). Politické uvolnění se týkalo i regionální úrovně.

Společnost se již mohla sdružovat do různých spolků, z nichž nejznámější v Čechách byl tělovýchovný spolek Sokol a pěvecký spolek Hlahol. V Plzni byl roku 1862 nejprve ustanoven spolek Hlahol,²²⁸ v němž se nejvíce proslavil sborníkem Hynek Palla, který založil i Plzeňský filharmonický spolek. Ve stejné době vznikl i zábavní a vzdělávací spolek Městská beseda, která sídlila ve Vankově ulici (dnes Jungmannova ulice) a která poskytovala útočiště dalším spolkům.²²⁹ Následujícího roku byl ustanoven i plzeňský Sokol, mezi jehož prvními funkcionáři patřil lékař Vilém Šel a již zmíněný učitel tělocviku Hynek Palla.²³⁰ Zpočátku sokolové cvičili v hostinci U Zlatého anděla v dnešní Dominikánské ulici a od roku 1865 se přesunuli do haly české reálné školy v dnešní Veleslavínově ulici.

Již v této době se začalo projevovat rozdělení mezi německým a českým obyvatelstvem. Němci totiž nebyli pozadu v zakládání spolků. Roku 1864 vznikl německý tělovýchovný spolek Aar, který o rok později získal svoji budovu na rohu ulic Husovy a U Tržiště.²³¹ Svůj pěvecký spolek si Němci založili roku 1867 a jmenoval se Pilsner Liedertafel.²³²

²²⁷ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 130. ISBN 80-7106-723-7.

²²⁸ Tamtéž, s. 131.

²²⁹ Tamtéž, s. 132.

²³⁰ Tamtéž.

²³¹ Tamtéž, s. 134.

²³² Tamtéž, s. 135.

Ohledně vzniku spolků stojí za zmínku i významná osobnost, která napomáhala rozvoji kulturního života Plzně. Zmiňovanou osobností je František Schwarz, politik a novinář. Tento pardubický rodák byl roku 1864 vyslán českými poslanci do Plzně, kde do konce svého života úspěšně působil. Toho roku bylo Schwarzovi 24 let a již tehdy založil Plzeňské noviny. Následující rok byl zvolen tajemníkem okresního zastupitelství v Plzni.²³³ Po strmém společenském vzestupu se v centru dění v Plzni udržel již celý svůj život. Vrcholem jeho politické kariéry bylo zvolení do zemského sněmu roku 1883. O jeho angažovanosti mluví fakt, že byl členem deseti plzeňských spolků.²³⁴ Během svého života nabyl vysoké vážnosti mezi lidmi, což dokazuje rozhodnutí 13 obcí v okolí Plzně, které ho jmenovaly čestným občanem.²³⁵

Změn se nevyhnulo ani školství, které se rozvíjelo dynamičtěji než v minulosti. Roku 1861 nastalo veliké zadostiučinění plzeňským Čechům, když po dlouhých letech naléhání v Plzni vznikla česká hlavní škola, lépe řečeno byla česká triviální škola povýšena na školu hlavní.²³⁶ To vše by nebylo možné bez angažovanosti arciděkana Antonína Hlavana, který v Plzni působil již od roku 1835 a který celá léta tolik podporoval povýšení školy. Za prvního ředitele hlavní školy byl jmenován Jan Rychtařík, odborník na matematiku a fyziku.

O dva roky později, tj. roku 1863, byla zřízena šestitřídní vyšší reálná škola. Kvůli absenci vyučovacích prostorů výuka probíhala v místech hlavní školy a nižší reálné školy.²³⁷ Slavnostního otevření vyšší reálné školy, které proběhlo 4. října 1865, se zúčastnil i Jan Evangelista Purkyně. Slavnostní hostina proběhla v hostinci U Zlatého orla, kde Purkyně pronesl projev, v němž oslavoval význam Josefa Vojtěcha Sedláčka a Josefa Františka Smetany.²³⁸ Budova bývalé vyšší reálné školy je dnes ve Veleoslavínově ulici v místech, kde dnes sídlí Katedra historie.

V šedesátých letech stojí za zmínku i vznik plzeňské vyšší dívčí školy roku 1868. Velikou zásluhu v tomto podniku měl dr. Vilém Šel. Ředitelkou školy byla Božena Čechová, sestra slavného spisovatele Svatopluka Čecha. Tehdejší plzeňský tisk vznikl dívčí

²³³ KUMPERA, Jan. *Osobnosti a západní Čechy I. díl, (Do poloviny 19. století)*. Plzeň: Ševčík, 2005, s. 363. ISBN 80-7291-142-2.

²³⁴ Tamtéž.

²³⁵ Tamtéž, s. 364.

²³⁶ KNOBLOCH, Dominik. *Kronika českých škol v Plzni*. Plzeň: Ignác Schiebl, 1887, s. 16.

²³⁷ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 132. ISBN 80-7106-723-7.

²³⁸ SPĚVÁČEK, Václav. *J. E. Purkyně a západní Čechy*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1972, s. 84.

školy uvítal, protože se v ní platilo 20 zl. za jeden školní rok, a šlo tedy o výrazně levnější způsob vzdělání než u soukromých ústavů, u kterých vzdělání stálo 7 zl. měsíčně, což činí 70 zl. ročně.²³⁹ Plzeňský tisk psal na vyšší dívčí školu nejednu chválu. Například ji vyzdvihoval za způsob výchovy, který byl v duchu českého vlastenectví. I přes dobrou reklamu v plzeňských novinách měla škola potíže s nalákáním dostatečného počtu žákyň. Ve školním roce 1869/1870 bylo ve dvou třídách pouze 16 žákyň. Více žákyň bylo i na domažlické vyšší dívčí škole (30 žákyň).²⁴⁰ Malý zájem o studium dívek byl hlavním důvodem, proč škola fungovala jen do roku 1874.

Školství silně ovlivňovala i jazyková problematika, ve které se projevoval dramatický spor mezi Čechy a Němci. Plzeňský spor byl o to pikantnější, že zde z celkového obyvatelstva žilo pouze 20 % Němců, zatímco Čechů bylo zbývajících 80 %. Roku 1864 se Školská komise zemského sněmu usnesla, že vyučovacím jazykem na plzeňském gymnáziu bude němčina.²⁴¹ O dva roky později, tj. roku 1866, se obecní zastupitelstvo usneslo, že vyšší reálná škola, která byla postavena roku 1865 a která byla dosud dvojjazyčná, bude mít za hlavní vyučovací jazyk češtinu.²⁴² Obě národnosti se tak vůči sobě vyhraňovaly, což trvalo po zbytek času trvání monarchie, přičemž česká strana nabývala na síle a důležitosti.

Pokud jde o ekonomiku, i v šedesátých letech probíhal trend, pro který je typické otevírání nových podniků ve městě, díky nimž získávali práci lidé z venkova a jejichž děti musely chodit do místních škol. Se železem a železářskými výrobky začal od roku 1860 obchodovat Simon Hofmann, který založil železářství U Hofmannů v dnešní Pražské ulici.²⁴³ O tři roky později vznikla nová koželužna Joachim Kohn's Sohn v Kalikově ulici.²⁴⁴ Ve stejném roce vznikla i továrna na drát a drátěné hřebíky Schwarz & Beck (na Doudlevecké třídě). Stejně tak byla v té době zaprotokolována i knihtiskárna Ignáce Schiebla, vzniklá již roku 1861.²⁴⁵ Pro představu tento výčet jistě postačí. Díky prvnímu modernímu sčítání lidu na našem území, které proběhlo roku 1869, víme, že v Plzni žilo

²³⁹ ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně. II, Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, s. 132.

²⁴⁰ Tamtéž.

²⁴¹ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 133. ISBN 80-7106-723-7.

²⁴² Tamtéž, s. 135.

²⁴³ Tamtéž, s. 130.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 132.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 133.

23 681 obyvatel. Pro srovnání lze uvést údaj z předchozí kapitoly o počtu obyvatelstva z roku 1858, kdy v Plzni žilo 17 379.

Z politických událostí lze zmínit válku s Pruskem roku 1866. Na Plzeň však tato válka neměla takový negativní dopad, jako například napoleonské války. Zhruba 13 000 Pražanů odešlo kvůli bezpečnosti do Plzně. Stejně tak byly do Plzně dočasně přesunuty nejvyšší úřady z Prahy. Toto opatření však nebylo nic platné, protože po bitvě u Hradce Králové došlo prakticky k okupaci Čech. Prusové se spokojili s blokadou měst se statutem pevnosti (Terezín, Josefov, Hradec Králové a Olomouc), aniž by je dobyli a ovládli hlavně klíčová průmyslová města.²⁴⁶ Válka měla na Plzeň hlavně dopad ekonomický, protože válečné kontribuce a zásobování pruského vojska v okolí přišlo město na zhruba 80 000 zlatých.²⁴⁷

Důsledkem rakouské porážky s Prusy bylo vydání tzv. Prosincové ústavy. Mimo zákonu o všeobecných občanských právech, který zaručoval např. svobodu vyznání, svobodu osobní či rovnost před zákonem, bylo také vymezeno postavení císaře jako posvátné a nedotknutelné, rovněž došlo k vyrovnání Rakouska s Uherskem. Toto vyrovnání, jehož důsledkem byl vznik dualistického Rakousko-Uherska, Češi považovali za svoji politickou porážku. Přední české osobnosti v té době organizovaly pročeské manifestace a tzv. tábory lidu, které měly sjednocující a apelační funkci.

Koncem šedesátých let neměla Plzeň nouzi o takové manifestace. V květnu roku 1868 byla v Praze zahájena stavba Národního divadla, které se zúčastnila i 150 členná delegace z Plzně. Ve stejném měsíci se v Plzni odehrávalo svěcení praporu plzeňského Sokola, což byla rovněž akce, které se zúčastnili i delegáti z jiných koutů Čech. Říjen byl zase ve znamení tábora lidu na vrchu Homolka (Plzeň-Slovany). Při něm došlo k zapalování provládních novin a zpěvu písní *Kde domov můj* či *Hej Slované*.²⁴⁸

Z politických událostí bylo pro tehdejší školství mnohem důležitější přijetí nového školského zákona z 14. května roku 1869, tzv. Hasnerův zákon. Školský zákon modernizoval hlavně základní školství a výuku budoucích učitelů. Leopold Hasner von

²⁴⁶ BOROVIČKA, Michael a kol. *Velké dějiny země Koruny české XII.a, 1860–1890*. Praha: Paseka, 2012, s. 136. ISBN 978-80-7432-181-8.

²⁴⁷ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 135. ISBN 80-7106-723-7.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 136.

Artha byl rakouský právník a politik, který v letech 1867–1870 zastával důležitou funkci ministra kultu a vyučování.

Zákon, který prosadil, prodlužoval povinnou školní docházku, čímž studium trvalo od 6 do 14 let. Učitelé byli připravováni ve čtyřletých učitelských ústavech a za svoji práci byli placeni státem.²⁴⁹ Měli učit maximálně 30 hodin týdně a nesměli mít ve třídě nad 80 žáků. Děti nejprve studovaly pět let na tzv. obecné škole, která byla společná pro chlapce i dívky (neplatilo vždy). Po vystudování obecné školy děti mohly přejít na tříletou měšťanskou školu, nebo na klasické gymnázium či reálku. Měšťanské školy již byly buď chlapecké, nebo dívčí. Gymnázia byla do roku 1890 jen chlapecká.²⁵⁰

3.3 Hospodářská krize a pomalý rozvoj

Sedmdesátá léta ve svém počátku navazovala na předcházející roky svou vyhrocenou atmosférou. Již roku 1870 se u Radčic konal další tábor lidu, na němž mezi řečníky byl i František Schwarz, politik a významná osobnost kulturního života v Plzni. Hlavním tématem protestu bylo odsouzení tzv. Nového svátku, který byl propagandisticky využíván katolickou církví v kritice husitství. Nový svátek se v následující době konal již jen v kostelích.²⁵¹

Zlomem se stal rok 1873, kdy došlo k celosvětové hospodářské krizi, zaviněnou krachem na Vídeňské burze. Svůj díl viny patrně měla i nevydařená Světová výstava, která se roku 1873 konala ve Vídni. Pořadatelé očekávali účast až 20 milionů účastníků, přičemž ve skutečnosti přišlo i kvůli epidemii cholery „pouhých“ 7 milionů, čímž se pořadatelům nevrátily peníze utracené za konání výstavy. Krach na Vídeňské burze pak způsobil dominový efekt.

Většina plzeňských podniků tak byla těžce zasažena krizí, z nichž nemalá část změnila majitele, či zcela zanikla.²⁵² Ekonomické potíže měly za následek, že plzeňské české školství nevyužilo plně svůj potenciál a nerozvíjelo se dynamičtěji. Přesto lze

²⁴⁹ BOROVIČKA, Michael a kol. *Velké dějiny země Koruny české XII.a, 1860–1890*. Praha: Paseka, 2012, s. 492. ISBN 978-80-7432-181-8

²⁵⁰ Tamtéž, s. 493.

²⁵¹ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 139. ISBN 80-7106-723-7.

²⁵² Tamtéž, s. 142.

vysledovat jeho nemalý rozvoj. Obzvláště německé školství se mohlo spolehnout na vládní pomoc.

Ředitel plzeňské reálné školy František Částek si od zemské školní rady vymohl roku 1871 povýšení reálky v reálné gymnázium. Na něm vyučovali přední odborníci na své obory, kteří byli činní i v tvorbě učebnic a v organizaci společenského života Plzně. Zmiňovaný ředitel byl mimo jiné i členem obecního zastupitelstva a okresním inspektorem. Historii a zeměpis vyučoval Tomáš Cimrhanzl, zakladatel obecní knihovny a odborník na problematiku včelařství. Působil zde i František Alois Hora, významný polonista, básník a dramatik, který zde přednášel matematiku. Dále například chemik Zdeněk Jahn a češtinář Karel Kunz.²⁵³

Kvůli chátrajícímu stavu budovy tzv. štiftu, v němž sídlila hlavní škola, muselo dojít roku 1874 k přemístění hlavní školy do nové budovy v Komenského ulici (dnes sady Pětatřicátníků).²⁵⁴ Štift byl vydražen v aukci, po níž její výherce, stavitel Václav Wiesner, chátrající stavbu rozebral a vhodný materiál využil ke stavbě dalších svých projektů.

V budování nových škol se dařilo hlavně německé menšině, které roku 1873 pomohl stát se zřízením reálné školy v Resselově ulici.²⁵⁵ Byť se jednalo o německou školu, vyučoval na ní v letech 1873–1908 i český spisovatel Karel Klostermann. Plzeň se také mohla pyšnit teprve druhou německou státní průmyslovou školou v Čechách a to od roku 1876.²⁵⁶ Pro německé školy v Plzni bylo v té době příznačné, že většina studentů byla české národnosti.²⁵⁷ Svůj vliv na to měla dominance českého živlu v Plzni, ale i touha českých rodičů, aby jejich děti uměly dokonale německy. Studováním na německých školách tak rodiče mohli získat i prestiž u vlivné německé menšiny.

Kromě těchto škol vznikaly i veřejné vzdělávací instituce. S popudu již zmíněného Tomáše Cimrhanzla vznikla roku 1876 Obecní knihovna Plzně. Cimrhanzl byl rovněž prvním a dlouholetým správcem této knihovny. Původně se nacházela v budově české reálné školy (dnešní budova Fakulty pedagogické ve Velešlavínově ulici), kde její služby

²⁵³ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 141. ISBN 80-7106-723-7.

²⁵⁴ VAVŘÍK, Jan. *Ze staré školy plzeňské*. Plzeň: Český deník, 1921, s. 55.

²⁵⁵ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 143. ISBN 80-7106-723-7.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 145.

²⁵⁷ ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně. II, Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, s. 167.

mohla využít i široká veřejnost.²⁵⁸ O dva roky později vzniklo i Obecní muzeum pro město Plzeň a západní Čechy, jehož vznik inicioval Eduard Dubský. Prvotním sídlem muzea se stala budova německého gymnázia, kde zabíralo pět přízemních místností.²⁵⁹ Po krátkém ředitelování Eduarda Dubského ho v pozici vystřídal František Schwarz.

Jméno Františka Schwarze je spjaté i se vznikem tzv. Spolku přátel vědy a literatury české. Ten byl také jeho prvním předsedou v letech 1878–1902. Spolek usiloval o popularizaci a rozvoje vzdělanosti, kvůli čemuž pořádal literární a hudební večírky i přednášky historického, přírodovědného či technického obsahu.²⁶⁰ O africkém kmeni Zulu tu například přednášel Emil Holub.²⁶¹ Z honorářů takovýchto přednášek měl Holub dostatečný finanční příjem.²⁶² Zamýšlela se i činnost vydavatelská, ale záměr se nepodařilo naplno uskutečnit a vydáno bylo pouze devět publikací.²⁶³ Spolek se členil do pěti odborů: literárně-umělecký, vzdělávací, historický, právnícký a přírodovědecko-technický.²⁶⁴

Následujícího roku, tedy 1879, vznikl na popud zmiňované organizace Krejcarový spolek, který podporoval chudou školní mládež například příspěvím na školní pomůcky a na ošacení.²⁶⁵

Oba spolky však měly svého předchůdce ve studentském akademickém spolku Radbuza, který vznikl roku 1873.²⁶⁶ Neoficiálně se však studenti scházeli již od poloviny šedesátých let, takže Radbuza měla na co navazovat.²⁶⁷ Podobně jako *Spolek přátel vědy a literatury české* měl za hlavní cíl šíření osvěty a pořádání různých akcí na podporu školství, přičemž podporoval i nemajetné studenty. Zpočátku svoji aktivitu soustřeďoval na Plzeňsko a Stříbrsko, ale od devadesátých let svůj vliv rozšířil i na Strakonicko a Sušicko. Do poloviny devadesátých let spolek založil 56 venkovských knihoven a uspořádal kolem 150 akcí. Kromě venkovských knihoven vznikla i jakási ústřední knihovna v Plzni, tzv.

²⁵⁸ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 145. ISBN 80-7106-723-7..

²⁵⁹ Tamtéž.

²⁶⁰ Tamtéž.

²⁶¹ Tamtéž, s. 146.

²⁶² BOROVIČKA, Michael. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada. Cestovatelství*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2010, s. 537. ISBN: 978-80-7432-033-0.

²⁶³ ASCHENBRENNER, Vít a kol. *Dějiny města Plzně 2*. Vydání první. Plzeň: Statutární město Plzeň, 2016, s. 643. ISBN 978-80-87911-04-4.

²⁶⁴ Tamtéž.

²⁶⁵ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 146. ISBN 80-7106-723-7.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 142.

²⁶⁷ BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Archív města Plzně: průvodce po fondech a sbírkách*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1987, s. 303.

spolková knihovna.²⁶⁸ Za zmínku stojí jedna z prvních přednášek, na které byl hlavním hostem spisovatel Jaroslav Vrchlický a na které bylo hlavním tématem literatura Turgeněva. Spolupráce s významnými osobnostmi a vysoká kvalita organizovanosti spolku dokazují dominantní roli v rozvoji školství na Plzeňsku.

3.4 Dynamický rozvoj v osmdesátých letech

Počátek osmdesátých let byl ve znamení ukončení politiky tzv. „pasivní rezistence“, kterou se čeští poslanci řídili již od roku 1863. Vstoupením do předlitavské vlády Eduarda Taaffe si čeští poslanci vyžádali řadu ústupků a započala tzv. „drobečková politika“. V praxi se projevila vydáním „Stremayrových jazykových nařízení“ roku 1880. Jimi došlo ke zrovnoprávnění češtiny s němčinou u státních úřadů. Jedinec byl oprávněn podávat úřadům žádost ve svém jazyce a odpověď dostal v jazyce podání.²⁶⁹

S jazykovými nařízeními nesouhlasili Němci, a proto v květnu toho roku založili tzv. Deutscher Schulverein (Německý školský spolek), který měl za cíl podporovat německé školství v Předlitavsku, obzvláště v oblastech Čech, kde Němci tvořili menšinu. Ještě v prosinci vznikla obdoba tohoto spolku mezi Čechy, tzv. Ústřední matice školská, mající za cíl podporovat pro změnu české školství převážně v oblastech českého pohraničí, kde Češi tvořili menšinu. Činnost obou spolků se projevovala zakládáním škol ve zmiňovaných oblastech, aby i jejich národnost mohla mít přístup ke své škole, ve které by se přednášelo jejich národním jazykem a ve které by se podporovala kultura dotyčného národa.²⁷⁰

Pobočka Deutscher Schulverein působila také v Plzni, kde udržovala dvě soukromé německé školy na Pražském předměstí. Časem v těchto školách ubývalo studentů, což se rozhodly zvrátit regionální německé noviny Pilsner Zeitung, které

²⁶⁸ BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Archív města Plzně: průvodce po fondech a sbírkách*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1987, s. 303.

²⁶⁹ ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. Praha: Nakladatelství Libri, 2010, s. 542. ISBN 978-7277-469-2.

²⁷⁰ Tamtéž.

agitovaly pro doplnění stavu pomocí českých dětí.²⁷¹ Někteří čeští rodiče dokonce do německých škol posílali své děti zcela úmyslně kvůli prestiži a budoucímu uplatnění.

Plzeňská pobočka Ústřední matice školské, vedená Františkem Schwarzem, se naopak soustředila do venkovských oblastí za Plzní. Založila obecné školy v Sulislavi, Vranově a Nýřanech.²⁷² V následujících letech vznikly další obecné školy v Dobřanech, Nové Vsi a Všekarech. Pouze škola ve Vranově časem zanikla, protože většina dětí navštěvovalo školu v nedalekém Stříbře, a ten měl převážně německý ráz.

Kromě již zmíněných jazykových zákonů byla v říšské radě schválena novela školského zákona z roku 1869. Těsnou většinou prošla tato novela roku 1883, protože dosavadní podoba zákona přišla konzervativním poslancům až příliš liberální. Zdůrazňoval se náboženský princip výchovy, osmiletá povinná školní docházka se zkrátila na šest let a řídicím učitelem mohl být pouze ten, kdo je stejného náboženství jako většina žáků.²⁷³

Pro Plzeň bylo klíčovou událostí rozhodnutí zemské školní rady, která roku 1882 město rozdělila do čtyř českých školních obvodů. V každém obvodu měla být zřízena pětiletá obecná škola pro chlapce a zvlášť pro dívky. Chlapecká škola v Komenského ulici (dnešní sady Pětatřicátníků) a dívčí škola v tzv. Kamerálu (v dnešních Kopeckého sadech) měly k sobě přičleněny i trojtřídní měšťanské školy. Ve městě byly rovněž dva německé školní obvody, ve kterých byly celkem dvě obecné a dvě měšťanské školy.²⁷⁴

Když pomíneme základní školství, tak se rozvíjely i jiné ústavy spjaté se vzděláváním a péčí o děti. Roku 1883 vznikl městský sirotčinec v Otakarových sadech (dnes sady 5. května), ve kterém se o 30 dětí staraly školské sestry Kongregace de Notre Dame.²⁷⁵ Do zmíněného roku se sirotci dávali do péče soukromníkům a město je podporovalo hlavně finančně.²⁷⁶ Po několikaleté pauze byla roku 1884 obnovena plzeňská vyšší dívčí škola, která předtím působila v Plzni v letech 1868–1874 a která tehdy zanikla

²⁷¹ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 146. ISBN 80-7106-723-7.

²⁷² SCHIEBL, Jaroslav a kol. *Úhrnný výdej Ústřední matice školské po dvacetiletí*. Plzeň: Ústřední matice školská, 1900, s. 6.

²⁷³ ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. Praha: Nakladatelství Libri, 2010, s. 544. ISBN 978-7277-469-2.

²⁷⁴ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 147. ISBN 80-7106-723-7.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 148.

²⁷⁶ ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně. II, Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, s. 206.

kvůli nízkému zájmu veřejnosti a zcela jistě svůj díl viny na zavření školy měla i hospodářská krize ze sedmdesátých let. Do první třídy v době opětovného otevření nastoupilo 37 žáček,²⁷⁷ což je v porovnání s rokem 1869, kdy nastoupilo pouze 16 žáček, více než dvojnásobný počet. Následujícího roku byla zřízena státní mistrovská škola s českým vyučovacím jazykem, která se dělila na stavební a strojní oddělení.²⁷⁸ Rok 1886 zase znamenal vznik dvoutřídní české obchodní školy.²⁷⁹ V dalším roce vznikla mohutná stavba „Nad Hamburkem“ s dvěma křídly a kaplí.²⁸⁰ Zatímco první křídlo bylo sídlem obecné školy pro chlapce a dívky, ve druhém byla měšťanská škola rovněž pro chlapce a dívky. Tato na svoji dobu monumentální stavba byla sídlem vzdělávání pro východní předměstí. Dnes se budova nachází v Nádražní ulici a sídlí v ní Okresní soud.

Rok 1888 byl pro vzdělávací instituce výjimečný spíše v souvislosti s jejich reorganizací. Tehdejší české reálné gymnázium bylo rozděleno na klasické gymnázium a na vyšší reálnou školu. Obě instituce sídlily v budově dnešní Fakulty pedagogické ve Veleslavínově ulici. Další institucí, které se dotýkala reorganizace, bylo městské muzeum. Vzniklo tak Městské umělecko-průmyslné muzeum a Městské historické muzeum.²⁸¹

Následující rok začal v Plzni působit Spolek pro stravování chudé školní mládeže, který měl za cíl ulehčit nejchudším rodinám. Ve výdejnách tohoto spolku se nejchudším dětem zdarma rozdávaly potraviny např. hrníček polévky, kakaa, kaše, kávy a několik krajíčků chleba.²⁸²

3.5 Plzeňské školství v závěru století

Závěr devatenáctého století byl ve znamení dynamického rozvoje dělnické vrstvy. Roku 1891 vznikl časopis *Práce*, který byl zaměřený na vzdělávání dělnictva. Vzhledem k tomu, že se jednalo o první vyložené dělnický časopis, měl ve své době ohromný vliv na

²⁷⁷ ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně. II, Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, s. 168.

²⁷⁸ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 149. ISBN 80-7106-723-7.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 150.

²⁸⁰ ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně. II, Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, s. 169.

²⁸¹ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 151. ISBN 80-7106-723-7.

²⁸² Tamtéž.

plzeňské dělníky.²⁸³ Postupem času začaly v Plzni vznikat další noviny, takže vliv *Práce* postupně upadal, až zanikl. Krátce byl vydáván sociálnědemokratický list *Heslo*, jehož vydávání bylo z politických důvodů zastaveno. Dalšími vydávanými listy byly *Posel lidu*, *Žumbera*, *Satan* nebo *Odborový časopis*. Všechny však po několikaletém vydávání musely svoji činnost ukončit.

Ve stejném roce jako list *Práce* vznikl i dělnický *Občansko-vzdělávací spolek Jarost*. Němci si také založili svůj zábavní spolek *Schlaraffia*, který pěstoval humor a umění. V německém kasinu pořádali zábavní večery s přednáškami, písněmi a humoreskami.²⁸⁴ Češi si roku 1894 ustanovili studentský spolek *Athletic club*, v němž byli členové *Sokola* a jiní příznivci sportování. Nejprve provozoval atletiku, a později také kopanou.²⁸⁵

Plzeň si svoji prestiž ve školství zvýšila roku 1891, kdy vznikl mužský učitelský ústav. Tato speciální střední škola měla za hlavní náplň přípravu budoucích učitelů pro nižší stupeň. Výuka započala následujícího roku, kdy se slavilo 300 let od narození Jana Amose Komenského. Ústav nejprve sídlil v soukromém domě na Saském předměstí a časem získala vlastní budovu v dnešní Tylově ulici (č. 18). Předchůdce učitelského ústavu vznikl již v roce 1869, ale z důvodu nedostatku studentů brzy zanikl.²⁸⁶ Pro ženy učitelský ústav vznikl roku 1900.²⁸⁷ Také plzeňské gymnázium získalo novou budovu, tentokrát v Husově ulici (č. 11), do které se roku 1892 přestěhovalo.²⁸⁸ Německá menšina otevřela roku 1894 dvouletou obchodní školu.²⁸⁹

Stojí za zmínku snaha Václava Petáka a Františka Schwarze o zřízení plzeňské univerzity. Vypracovali podrobný návrh, a poté pro něj sháněli i poslance. Odvolávali se na vysokou kvalitu plzeňských středních škol. Naneštěstí tento plán nebyl za jejich života uskutečněn.²⁹⁰

²⁸³ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 153. ISBN 80-7106-723-7.

²⁸⁴ Tamtéž.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 158.

²⁸⁶ ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně. II, Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, s. 170.

²⁸⁷ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 164. ISBN 80-7106-723-7.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 154.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 158.

²⁹⁰ ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně. II, Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, s. 207.

Dařilo se i budování veřejných staveb, které dnes tvoří typický ráz Plzně. Roku 1899 byly dokončeny stavební práce budovy Městského muzea. O úplném otevření lze kvůli instalaci expozic mluvit až roku 1913.²⁹¹ Na počátku dvacátého století byla otevřena Měšťanská beseda a Divadlo Josefa Kajetána Tyla. Bez zmíněných institucí si dnes nedokážeme představit kulturu Plzně.

Nebylo nouze o společenské akce spjaté se školstvím. Roku 1893 byla uspořádána okresní školská výstava, na které vystavovali své práce pedagogové a jejich žáci.²⁹² Dle Petákových slov široká veřejnost poznala cenu a výsledky vychovatelské práce tamního školství.²⁹³ Velkolepější oslava nastala roku 1899, kdy Spolek českého učitelstva v Plzni uspořádal manifestační sjezd českých učitelů ze západních Čech. Událost se konala v plzeňské sokolovně a účastnilo se jí 600 delegátů.²⁹⁴

²⁹¹ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 156. ISBN 80-7106-723-7.

²⁹² Tamtéž, s. 155.

²⁹³ ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně. II, Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, s. 169.

²⁹⁴ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 162. ISBN 80-7106-723-7.

4 Osobnosti plzeňského školství (2. pol. 19. století)

Ve druhé polovině 19. stol. probíhal stejný trend jako v minulosti, přičemž rozvoj plzeňského školství byl dynamičtější a plody práce významných osobností byly častější. Padesátá léta byla ve znamení stagnace politického života, ale přesto se školství dařilo. Následující období od šedesátých let po přelom století byl ve znamení dohnání a předehnutí německého živlu na úkor českého. To samé platilo i pro školství, ve kterém Češi začali hrát dominantnější roli.

První rozebíranou osobností je Jan Hugo Karlík. Podobností by se dal zařadit ke kněžím působícími na německém gymnáziu. Do této kapitoly jsem ho zařadil hlavně z toho důvodu, že v Plzni působil od roku 1849. Jako jediný kněz v této kapitole poukazuje na trend, kdy ve školství začalo působit více světských učitelů.

Dlouholetý ředitel první české reálné školy v Plzni František Částek si jistě zaslouží svoji vlastní kapitolu. Díky Částkovi reálná škola co do významu přebrala nejvlivnější pozici německému gymnáziu. Na reálné škole působilo množství kvalitních pedagogů, kteří se často mimo pedagogiky věnovali i vědecké a veřejně činné aktivitě.

Následující dvě kapitoly jsou o dvou významných vyučujících na reálné škole. Tím prvním je Tomáš Cimrhanzl, zakladatel obecní knihovny a tvůrce mnohých kvalitních učebnic. Druhým je nejvýznamnější český polonofil z konce 19. stol. František Alois Hora, který měl v Čechách jedinečný vliv na rozvoj česko-polských vztahů. Poslední kapitola se zabývá Janem Rychtaříkem, prvním ředitelem české hlavní školy a příležitostným vynálezcem.

4.1 Jan Hugo Karlík

Poslední osobností této studie, která byla spjatá s německým gymnáziem v Plzni, je Jan Hugo Karlík, profesor češtiny v letech 1849–1860. Mimo Plzeň se nejvýrazněji angažoval v tepelském klášteře, kde v tamní knihovně nalézal podklady pro své studie z oblasti dějin a životopisů svatých. Tato na první dojem průměrná a nevýrazná osobnost byla ve skutečnosti všestranně vzdělaná, což dokazují i Karlíkovy básně, a nebojácná i v dobách Bachova absolutismu. Poutat k sobě zájem může i z toho důvodu, že byl velikým přítelem Josefa Kajetána Tyla, o něhož se v jeho posledních chvílích staral.

Cílem je stejně jako u jiných osob v této studii sesbírat dostupné informace o osobnosti a vytvořit ucelený a srozumitelný text, který by danou osobnost představil čtenářům. O Karlíkovi jsem zdroje nalézal velice obtížně. Internetové zdroje byly stručné a plné faktografických chyb. V literatuře se o Karlíkovi autoři většinou zmiňují v souvislosti výčtu osob působících ve veřejném životě Plzně. Pro pochopení života v tepelském klášteře doporučuji publikaci *Klášter premonstrátů Teplá*, kterou sepsal Milan Hlinomaz, expert na dějiny klášterů v Čechách. Za nejvýznamnější zdroj považuji *Zpravěku do novověku* (díl III.) od Antonína Petra Šlechty, v němž detailněji rozebírá nejen osobnost Jana Hugo Karlíka, ale i celý rod Karlíků. Důležitým zdrojem byl i článek *Jak to vypadalo v Plzni roku 1856* z časopisu *Plzeňsko* (ročník 1934) od Josefa Volfa. Ve zmiňovaném článku je Karlíkův dopis, ze kterého lze vyčíst zajímavé údaje z jeho života i Karlíkovo povahu. Martin Hruška ve svém díle *Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870* zapsal i některé Karlíkovy básně.

4.1.1 Období studií a raná léta v klášteře

V jihočeském městě Soběslav se 25. června 1807 narodil Jan Karlík, budoucí kněz a obrozenec, jehož jméno je spjaté s Plzní a také s tepelským klášteřem. Rodina Karlíků svůj původ odkazuje od jihočeského rodu Karlíků z Nežetic, jednoho z nejstarších českých rodů, jehož historie sahá až ke králi Vladislavu Jagelonském. V rodině soběslavského krupaře Vojtěcha Karlíka našel zázemí vhodné pro svá studia.

Jako mladík byl v letech 1816 a 1817 v severorakouském městě Heidenreichstein,²⁹⁵ kde se učil německý jazyk. Podle svých vzpomínek se právě zde v něm probudil vlastenecký duch, protože byl vystaven posměškům tamních německých dětí: „*Seppel, lass ihn gehn, lass ihn gehn, ist a Böhme.*“²⁹⁶

Hlavní školu a následně i gymnázium vystudoval v nedalekém Jindřichově Hradci, po kterém pokračoval na studiích filosofie v Praze, načež v letech 1829 a 1830 studoval na semináři v Českých Budějovicích. Bydlel v domě „U modrého kapra“ č. p. 382 v tehdejší Široké ulici. Během studií se podepisoval jako Jan Myrotěch Karlyk.²⁹⁷ Jak sám Karlík

²⁹⁵ VOLF, Josef. *Jak to vypadalo v Plzni roku 1856*. In: *Plzeňsko*. Plzeň: Společnost pro národopis a ochranu památek v Plzni. 1934, s. 5.

²⁹⁶ „Pepíku, nech ho, nech ho, je to Čech.“

²⁹⁷ ŠLECHTA, Antonín Petr. *Zpravěku do novověku*. Praha: Průmyslová tiskárna, 1928, s. 59.

povídal, jakýsi pud po zvláštnosti se stal příčinou, že 26. září roku 1830 vstoupil do kláštera v Teplé.²⁹⁸ Zpočátku měl v úmyslu získat na univerzitě doktorát, který však nedokončil a místo kterého se rozhodl být vysvěcen na kněze. Plně se věnoval svým studiím, což dokazuje fakt, že se učil antickým řečem, zejména hebrejštině, syrštině a arabštině.²⁹⁹

Na kněze byl vysvěcen o tři roky později, tj. roku 1833, tehdy přijal řeholní jméno Hugo po sv. Hugovi, jehož životopis se Karlíkovi velice zalíbil. V tepelském klášteře začal přednášet církevní historii a kanonické právo.³⁰⁰ V klášterní knihovně se zajímal také o původ svého rodu a již roku 1833 vypátral, že pochází ze starého šlechtického rodu Karlíků z Nežetic.³⁰¹ Mezi roky 1839–1849 byl podpřevorem kláštera, což je zástupce převora. Samotná funkce převora je důležitostí hned pod opatskou funkcí. Lze tedy předpokládat, že Karlík byl i tehdy vysoce nadaný člověk mající důvěru vedení kláštera. Mimo pedagogickou činnost se věnoval i studování starých spisů v klášterní knihovně a zpracovával je pro svoji studii o legendách *Životy, skutky a utrpení svatých a světic božích*, jež vyšla roku 1847, a po ní následovaly další čtyři díly. Ve stejném roce vydal i studii, zabývající se historií tepelského kláštera *O založení kláštera tepelského*.

Události roku 1848 v Karlíkovi probudily zájem o veřejné dění. Svému bratru Františku Václavu Karlíkovi napsal, že se uchází o mandát na pražském sněmu za třeboňský vikariát. Kvůli pozdě dodané přihlášce se však nemohl voleb zúčastnit.³⁰²

4.1.2 Působení na gymnáziu a pozdní léta

Během dubna roku 1849 byl vyslán vládou do Plzně, aby vyučoval na tamním gymnáziu český jazyk. Díky působení v Plzni měl formující vliv na mnoho budoucích elit, např. na básníka Bernarda Guldenera, který ve své druhé dramatické práci *Sofonisba* přidal i věnování právě svému učiteli češtiny z gymnázia.³⁰³ Při příležitosti padesátých narozenin

²⁹⁸ VOLF, Josef. Jak to vypadalo v Plzni roku 1856. In: *Plzeňsko*. Plzeň: Společnost pro národopis a ochranu památek v Plzni. 1934, s. 5.

²⁹⁹ ŠLECHTA, Antonín Petr. *Z pravěku do novověku*. Praha: Průmyslová tiskárna, 1928, s. 60.

³⁰⁰ VOLF, Josef. Jak to vypadalo v Plzni roku 1856. In: *Plzeňsko*. Plzeň: Společnost pro národopis a ochranu památek v Plzni. 1934, s. 5.

³⁰¹ ŠLECHTA, Antonín Petr. *Z pravěku do novověku*. Praha: Průmyslová tiskárna, 1928, s. 64.

³⁰² Tamtéž, s. 60.

³⁰³ Tamtéž.

svého gymnaziálního kolegy Josefa Františka Smetany (1851) Karlík přednesl oslavnou báseň na jeho počest:

*„Kdo vlastenec, kdo Slávy syn,
Pojď a pones honem věnce,
Pro Smetanu, pro vlastence,
Jež co bratra milujem,
Ať mu čelo věncujem!
Kdo jste dobří vlastimilci,
Toho muže pojdte ctít!“³⁰⁴*

Karlík dostal zadání vydat českou mluvnici pro Němce, z čehož neměl příliš velikou radost, jak sám zmiňoval v dopise: „*Pomyslete si, mám pracovati mluvnici českou pro gymnazisty Němce, než doufám, že tomu vykrotím, zvláště pak-li prof. Zikmund v Písku v práci se uváže, o čemž nepochybuji, a v ten pád myslím, že by se ministerstvo uspokojilo, majíc aspoň jednu knihu před rukama.*“³⁰⁵ Nakonec přeci jenom roku 1856 vydal mluvnici pod jménem *Praktische Grammatik zur leichteren Erlernung der böhmischen Sprache.*³⁰⁶ Do roku 1876 bylo celkem uspořádáno 7 vydání mluvnice a roku 1859 vydal rovněž slovník ke zmiňované mluvnici *Deutsch-böhmische Sprache.*

Velikou oporou byl nemocnému Josefu Kajetánu Tylovi během posledních měsíců jeho života, které dožil v Plzni. Po Tylově smrti spolu s Josefem Františkem Smetanou zorganizovali a zaplatili Tylův pohřeb. Rok poté byl na Mikulášském hřbitově jejich přičiněním postaven i Tylův památník. Vzhledem k tomu, že Tyl měl v době svého úmrtí 7 dětí, Karlík pomáhal Tylovým pozůstalým. Prodával Tylovy pozůstalosti, sbíral a upravoval jeho spisy k vydání, a dokonce převzal péči o jeho dva nejstarší syny.³⁰⁷

Poslední roky na gymnáziu byly ve znamení Karlíkovy nechuti z tamních poměrů, což dokazuje jeho dopis zasláný příteli: „*Nestýská se Vám po Plzni? Ba, věru není, proč by se Vám stýskalo, Plzeň horempádem (!) ubíhá v takovou mizernost a v takové kocourkovství, že se člověku hnusí déle než třeba tu přebývati.*“³⁰⁸ Z gymnázia odstoupil 31. července roku 1860, aby se mohl ujmout farářské funkce v Úherci (tehdy Auherzen)

³⁰⁴ HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Knih pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870.* Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 670.

³⁰⁵ ŠLECHTA, Antonín Petr. *Z pravěku do novověku.* Praha: Průmyslová tiskárna, 1928, s. 62.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 64.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 61.

³⁰⁸ VOLF, Josef. Jak to vypadalo v Plzni roku 1856. In: *Plzeňsko.* Plzeň: Společnost pro národopis a ochranu památek v Plzni. 1934, s. 2.

nedaleko od Plzně.³⁰⁹ V této ryze německé vesnici byl pod policejním dohledem, přesto udržoval stále kontakt s českými vlastenci. Poté byl roku 1865 přeložen do Dobřan, kde se stal vikářem a kde mu později, tedy roku 1866, byl svěřen dozor nad hlavními školami v plzeňském vikariátu.³¹⁰ Ve své funkci vytrvale usiloval o podporu výuky v českém jazyce.

Díky Karlíkových záznamů také víme, kolik dětí navštěvovalo plzeňské školy v šedesátých letech. Za zmínku stojí fakt, že na německé hlavní škole tehdy studovalo 525 českých, 59 německých a 22 židovských studentů.³¹¹ Převaha českých dětí na německé škole se stalo příčinou podání návrhu purkmistra Emanuela Tuschnera, aby se německá hlavní škola změnila na českou hlavní školu, s čímž městské zastupitelstvo souhlasilo 8. února 1867.³¹²

Zlom v Karlíkově životě nastal roku 1873, kdy se vrátil do tepelského kláštera a tam byl zvolen převorem. Stejně jako v Plzni byl nešťastný i v klášteře. V tepelském klášteře byla totiž převaha německých kněží a také okolí mělo německý charakter. Karlík tak musel nejčastěji užívat němčinu, což mu vůbec nevyhovovalo. Radost mu dělala badatelská činnost v tamní knihovně, díky které sesbíral mnohé informace pro svá díla. Velkým tématem byla osobnost Hroznaty, zakladatele tepelského kláštera, o němž Karlík napsal spis *Hroznata und die Praemonstratenser-Abtei Tepl*, vydaný roku 1870.³¹³ Toto dílo mělo vliv na pozdější blahořečení Hroznaty roku 1897. Hroznata se později při vzniku Plzeňské diecéze stal i jejím patronem.

Tepelský klášter byl za Karlíkova pobytu také svědkem zázraku. Při Karlíkově mši totiž uhodil do kostela blesk, náčež mezi přítomným lidem a hlavně dětmi nastala panika. Karlík s ostatními kněžími mši nepřerušil a pokračoval až do samého konce. Posléze se zjistilo, že blesk nezanechal žádné zraněné a ani žádné materiální škody.³¹⁴

Po zázraku v klášteře dostal Karlík mnohá blahopřání, nastalo období plné vyznamenání a oslav. Roku 1882 slavil 50té jubileum svého řeholního slibu, roku 1884 byl

³⁰⁹ HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Knih pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 659.

³¹⁰ ŠLECHTA, Antonín Petr. *Z pravěku do novověku*. Praha: Průmyslová tiskárna, 1928, s. 61.

³¹¹ ASCHENBRENNER, Vít a kol. *Dějiny města Plzně 2*. Vydání první. Plzeň: Statutární město Plzeň, 2016, s. 153. ISBN 978-80-87911-04-4.

³¹² Tamtéž.

³¹³ ŠLECHTA, Antonín Petr. *Z pravěku do novověku*. Praha: Průmyslová tiskárna, 1928, s. 64.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 62.

císařem vyznamenán rytířským řádem Františka Josefa.³¹⁵ Již ve stejném roce byl však sesazen z pozice převora a nahrazen byl Němcem Bertholdem Danzerem.³¹⁶

Poslední roky poklidu dožíval v tepelském klášteře. Zemřel v úctyhodných 87 letech 16. května roku 1894. Místem jeho posledního odpočinku se stal malý hřbitov nedaleko tepelského kláštera.

4.2 František Částek

Klíčová osobnost první plzeňské vyšší reálné školy má v této studii své zasloužené místo. Tou osobností je František Částek, dlouholetý ředitel vyšší reálné školy a významný činitel v mnoha plzeňských spolcích jako Hlahol, Sokol, Měšťanská beseda či Literární spolek. Mimo jiné šlo i o dlouholetého plzeňského zastupitele a zakladatele sirotčince a chorobince.

Prvotní kapitola o Částkovi se logicky bude týkat jeho dětstvím, studiím a prvotním zkušenostem v roli učitele. Následující kapitola začíná nástupem Částka do plzeňské reálné školy a závěrečná kapitola se zabývá jeho celkovou organizátorskou činností.

Při důkladném studiu jsem nabyl dojmu, že o Františku Částkovi nevyšlo mnoho publikací a případně se často ve svých poznámkách opakují. Stručné zmínky o zmíněné osobnosti jsou v díle *Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870* (1883) od Martina Hrušky. *Almanach král. Města Plzně na rok 1913* obsahoval stručné a přehledné informace z Částkova života. Nejvýznamnějším zdrojem byl *Sborník Městského historického musea císaře a krále Františka Josefa I.* (1913), ve kterém byly informace více rozvinuty a šlo o nejobsáhlejší zdroj k Františku Částkovi. Během studia jsem například pracoval i s výroční zprávou vyšší reálné školy.

4.2.1 Studijní a raná učitelská léta

Na východě Čech, v kraji bohatém na obrozenecké tradici, se nedaleko Litomyšle v obci Bohuňovice narodila jedna z klíčových osobností školství Plzně. František Částek, jak jeho jméno zní, se narodil 3. května roku 1833 do rodiny tamního učitele jako jeho

³¹⁵ ŠLECHTA, Antonín Petr. *Z pravěku do novověku*. Praha: Průmyslová tiskárna, 1928, s. 62.

³¹⁶ Tamtéž.

nejstarší syn. Brzy se rodina přestěhovala do obce Cerekvice, ve které Petr Částek dostal místo řídicího učitele. Na stejné obecné škole vychodil syn František svoji školní docházku. Ve svých studiích pokračoval v nedaleké Litomyšli, kde strávil dva roky studií. Zbývající gymnaziální léta strávil na gymnáziu v Hradci Králové. V Praze následně úspěšně vystudoval učitelství.³¹⁷

Svá studia dokončil roku 1854 a následně se stal suplujícím adjunktem na městské vyšší reálné škole v Lokti. O pět let později, tedy roku 1859, po nabytí příslušné aprobace na vyšší reálné školy, se stal skutečným učitelem.³¹⁸

Částkova raná učitelská léta završil rok 1863, kdy byl 19.9. zvolen učitelem na plzeňské vyšší reálné škole. Vzhledem k tomu, že vyšší reálná škola teprve vznikla, postrádala kvalifikovaného ředitele. Za provizorního ředitele byl jmenován právě František Částek.³¹⁹ Při slavnostním zahájení školního roku dne 1.10. 1863 bylo přítomno 360 studentů. Přítomný byl i purkmistr Maschauer, školdozorci Fodermayer a Ronolter a rovněž i nový ředitel František Částek, který zde pronesl v obou zemských jazycích slavnostní proslov: „*Žádnou krásnější památku své chvalné činnosti nemohlo si městské zastupitelstvo královského města Plzně zabezpečiti, nežli jest zařízení vyšší reálné školy, neboť oběť obce a příslušníků nejen jim, nýbrž i celému okolí ano i celé vlasti prospívati bude.*“³²⁰ Mimo to poukázal i na důležitost přípravy nejen oborech týkajících se průmyslu, obchodu a lesnictví, nýbrž i další studie technické a také na všeobecné vzdělání.³²¹

4.2.2 Částkovo působení v pozici ředitele

Již 3.10. 1865 se Částek stal řádným ředitelem na vyšší reálné škole.³²² Díky vydání nového zemského zákona následujícího roku došlo ke zrovnoprávnění vyučovacího

³¹⁷ STRNAD, Josef a kol. František Částek. In: *Sborník Městského historického musea císaře a krále Františka Josefa I.* Sv. 4., č. 1-2. Plzeň: Městské historické muzeum, 1918, s. 72.

³¹⁸ Tamtéž.

³¹⁹ Tamtéž.

³²⁰ HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Knih pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870.* Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 792.

³²¹ Tamtéž, s. 793.

³²² SCHIEBL, Jaroslav a kol. František Částek. In: *Almanach král. Města Plzně na rok 1913.* Plzeň: Obec královského města Plzně, 1913, s. 113.

jazyka na obecných a středních školách. Toho využilo plzeňské zastupitelstvo, aby prohlásilo češtinu za vyučovací jazyk na vyšší reálné škole.³²³

Aby z vyšší reálky vybudoval prestižní a úspěšnou školu, potřeboval na ní kvalitní vyučující, kteří se kromě vyučování věnovali i vědecké a organizátorské činnosti. Dějepis a zeměpis zde vyučoval Tomáš Cimrhanzl, Zdeněk Jahn se specializoval na chemii, polonofil František Alois Hora vyučoval matematiku a deskriptivní geometrii, český jazyk zase Karel Kunz.

Velikým zlomem byla i přeměna vyšší reálky na reálné gymnázium, což se stalo roku 1871. Při přeměně na reálné gymnázium Částek využil zkušenosti ředitele prvního reálného gymnázia monarchie v Táboře Václava Křížka, který Částkovi odeslal učební plán a osnovy tábořského reálného gymnázia. Vyučování gymnazistů a realistů mělo první dva roky společný základ. Poté student pokračoval buď pět let na reálné škole, nebo šest let na gymnáziu. Částek se před otevřením plzeňské reálné školy obrátil na tři odborníky ve školství, a to na rektora zemského polytechnického ústavu v Praze Jana Krejčího, ředitele průmyslové školy v Praze Antonína Majera a ředitele pražského reálného gymnázia Václava Zeleného.³²⁴ Od roku 1883 byla škola převzata do státní správy.

Zlé časy pro ústav nastaly roku 1887, kdy se z reálného gymnázia stalo pouhým gymnáziem, přičemž reálné oddělení bylo zrušeno úplně. Následujícího roku však celý projekt byl díky zásahu obce a státu zachráněn. Gymnázium bylo přeměněno na českou státní reálku a české státní gymnázium. Vznikly tedy dva samostatné ústavy.³²⁵ Z ředitelské funkce odešel Částek do výslužby roku 1891. Tedy dlouhých 37 let působil v pozici učitele a 28 let v ředitelské funkci. I po odchodu do výslužby byl činný v mnoha spolcích.

4.2.3 Částkovo působení ve spolcích

Mimo dlouholeté a pečlivé práce v ředitelské funkci se Částek i jinak angažoval ve společenském životě, což dokazuje jeho vstup do Sokola, Hlaholu a Měšťanské besedy již

³²³ STRNAD, Josef a kol. František Částek. In: *Sborník Městského historického musea císaře a krále Františka Josefa I.* Sv. 4., č. 1-2. Plzeň: Městské historické muzeum, 1918, s. 72.

³²⁴ ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně. II, Od roku 1788 do roku 1918.* Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, s. 128.

³²⁵ STRNAD, Josef a kol. František Částek. In: *Sborník Městského historického musea císaře a krále Františka Josefa I.* Sv. 4., č. 1-2. Plzeň: Městské historické muzeum, 1918, s. 73.

roku 1863, kdy přišel do Plzně. Zcela jistě tím získal povědomí o tamní situaci a také získal četné kontakty mezi plzeňskou elitou. Již od samého působení v Plzni se tak stal významným měšťanem. Rovněž byl členem i místního včelařského spolku.

Plzeňské školství ovlivnil i jinak. Částkovi byl svěřen školní inspektorát českých obecných škol v plzeňském okrese. Tento úřad zastával v letech 1869–1874 a plně při své práci podporoval české národní školství. Provizorně tuto funkci zastával i v roce 1888, kdy ji převzal po smrti inspektora Pavla Jedličky. Po necelém roce Částka nahradil nový inspektor prof. Julius Koráb.³²⁶

Od roku 1874 byl Částek také zvoleným zástupcem v plzeňském obecním zastupitelstvu, ve kterém působil třicet let a plně využíval svých zkušeností v oblasti školství.³²⁷ Jako zastupitel dal již roku 1878 podnět k založení plzeňského učitelského ústavu. Realizace tohoto ambiciózního plánu však nastala až roku 1892.³²⁸

O čtyři roky později, tedy roku 1878, stál u zrodu Literárního spolku, v němž byl aktivním členem až do své smrti. Již v přípravném komitétu byl předsedou, což dokazuje, že byl pro Literární spolek jednou z nejdůležitějších osobností. Po dobu osmi let zastával funkci místopředsedy spolku a tři roky (1903–1905) byl jeho předsedou. Při pravidelných pondělních dýcháncích měl čas od času své přednášky z oblasti školství a kultury.³²⁹

Částek byl od samotného založení historického muzea (1878) členem jeho kuratoria. Až do své smrti v muzeu působil a pomohl mu v jeho rozvoji. Za nejvýznamnější přínos muzeu bývá považován zisk rozsáhlé sbírky čítající přes 700 mincí z české realky, čímž dal podnět k založení numismatické sbírky. Dále se například angažoval ve vzniku vědecké knihovny při muzeu, která by nejen sloužila k pořádání a oceňování sbírek, ale pomohla by i badatelům při jejich výzkumech. Mimo to dal podnět k založení městského archivu.³³⁰

Z jeho veřejné činnosti lze ještě zdůraznit členství v místní a posléze i okresní školní radě, jejímž členem byl od roku 1880. Ve své funkci se velice zajímal o práva místních učitelek, aby nebyly znevýhodňovány oproti učitelům.

³²⁶ STRNAD, Josef a kol. František Částek. In: *Sborník Městského historického muzea císaře a krále Františka Josefa I.* Sv. 4., č. 1-2. Plzeň: Městské historické muzeum, 1918, s. 74.

³²⁷ Tamtéž.

³²⁸ Tamtéž, s. 75.

³²⁹ Tamtéž, s. 74.

³³⁰ Tamtéž, s. 75.

Jeho přičiněním roku 1883 vznikl městský sirotčinec v Otakarových sadech (dnes sady 5. května), který měl kapacitu zhruba 30 míst. O sirotky se staraly školské sestry Kongregace de Notre Dame.³³¹ Díky spolupráci s mecenášem Augustinem Fodermayerem vznikl roku 1906 i městský chorobinec.

V závěru života dostal Částek mnoho poct a čestných titulů. Mohu zmínit čestné členství od roku 1902 v Literárním spolku, od roku 1903 čestné občanství města Plzně a od roku 1912 čestné členství v Měšťanské besedě. Od roku 1910 dokonce dostal rytířský řád Františka Josefa I. Životní pout' Františka Částka našla svůj konec 22.1. 1915, kdy zemřel ve věku 82 let.

4.3 Tomáš Cimrhanzl

Následující kapitola je o jedinečném organizátorovi, učiteli a hlavně tvůrci mnohých kvalitních učebnic Tomáši Cimrhanzlovi. Tento učenec zasvětil celý život rozvoji vzdělanosti v Plzni, což dokazuje jeho působení na tamní české reálné škole, na vyšší dívčí škole a založením obecní knihovny v Plzni.

Kapitola je rozdělena na tři další podkapitoly, přičemž první dvě jsou o Cimrhanzlově životě, tedy o jeho období studií a o jeho působení v Plzni. Třetí podkapitola se detailněji zabývá Cimrhanzlovými učebnicemi, které po sobě zanechal.

O životě tohoto muže není moc dochovaných zdrojů. Důležité informace jsem našel v časopise *Plzeňské listy*, ve kterých vyšel Cimrhanzlův nekrolog s podrobnými informacemi o jeho životě. Kronikář Martin Hruška se ve svém díle *Knih pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870* rovněž zmiňuje o Cimrhanzlových činech. O Tomáši Cimrhanzlovi se dochovalo minimum informací, a tak jsem byl vděčný i za zdroje na internetu, ve kterém jsem čerpal ze životopisů z *Wikipedie* a z *Databáze knih*. Vůči internetovým zdrojům jsem musel být kritičtější a ověřit si je pokud možno s těmi výše zmiňovanými. Na druhou stranu nemohu na internetové zdroje pohlížet jen nedůvěřivě, protože jsem našel internetové stránky digitálních archivů, a to Státní oblastní archiv v Třeboni a Zemský archiv v Opavě. V nich mi pomohly záznamy v matrikách.

³³¹ MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 148. ISBN 80-7106-723-7.

Při zpracování Cimrhanzlova života mi pomohly i jeho učebnice, díky kterým jsem pochopil šíři jeho zájmu sahajících od zeměpisu, lingvistiky po dějiny řecké a římské mytologie. Dílo nám napoví i o způsobu, jakým ho tvořil. Právě učebnice jsou asi nejobsáhlejším zdrojem o životě jeho autora. Zároveň jde o nejdůležitější Cimrhanzlův odkaz, protože svou kvalitou se mohou rovnat i dnešním učebnicím.

4.3.1 Období studií

V nepříliš velké jihočeské vesnici Žichovec ležící severně od Prachatic se 6. března roku 1840 narodila významná osobnost plzeňského školství Tomáš Cimrhanzl, znám také jako Tůma Cimrhanzl.³³² O jeho raném životě se toho mnoho neví, a tak je jeho dětství zahaleno mlhou tajemna. Lze předpokládat, že triviální školu navštěvoval v místě bydliště. Od roku 1852 do roku 1859 studoval vyšší gymnázium v Českých Budějovicích a následující rok studoval na vyšším gymnáziu v Písku, kde i odmaturoval.³³³ Díky podpoře svého otce Hynka Cimrhanzla, tamního rolníka, se mladému Tomášovi naskytla možnost dosáhnouti vyššího vzdělání, které dovršil svými úspěšnými studii na filosofické fakultě v Praze. Z univerzity vyšel roku 1863 jako odborník na aprobaci čeština a zeměpis.

Počátek Cimrhanzlovy kariéry je spjat s Prahou, kde rok jako suplent vyučoval na vyšší reálné škole. Roku 1864 se přesunul do Olomouce na německou reálnou školu.³³⁴ Zde se pravděpodobně seznámil se svou manželkou Amalií Madlů, pocházející z Haličské vesnice Jawiszowice. S jistotou lze dodat, že roku 1867 byli již oddáni, což nám potvrzuje matriční záznam z té doby o narození jejich dcery Růženy, pozdější autorky mnoha kuchařek.³³⁵ Ve stejném roce se rodina Cimrhanzlů přestěhovala do Plzně, ve které získal Tomáš pozici učitele na tamní reálné škole.

³³² *Digitální archiv: Státní oblastní archiv v Třeboni*. [online]. [cit. 2019-1-14].

Dostupné z: <<https://digi.ceskearchivy.cz/7579/64/1176/1857/65/0>>.

³³³ (nov). Profesor Tomáš Cimrhanzl. In: *Plzeňské listy*. Plzeň: roč. 35, 1899, 2. července, č. 148, s. 1.

³³⁴ Tamtéž.

³³⁵ *Digitální archiv: Zemský archiv v Opavě*. [online]. [cit. 2018-1-14].

Dostupné z: <<http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=be9793c2-f13c-102f-8255-0050568c0263&scan=101>>.

4.3.2 Období působení v Plzni

Okamžitě po přestěhování do Plzně se zapojil do tamního společenského života. Již roku 1868 se jako jednatel komitétu angažoval v organizaci akce Sokola tzv. Slavnosti svěcení praporu.³³⁶ Předsedou tohoto komitétu byl František Schwarz. Mimo 24 členů z organizace Sokol v něm bylo i šest členů organizace Hlahol.³³⁷ Navíc bylo na slavnost pozváno mnoho hostů ze všech koutů Čech a Moravy. To vše dokazuje, že již od samého počátku svého působení v Plzni měl Cimetrhanzl kontakty s vlivnými osobnostmi.

Konání slavnosti bylo s předstihem zveřejněno v plzeňských novinách, kde se mimo jiné vyzývali dobrovolníci, kteří by hostům z daleka poskytli ubytování a občerstvení, aby dali vědět povoláním osobám. V dnešní době je takový způsob organizace slavností nevídaný, ale ve zmiňované době se spolupráce s obyvatelstvem považovala za samozřejmost.

Město bylo při slavnosti ozdobeno vlajkami, květinami, věnci a transparenty s nápisy (např. Sláva vlasti! Vlasti nedáme ti zahynouti! Národy nehasnou, dokud jazyk žije!). Účastníci byli oblečeni do svých krojů, ať už lidových z vesnic, nebo sokolských a hlaholských. Slavnostní průvody byly doprovázeny kapelami a zpěváky. Mimo průvod došlo i na projevy politiků či představitelů spolků a samozřejmě na společné sokolské cvičení.³³⁸

Cimetrhanzl přestal být suplentem od roku 1871, kdy se stal řádným učitelem.³³⁹ Již v této době byl činný v tvorbě učebnic, čemuž bude věnován větší prostor v následující kapitole. Je tedy obdivuhodné, co všechno dokázal ještě coby suplující učitel.

Každé prázdniny se Cimetrhanzl s rodinou vracel do své rodné vesnice v jižních Čechách, kde se velice angažoval v rozvoji vesnice, jejího okolí a kde byl velice uznávanou osobností, jak dokládá výpověď pamětníka Františka Veselého: „*Velkým štěstím pro Žichovec bylo, že se tam v roce 1840 narodil osvícený buditel a dobrodinec lidu, profesor reálky v Plzni, spisovatel-historik Tomáš Cimetrhanzl. Za jeho veliké zásluhy o obec a celý kraj měla být již dávno zasazena pietní pamětní deska na rodný dům... Je těžké*

³³⁶ HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Knih pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 1044.

³³⁷ Tamtéž.

³³⁸ Tamtéž, s. 1045.

³³⁹ (nov). Profesor Tomáš Cimetrhanzl. In: *Plzeňské listy*. Plzeň: roč. 35, 1899, 2. července, č. 148, s. 1.

*klást na přední místa některé z jeho zásluh – pomohl ochotně a s vlídnou tváří všude tam, kde bylo třeba, ať rolníku či poslednímu čeledínovi.*³⁴⁰

Nedaleko Žichovce je obec Husinec, rodiště kazatele a myslitele Jana Husa. V něm si roku 1873 Cimrhanzl pronajal Husovu světničku v jeho rodném domě, aby již nechátrala jako hostinský pokoj pro hosty.³⁴¹

Pro Plzeň je nejdůležitější jeho angažovanost v založení obecní knihovny. Roku 1874 se o tom obecní zastupitelstvo usneslo a o dva roky později díky Cimrhanzlovi knihovna vznikla. Její první umístění bylo v místě tehdejší reálné školy, kde Cimrhanzl vyučoval, tedy v dnešní budově Fakulty pedagogické ve Veleoslavínově ulici. Prvním knihovníkem a správcem se stal Cimrhanzl. Tuto pozici zastával celých 25 let.³⁴² Dozor nad činností obecní knihovny vykonávala městská rada a správu zajišťovalo tzv. kuratorium.

Další oblastí zájmu Tomáše Cimrhanzla bylo včelařství. O zmiňovaný obor se velice zajímal a byl považován za odborníka i mezi jinými včelaři. To mělo za následek, že byl jmenován jednatelem včelařské jednoty, a dokonce roku 1880 organizoval třetí sjezd včelařů československých, který se odehrával v Plzni.³⁴³ Mimo to mívával i odborné přednášky na téma včelařství ve zdejší rolnické škole,³⁴⁴ a to od roku 1894.³⁴⁵

Když roku 1888 došlo k rozdělení české reálné školy na klasické gymnázium a na vyšší reálnou školu, Cimrhanzl byl přidělen ke gymnáziu.³⁴⁶ Kromě gymnázia byl učitelem i na plzeňské vyšší dívčí škole.³⁴⁷ Do důchodu měl odejít 1. září roku 1899, ale bohužel se ho již nedočkal a 1. července v Plzni zemřel. Pohřben byl na hřbitově Všech svatých v Plzni.

³⁴⁰ *Databáze knih: Tomáš Cimrhanzl.* [online]. [cit. 2018-1-15].

Dostupné z: <<https://www.databazeknih.cz/zivotopis/tomas-cimrhanzl-35691>>.

³⁴¹ *Wikipedie: Tomáš Cimrhanzl.* [online]. [cit. 2018-11-23].

Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Tom%C3%A1%C5%A1_Cimrhanzl>.

³⁴² *Databáze knih: Tomáš Cimrhanzl.* [online]. [cit. 2018-1-15].

Dostupné z: <<https://www.databazeknih.cz/zivotopis/tomas-cimrhanzl-35691>>.

³⁴³ *Wikipedie: Tomáš Cimrhanzl.* [online]. [cit. 2018-11-23].

Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Tom%C3%A1%C5%A1_Cimrhanzl>.

³⁴⁴ (nov). Profesor Tomáš Cimrhanzl. In: *Plzeňské listy*. Plzeň: roč. 35, 1899, 2. července, č. 148, s. 1.

³⁴⁵ ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně. II, Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, s. 129.

³⁴⁶ (nov). Profesor Tomáš Cimrhanzl. In: *Plzeňské listy*. Plzeň: roč. 35, 1899, 2. července, č. 148, s. 1.

³⁴⁷ Tamtéž, s. 2.

4.3.3 Cimrhanzlovo dílo

V počátečním období svého pobytu v Plzni, konkrétně roku 1869, byl Cimrhanzl literárně činný. Pořád byl suplujícím učitelem, a přesto stihl ve zmiňovaném roce vydat frašku *Krvavá pomsta* a rozsáhlou učebnici češtiny *Böhmische Schulgrammatik für die unteren Klassen der Mittelschulen mit Schülern deutscher Muttersprache*, která byla určena pro německé studenty.

Mezi jeho nejvýznamnější publikace patří učebnice z roku 1870 *Zeměpis pro nižší třídy středních škol*, která se jen v sedmdesátých letech dočkala pěti dalších opravených a rozšířených vydání. Později z této publikace vycházely díly, které byly určeny konkrétním ročníkům. I ty byly hojně vydávány.

Pro názornost se pozastavím u školní učebnice *Zeměpis mocnářství Rakousko-Uherského pro IV. třídu středních škol*. Tato publikace současné čtenáře může zaujmout již svým obsahem, který je rozdělen podle oblastí Rakouska-Uherska. V nich se autor jednotlivě zabývá polohou oblastí, vodstvím, systémem školství, ústavou, obyvatelstvem a historií. Učebnici doporučuji hlavně badatelům, zabývajících se zmiňovaným obdobím, protože v ní mohou nalézt přehledné informace, které pomohou pochopit dobu. Dnešnímu čtenáři totiž může připadat příliš chaotický tehdejší systém školství, či rozdíly mezi jednotlivými ústavami v monarchii. Zajímavě na nás může působit i dějepisný přehled jednotlivých oblastí, který obsahuje informace o době před Habsburskou nadvládou. České dějiny tak jsou popsány od dob Germánů až po počátek vlády Ferdinanda I. roku 1526.³⁴⁸ Rakouské jsou méně obsáhlé, přičemž začínají založení marky Karlem Velikým a končí rokem 1276, kdy se dostaly do držení rodu Habsburského.³⁴⁹

Se zeměpisem souvisí i Cimrhanzlova kniha *Šumava: průvodce po Šumavě dle knihy Pascherovy*. Dle slov Cimrhanzla byl Karl Pascher technickým úředníkem, který prozkoumával Šumavu z důvodu výstavby železnic. Dílo je tedy částečně překladem práce tohoto úředníka a částečně práce samostatná. Studie vznikla i díky tehdejší značné oblibě pěší turistiky. První kapitola udává kulturní a místopisné informace o Plzni³⁵⁰ a dále popisuje města, která se nacházejí podél železnice v cestě na Šumavu (např. Švihov,

³⁴⁸ CIMRHANZL, Tomáš – HIRSCH, František. *Zeměpis mocnářství Rakousko-Uherského pro IV. třídu středních škol*. Praha: F. Tempský, 1892, s. 36.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 65.

³⁵⁰ CIMRHANZL, Tomáš – KREJČÍ, Jan. *Šumava: průvodce po Šumavě dle knihy Pascherovy*. Plzeň: V. Steinhauser, 1878, s. 70.

Točník, Klatovy...).³⁵¹ Kromě dobových informací o městech v okolí a popisem tras po Šumavě je v této knize i kapitola o geologii Šumavy a podrobná mapa s vyznačenými trasami.

Nejvýznamnější díla uzavírá *Mýthologie čili Bájesloví Řekův a Římanův*, které pojednává, jak již název napovídá, o kompletní řecké a římské mytologii. Autor již v předmluvě sdělil, že čerpal převážně z antických klasiků, a příběhy převyprávěl do čtivé formy pro čtenáře své doby. Nechybí přehled správné výslovnosti řeckých a latinských výrazů, dále kapitola o vnímání mytologie antickými učenci. Obsah je velice přínosný i pro dnešní vysokoškolsky vzdělané jedince, kteří by toužili studovat mytologii detailně a zároveň ve srozumitelné podobě. Lze zde nalézt příběhy o vzniku světa, polobozích, mytologických bytostech a také příběhy, které se dotýkaly současnosti antických klasiků. Když pomínu pro vzdělance známé příběhy ohledně založení Říma nebo o trojské válce, lze zmínit i zásahy mytologických aktérů do historicky doložených událostí. Za zmínku stojí výpomoc boha Pana Athéňanům při bitvě u Marathonu, když svým křikem zahnal vojsko mocné Persie.³⁵² Cimrhanzlovo zpracování antické mytologie bylo ve své době velice populární, a proto bylo celkem čtyřikrát vydáno. O jeho proslulosti mluví fakt, že vyšlo i v nedávné době roku 1999 pod názvem *Antická mythologie*.

4.4 František Alois Hora

František Alois Hora, asi nejvýznamnější český polonofil z poslední čtvrtiny 19. a počátku 20. stol., si jistě zaslouží svoji vlastní kapitolu. Kdo by v profesoru z plzeňské reálné školy hledal nejvýznamnějšího znalce polské kultury u nás. Vskutku renesanční osobnost, která se zabývala i vlastní tvorbou poezie, prózy a dramát, stejně tak i tvorbou vědeckých studií v oblasti matematiky a deskriptivní geometrie. Mimo to všechno stíhal přispívat i do novin a podporovat Poláky v Čechách.

Příspěvek o Horovi je rozdělen do tří částí. První se zabývá ranými léty jeho života, tedy obdobím studií až po nástup do Plzně. Druhá má za hlavní cíl zprostředkovat jeho pedagogickou činnost a veřejné působení v Plzni. Poslední část se detailněji věnuje jeho stykům s polskou kulturou a jeho aktivitami v této oblasti.

³⁵¹ CIMRHANZL, Tomáš – KREJČÍ, Jan. *Šumava: průvodce po Šumavě dle knihy Pascherovy*. Plzeň: V. Steinhauser, 1878, s. 10.

³⁵² CIMRHANZL, Tomáš. *Mýthologie čili Bájesloví Řekův a Římanův*. Plzeň: Vendelín Steinhauser, 1880, s. 181.

Zmiňovaná osobnost přitahovala velikou pozornost ve vědeckých kruzích, a tak bylo výsledkem mnoho článků ve sbornících a novinách, které se Horovým životem zabývaly. Z krátkých a přehledných článků mohu zmínit článek *Čestný občan Plzně* od Hany Dobré z roku 1988 a článek *František Alois Hora* od Miloslava Bělohlávka z roku 1981. Oba články pocházely ze sborníku *Plzeňský přehled*. Horovo život v kostce je také dobře zpracován v *Almanach král. Města Plzně na rok 1913*, kde je článek i o Horovi. Základní přehled o Horových kontaktech s polskými spisovateli mi poskytl článek od Karla Škába *Literární pozůstalost F. A. Hory* v historickém museu ze *Sborníku Městského historického musea v Plzni*. Prostudoval jsem také Horovy učebnice dostupné ve Studijní vědecké knihovně Plzeňského kraje a také Horovo fond v Archivu města Plzně.

4.4.1 Raná léta života

František Alois Hora se narodil 1. srpna roku 1838 v malé vesnici Svinařov u Smečna, která se nachází poblíž Kladna. Svinařov se původně jmenoval Vinařov, díky čemuž se Hora v pozdějších letech podepisoval jako Horymír Vinařovský.³⁵³ Se vzděláním mu od jeho pěti let pomáhali jeho starší bratři Jan a Josef, kteří ho učili číst a psát. Obecnou školu jako premiant absolvoval v nedalekém Smečně.³⁵⁴ Vzhledem k tomu, že Františkův otec zemřel roku 1841, když byly Františkovi tři roky, rodina Horových si nevedla finančně nejlépe. To byl hlavní důvod, proč mladý František zůstal vypomáhat rok doma a nepokračoval ve studiích na vyšších stupních škol. Starší bratr Josef již byl na studiích, takže samotná matka nemohla uživit dva studující syny.

Ve svých třinácti letech pokračoval na studiích, tedy roku 1851, na hlavní škole u sv. Jakuba na Starém Městě Pražském. Díky svému nadprůměrnému nadání a vyššímu věku byl přijat rovnou do třetí třídy.³⁵⁵ Oba bratři se nemohli spoléhat jen na matčinu podporu, a tak si přivydělávali i na kondicích.³⁵⁶ Od roku 1854 byl rovněž činný v časopise pro mládež *Zlaté klasy*, pro který z němčiny překládal drobné články. Právě během svého pobytu v Praze se začal zajímat o polskou kulturu, díky četnému kontaktu s polskými studenty.³⁵⁷ Později František studoval i na pražské německé reálce³⁵⁸ a od roku 1858 na

³⁵³ PETRMICHL, František. *František Alois Hora*. Plzeň: J. R. Port, 1885, s. 3.

³⁵⁴ Tamtéž.

³⁵⁵ Tamtéž, s. 4.

³⁵⁶ DOBRÁ, Hana. *Čestný občan Plzně*. In: *Plzeňský přehled*. Plzeň: Park kultury a oddechu, 1988, s. 6.

³⁵⁷ Tamtéž, s. 7.

pražské polytechnice. V tomto období byl Hora i sám činný v kultuře. Začal se více zajímat o drama, což dokazuje jeho ochotnická činnost, kdy například hrál na Malé Straně truchlohru *Rytíř Šnofonius a princezna Mardiulana*. Svými povídkami a poezií přispíval i do mnohých časopisů, např. Poutník od Otavy, Koleda, Dalibor, Lada, Hvězda, Opavský Besedník a Humoristické listy.³⁵⁹ Kvůli „nedorozumění“ s policií nemohl studia dokončit v Praze.³⁶⁰ Tím „nedorozuměním“ se myslí Horova účast při dušičkách na studentském průvodu mířícím na hřbitov ke hrobům slavných spisovatelů.³⁶¹ Hora tedy svá vysokoškolská studia dokončil na polytechnice ve Vídni.

Vídeň Horovi poskytla i pracovní uplatnění na prestižním Bílkově ústavu, na kterém začal pracovat v posledním roce svých vysokoškolských studií. Ústav nabízel studium normální, reálné a gymnaziální. Zde také roku 1862 vydal svoji první vědeckou studii *Technologie*, zabývající se geometrií. Vídeňské období bylo ukončeno Horovým přijetím nabídky od Františka Částka, který sháněl učitele na plzeňskou reálnou školu.

4.4.2 Působení v Plzni

Rok 1864 se stal klíčovým milníkem života Františka Aloise Hory. Začalo totiž jeho působení v Plzni, která se až do konce Horova života stala jeho domovem. Na zdejší vyšší reálné škole se stal zpočátku suplujícím a následně řádným profesorem matematiky a deskriptivní geometrie.³⁶²

Působením na tamní škole si Hora získal obdiv, což dokazuje pochvalný dekret, udělený Horovi po pěti letech vyučování. Ve stejném roce, tedy roku 1869, byl členem výboru pro uspořádání průmyslové výstavy v Plzni. Hora měl konkrétně na starost zorganizování výstavy v sále reálné školy, ve kterém byly hlavně výsledky studentské práce, např. výkresy, krasopisy, statistické mapy, sádrové vzorky, sbírka hmyzu,

³⁵⁸ BĚLOHLÁVEK, Miloslav. František Alois Hora. In: *Plzeňský přehled*. Plzeň: Park kultury a oddechu, 1981, s. 27.

³⁵⁹ PETRMICHL, František. *František Alois Hora*. Plzeň: J. R. Port, 1885, s. 6.

³⁶⁰ SCHIEBL, Jaroslav a kol. František Alois Hora. In: *Almanach král. Města Plzně na rok 1913*. Plzeň: Obec královského města Plzně. 1913, s. 148.

³⁶¹ PETRMICHL, František. *František Alois Hora*. Plzeň: J. R. Port, 1885, s. 5.

³⁶² BĚLOHLÁVEK, Miloslav. František Alois Hora. In: *Plzeňský přehled*. Plzeň: Park kultury a oddechu, 1981, s. 27.

stenografické práce, předměty řezané ze dřeva apod. Zajímavým výstavním exponátem byl „veliký stroj elektrický“ postavený profesorem Vondráčkem.³⁶³

Mimo své pedagogické činnosti se Hora zabýval o svoji vlastní tvorbu, z níž byla některá díla velice populární, ale většina byla průměrná. Z dnešního hlediska je Horova literární činnost opomíjena, protože se nevyrovnala dílům jiných současníků. Pro ilustraci Horova talentu postačí zdůraznit básnické sbírky *Písně starého studenta* (1865), *Randály* (1867) a *Frmoly* (1871), divadelní hry s historickou tematikou *Obležení Prahy od Švédů* či *Žížka před Příběhnicemi*, dále veselohry *Doktor Heřmánek* (1876) a *Tomáš Mydlinka, holič v Bramborově* (1876). Většina vydaných literárních děl vyšla jako příloha do novin.

Samotný Hora byl také novinářem, díky čemuž si získal četné kontakty a také možnost šíření svých děl a myšlenek. Za zmínku jistě stojí činnost v Plzeňských novinách, které redigoval kdykoliv byl redaktor mimo město, či ve vězení. Od roku 1866 převzal redakci Radbuza, která byla zaměřena na poučení a zábavu. Během své dvouměsíční existence Radbuzy byly téměř veškeré články napsané Horou. Plzeňské noviny byly po krátkém působení přejmenovány na časopis *Český lev*, v němž vyšly v tištěné podobě Horovy přednášky „o dějinách papíru“ a „o penězích“.

Aktivně se zapojoval i do české vědy tím, že vytvářel příručky a učebnice, konkrétně v oblasti matematiky a geometrie. Mimo *Technologie* ze svého pobytu ve Vídni vydal dále *Nauku o barvách* (1871), *Sbírku vzorců mathematických* (1874), *Školu měřického kreslení* (1865–1874) a *Počátkové ornamentiky* (1871).

Součástí učitelského sboru na vyšší reálné škole byl až do roku 1899. Při svém odchodu na odpočinek měl ve zmíněné škole odučeno dlouhých třicet pět let. Když se Horovi uvolnily ruce, věnoval svůj čas do politické činnosti. Od roku 1902 byl zvolen nejprve do obecního zastupitelstva a hned poté i do městské rady, ve které působil jako zdravotní referent.³⁶⁴ Mimo politické funkce byl členem okresní školní rady, kuratoria muzea, obchodní akademie, Spolku přátel vědy a literatury české. Díky svému působení v rozvoji školství a kultury byl roku 1908 jmenován čestným měšťanem města Plzně.

³⁶³ HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 1088.

³⁶⁴ SCHIEBL, Jaroslav a kol. František Alois Hora. In: *Almanach král. Města Plzně na rok 1913*. Plzeň: Obec královského města Plzně. 1913, s. 148.

4.4.3 Podpora česko-polské vzájemnosti

Již od dob studií se Hora setkával s polskou kulturou. Češi a Poláci si byli velice blízcí, a to kvůli příslušnosti ke slovanstvu a faktu, že oba národy nemají svůj vlastní stát. Bylo zcela logické, že dojde ke vzájemné touze poznat se více a být si vzájemnou oporou v těžkých časech. Z toho důvodu vznikaly četné překlady tiskovin. Specifickým typem překladů byl překlad beletrie, na který se specializoval právě Hora a mezi Čechy byl svou činností proslulý.

Překladatelskou činnost by Hora nikdy nedokázal, pokud by mu nepomohlo veliké množství lidí. Jako učitel na plzeňské reálce byl pochopitelně vázán na město, kvůli čemuž nemohl více cestovat. Z toho důvodu mu velice pomohla korespondence s českými a polskými intelektuály. Velice mu pomohlo dopisování s Edvardem Jelínkem, novinářem a organizátorem česko-polských vztahů, který si s Horou vyměňoval důležité informace, názory ohledně polské kultury a také adresy na polské umělce, což pomohlo k jejich zkontaktování.³⁶⁵ Oba polonofilové si také vyměňovali překlady svých děl a vzájemně si v této problematice i pomáhali.

Mezi polskými spisovateli dominovala korespondence s Bronislawem Grabowským, dramatikem a znalcem české literatury, obzvláště znalec a obdivovatel díla Jaroslava Vrchlického. Mezi Horou a Grabowským vzniklo přátelské pouto. Grabowski byl rovněž jeho rádcem ohledně polského jazyka. Nejednou mu Hora poslal ve zprávě dotaz, jak zní správný překlad nějakého slova, které nemohl naleznout v žádném slovníku. Vyměňovali si rovněž i svá díla, která pochopitelně přeložili a prezentovali ve svých domovinách. Polský přítel Horovi taktéž odeslal kopie svých dramát *Syn Margrafa* a *Królewicz Marko*, aby byly uvedeny v českých divadlech, což se však nelíbilo tehdejšímu významnému dramatikovi Pavlu Švandovi, který tyto hry odmítl hrát. Zajímavá je i „plzeňská stopa“ v Polsku, díky této korespondenci. Grabowski Horovi napsal: „*Chtěl bych okázat také svoji vděčnost pro král. město Plzeň a připadalo mi, že snad bylo by dosti případné, kdybych napsal historický kus z dějin plzeňských. Co tomu byste řekli?*“³⁶⁶

Z významných polských spisovatelů si Hora dopisoval i s Elizou Orzeszkovou, autorkou románu *Meir Ezofovič*, který Hora přeložil do češtiny. Dále udržoval kontakt například s Erasmem Mejewským. Když se Mejewski dozvěděl o Horových finančních

³⁶⁵ ŠKÁBA, Karel. Literární pozůstalost F. A. Hory v historickém museu. In: *Sborník Městského historického musea v Plzni*. roč. VII. Plzeň: historické museum. 1922, s. 44.

³⁶⁶ Tamtéž.

potížích při vydání česko-polského slovníku, Majewski v Polsku uspořádal sbírku na vydání tohoto Horova díla.³⁶⁷ S jedním z nejvýznamnějších polských spisovatelů Henrykem Sienkiewiczem byl Hora rovněž v kontaktu. K Horovi se dokonce dostal i překlad od Karla Havlíčka Borovského z díla Mickiewicze.

Korespondenci Hora udržoval s mnohem více lidmi, než jsem zde zmínil. Dopisoval si například ještě s nakladateli, úředníky a význačnými osobnostmi české kultury, např. s Eliškou Krásnohorskou, Aloisem Jiráskem, nebo s osobnostmi plzeňské politiky jako s Františkem Schwarzem.

Z konkrétních děl podporující česko-polské vztahy vydal *Průvodce po Krakově* (1884), *Rukověť česko-polskou* (1887), *Kapesní slovník polsko-český* (1890), *Praktickou mluvnici polskou s čítankou* (1901) či *Kapesní slovník česko-polský* (1902).

V Plzni dokonce od roku 1900, tedy kdy již nepůsobil v pozici učitele, vyučoval polštinu na bezplatných kurzech. V průběhu první světové války se do Plzně přistěhovalo množství Poláků z Haliče. O tyto Poláky se Hora pomáhal postarat a zasloužil se také o založení polské školy v Plzni.³⁶⁸ Za svoji dlouholetou činnost v rozvoji česko-polských vztahů byl Hora jmenován čestným členem Národním polským muzeem v Rapperswylu.³⁶⁹

Konce první světové války se Hora bohužel již nedožil, neboť zemřel ve své milované Plzni 30. října roku 1916. Místo posledního odpočinku Hora našel na plzeňském ústředním hřbitově.

4.5 Jan Rychtařík

Pokud bychom hledali klíčovou osobnost plzeňské hlavní školy, vybrali bychom zcela jistě Jana Rychtaříka, prvního ředitele tzv. štíftu, tedy triviální a později hlavní školy na místě dnešního Divadla J. K. Tyla. Rychtařík byl renesančním učitelem, který také tvořil učebnice rýsování a pokoušel se o rozvoj inženýrství, což dokazoval pokus o sestrojení perpetua mobile.

³⁶⁷ ŠKÁBA, Karel. Literární pozůstalost F. A. Hory v historickém museu. In: *Sborník Městského historického musea v Plzni*. roč. VII. Plzeň: historické museum. 1922, s. 49.

³⁶⁸ DOBRÁ, Hana. Čestný občan Plzně. In: *Plzeňský přehled*. Plzeň: Park kultury a oddechu, 1988, s. 7.

³⁶⁹ SCHIEBL, Jaroslav a kol. František Alois Hora. In: *Almanach král. Města Plzně na rok 1913*. Plzeň: Obec královského města Plzně, 1913, s. 148.

O prvním řediteli české hlavní školy neexistuje dostatek zdrojů. Nejpřínosnějším zdrojem byla pro mne publikace *Ze staré školy plzeňské* od Jana Vavříka. Autor v ní mimo jiné přepsal i životopis Jana Rychtaříka, který se zaměřoval hlavně na období před plzeňským obdobím. V jiné kapitole Vavřík přepsal některé z Rychtaříkových básní. Další básně a informace o rodině jsem našel v básnické sbírce Jana Rychtaříka ml. *Verše starého učitele*, vydané Vilemínou Rychtaříkovou. Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje má ve svých sbírkách sborník *Malý kreslíř na poli věcném*, což je učebnice rýsování sepsaná Janem Rychtaříkem. Pro novináře byl Rychtařík zajímavý coby konstruktér perpetua mobile. Na internetu lze tedy najít články na toto téma na serveru iDNES.cz. Zmiňované zdroje vycházely z díla Martina Hrušky *Knihy pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*.

Žádný ze zmiňovaných zdrojů neobsahuje záznamy o kompletním životě Jana Rychtaříka. Výjimkou je jeho životopis, který obsahuje, jak bylo řečeno, zápis o životě do příchodu na plzeňskou školu. Kromě tohoto životopisu se ostatní zdroje Rychtaříkem zabývají pouze útržkovitě. Rychtaříka lze právem považovat za zapadlého vlastence, který nedbal o sebe prezentaci, nýbrž o prezentaci školy. Díky němu známe detailnější fakta ohledně hlavní školy, která následně převzal Martin Hruška do své *Knihy pamětní*.

4.5.1 Studia a učitelské začátky

Ředitel české školy v Plzni, Jan Rychtařík, se narodil 1. května roku 1819 v malé obci Zlejčín, tehdy v kraji rakovnickém. Jeho otcem byl František Rychtařík, povoláním krejčí a hudebník na klarinet. Mladý Jan začal navštěvovat školu ve Zlejčíně od svých čtyř let, a pak o dva roky později studoval v obci Liboce a v obci Hostivice, zhruba hodinu vzdálené od Zlejčina.³⁷⁰

Později byl přijat do pražského benediktinského kláštera, ve kterém pracoval jako vokalista. Sám na toto období vzpomínal rád, protože zde začal aktivněji kreslit, což byla jeho celoživotní vášeň a rovněž se jako učitel angažoval v kreslení a rýsování. V klášteře dostal svůj první kreslířský úkol, a to vykreslit a vymalovat prelátův znak.³⁷¹ Práci vokalisty zastával i u řádu piaristů, kde pobyl šest let.

³⁷⁰ VAVŘÍK, Jan. *Ze staré školy plzeňské*. Plzeň: Český deník, 1921, s. 60.

³⁷¹ Tamtéž, s. 61.

Otec mu však brzy zemřel, a mladý Jan se tedy musel protloukat poměry sám. Zpočátku žil v bídě a teprve městský rada David mu zprostředkoval prozatímní místo u sv. Petra v Praze. Ve svém životopise však Rychtařík nepřiblížil, o jaké místo se jedná, zda o místo vokalisty, či o místo podučitele. Jistějším místem byla podučitelská pozice u sv. Haštala, kde pracoval čtyři roky, během nichž dostával skromný plat 50 zl. ročně.³⁷² Zde se setkával s význačnými lidmi z pražského okolí např. páter Oliva, učitel a výrobce hedvábí Rannert, páter Vlček, spisovatel Vrtátka a jiní. Mimo to se seznámil s páterem Brožem, který Rychtaříkovi domluvil místo podučitele v Železnici severně od Jičína.

Prvotním útočištěm se stal rozsáhlý dům tamního rychtáře Tvrskýho, později pobýval u měšťana Jenčka a zajímavostí je i pobyt u doktora Riegra, bratrance Františka Ladislava Riegra.³⁷³ Na venkově poznal tvrdou realitu ve školství. Přestože měl na seznamu zhruba 400 žáků, mnozí na vyučování nepřicházeli, což se týkalo hlavně žáků z okolních vesnic.

Časem se Rychtařík přesunul několik kilometrů na východ od Železnice do malé osady Kal, ve které pracoval na tamní filiální škole. Zde se sblížil s kaplanem Tobiáškem, národovcem a zakladatelem vesnické knihovny. Zmiňovaná knihovna sídlila v domě Josefa Součka, který pracoval jako kostelník a krejčí. Ten měl dvě dcery, z nichž mladší, Vilému, si Rychtařík vzal za svoji manželku: „*Rodina nábožná a vzdělaná, a co ji nejvíce šlechtilo, že všichni byli co jedna duše. Mladší, Vilému, pojav za manželku, byl jsem šťastným.*“³⁷⁴ Zde se mu roku 1850 narodil syn Jan Rychtařík ml., budoucí učitel a příležitostní básník, a později také dcera Vilemína Rychtaříková. Krátce na to se z Kalu i s rodinou přestěhoval do obce Ratkyň, ve které vyučoval v německé škole. V průběhu zimy však musel za žáky dojíždět i do okolí, tedy vyučoval v obci Ratkyň a také v obci Štikov.

Roku 1853 se Rychtařík odebral do Prahy, kde absolvoval učitelské zkoušky zaměřené na hlavní školu a také na nižší reálnou školu, díky čemuž mohl na těchto školách působit jako učitel.³⁷⁵ S pomocí zemského školního rady Johanna Maresche získal místo

³⁷² VAVŘÍK, Jan. *Ze staré školy plzeňské*. Plzeň: Český deník, 1921 s. 61.

³⁷³ Tamtéž, s. 63.

³⁷⁴ Tamtéž, s. 64.

³⁷⁵ ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně. II, Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, s. 66.

ředitele v Plzni na tamní triviální škole, jinak známé jako štift, což se stalo v tom samém roce.

4.5.2 Činnost v Plzni

Vášnivě se od dětství zajímal o fyziku i astronomii, a proto se mimo své působení na české triviální škole Rychtařík angažoval i v nedělní průmyslové škole, kde míval od roku 1854 přednášky, čímž ve zmiňovaném zaměření nahradil Josefa Spudila po odjezdu z Plzně.³⁷⁶ Nedělní přednášky se konaly v budově české hlavní školy. Široká veřejnost se na zmiňované nedělní škole mohla vzdělávat i v mluvnici, kterou vyučoval bývalý kaplan plaňanský a dýšinský páter Augustin Fischer-Rybařický.³⁷⁷ Město sice nedělní školu financovalo, ale kvůli nedostatku financí byla výuka po čase přerušena.

I přes nepřízeň situace se stále angažoval ve výuce fyziky, což dokazuje vydání několika dílů brožurky *Malý kreslíř na poli věcném* z roku 1862, která byla zaměřena na správné rýsování. Každý díl obsahoval nákresy objektů, přičemž díly byly rozděleny podle předmětu zkoumání. První díl se zabýval kolmými objekty, další vodorovnými a poslední vydaný, třetí, se zabýval šikmými přímkami.

Za jakési vyvrcholení Rychtaříkova zájmu o fyziku lze považovat snahu o sestrojení perpetua mobile, což lze považovat za jeho celoživotní posedlost. Na zkonstruování svého vynálezu potřeboval finanční podporu, ale bohužel ji nebyl schopen obstarat ani po přesvědčování mnohých významných osobností, mimo jiné i Františka Ladislava Riegra. Když ho odmítli také vědecké a univerzitní instituce, rozhodl se financovat projekt plně sám. Při okamžiku, kdy měl své dílo představit veřejnosti, stroj nefungoval.³⁷⁸

Za Rychtaříka jako ředitele se roku 1861 z triviální školy stala škola hlavní. Velké zastání měla škola v osobě pátera Antonína Hlavana. To si uvědomoval i Rychtařík, a tak se učitelstvo i studentstvo angažovalo při každé oslavě na Hlavanovu počest. Hlavanův odchod z úřadu školního dozorce roku 1866 nezůstal bez povšimnutí. Učitelský sbor hlavní

³⁷⁶ ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně. II, Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, s. 66.

³⁷⁷ Tamtéž, s. 130.

³⁷⁸ (nov). Plzeňan obětoval život perpetuu mobile. Nefungovalo. Mladá fronta Dnes, 23, 2012, 24.VII., č. 171, s. B/1. - 1 fot.

školy předal Hlavanovi písemné poděkování včetně jeho podpisů, včetně ředitele Rychtaříka.

Během slavnosti na počest plzeňského purkmistra Jana Maschaura, při které mu za zásluhy byla odevzdána jeho podobizna, měl Jan Rychtařík oslavný projev, v němž děkoval za povýšení na školu hlavní, zvýšení služného a jiných příjmů místním učitelům.³⁷⁹

Hlavní školu ovlivnil i strmý nárůst plzeňského obyvatelstva v druhé polovině 19. stol., kdy prostory štíftu přestávaly vyhovovat. Proto byla hlavní škola roku 1874 přestěhována do nové budovy v Komenského ulici. Ta v přízemí obsahovala tělocvičnu, dvě třídy, ředitelnu, opatrovnu a byt pro školníka, v prvním a druhém patře obsahovala po pěti prostranných třídách a jednom kabinetu.³⁸⁰ U budovy byla i prostranná zahrada.

Budova štíftu byla nejprve 7. prosince 1874 prodána ve dražbě staviteli Václavu Wiesnerovi za 1002 zl., a poté jím byla rozebrána.³⁸¹ Materiál pravděpodobně využil ke stavitelské práci. Do jara byla budova rozebrána a na místě vznikly sady.

Dalším zájmem, o který se Rychtařík velice zajímal, bylo psaní poezie. Právě díky básním lze blíže pochopit jeho osobnost. Často v nich promlouvá k Bohu, nebo se dotýká křesťanské etiky (viz pod odstavcem). V poučných básních s výchovným poselstvím Rychtařík v sobě nezapře učitele. Rovněž se také zajímal o okolní dění a o vlasteneckou činnost. Zálibu v tvorbu básní po otci zdědil i Jan Rychtařík ml., který se rovněž zajímal o podobná témata jako je křesťanská etika a poučení. S pomocí synových básní lze vysledovat např. úmrtí Vilémy Rychtaříkové roku 1884.³⁸²

*„Člověče, jen jednou žítí
na té Boží zemi máš,
Proč jen chtěl tě Bůh zde mítí,
uvaž, než se zpět zas dáš.“³⁸³*

³⁷⁹ HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 731.

³⁸⁰ KNOBLOCH, Dominik. *Kronika českých škol v Plzni*. Plzeň: Ignác Schiebl, 1887, s. 18.

³⁸¹ VAVŘÍK, Jan. *Ze staré školy plzeňské*. Plzeň: Český deník, 1921, s. 55.

³⁸² RYCHTAŘÍK, Jan. *Verše starého učitele*. Plzeň: Vilemína Rychtaříková, 1926, s. 5.

³⁸³ VAVŘÍK, Jan. *Ze staré školy plzeňské*. Plzeň: Český deník, 1921, s. 68.

Ředitel české hlavní školy Jan Rychtařík odešel do zaslouženého důchodu 11. listopadu roku 1879. Na tamní poměry dostával i vysoký důchod 765 zl., což je více, než někteří lidé vydělávali. Ke konci života Rychtařík žil hlavně snahou o konstrukci perpetua mobile. Po krátké nemoci pravděpodobně zaviněné zklamáním z neúspěchu při jeho konstrukci Jan Rychtařík zemřel 11. září roku 1902.³⁸⁴ Jeho památku připomínají jesličky v kostele sv. Jana Nepomuckého na Chodském náměstí. Postavička Jana Rychtaříka k Ježíškovi vede své malé žáky. Pro silně věřící Rychtaříka je tato pocta na místě.

³⁸⁴ VAVŘÍK, Jan. *Ze staré školy plzeňské*. Plzeň: Český deník, 1921, s. 67.

Závěr

Za svůj hlavní cíl této odborné studie jsem si zadal vytvořit ji strukturovanou a přehlednou, přičemž by zmapovala zásadní informace o historii plzeňského školství. Jakožto začínajícího pedagoga, který je otevřen novým znalostem, mne oslovila možnost vybrat si pro mne blízké téma spjaté se školstvím, konkrétně s regionálním školstvím, abych se o něm dozvěděl více.

Mnohem krásnější je myšlenka, že plody této studie mohou využít i případní čtenáři dychtivý po vědění, což vidím jako hlavní přínos, tedy ne jen přínos mně, ale i druhým, konkrétně univerzitním studentům s humanitním zaměřením a jakýmkoliv zájemcům o sebevzdělávání z Plzně a jejího okolí. Tato studie je zaměřena na teoretické poznatky, a tedy slouží jako zdroj pro další studium a případné zpracování do podoby blízké dětem na základních a středních školách (např. pracovní listy, prezentace v programu PowerPoint). Čtenáři studie z řad plzeňských pedagogů by se měli snažit dětem přiblížit regionální dějiny a pomoci jim utvořit si na ně názor.

Dnes již málokdo z dnešních Plzeňanů tuší, že ono 19. stol. páry, kterým se ve studii zabývám, bylo revolucí v celkovém systému společnosti, tedy i v tak důležité oblasti školství. Vyvíjelo se velice dynamicky, přičemž hlavní zásluha jeho rozvoje byla na mnoha dnes již zapomenutých osobnostech, které své velké dílo dokázaly hlavně díky své silné vůli a zanícení pro blaho školství. Nejednou tedy musely čelit i perzekuci režimu, nebo tlaku z řad úřadů. Právě nejvýznamnějšími z těchto osobností jsem se ve studii zabýval, abych je pomohl připomenout veřejnosti. Hlavními kritérii pro jejich výběr byl výrazný přínos pro plzeňské školství, a to v pedagogické, nebo organizátorské činnosti. Kromě pátera Hlavana se každá z vybraných osob angažovala v pedagogice. Antonín Hlavan působil převážně jako mecenáš školství a podporovatel vzniku české hlavní školy v Plzni. Místo v této studii si jistě zaslouží hlavně z toho důvodu, že je prakticky neprobádanou osobou. Naopak osobnosti plzeňské politiky jsem do svého výběru nezahrnul, protože by vydaly na samostatnou práci. Navíc již nejednou byly předmětem zkoumání.

Pro důkladné zpracování osobností jsem musel zmapovat celý jejich život a také jejich přínos pro školství, přičemž mnohdy tyto informace byly jen útržkovité. Nejedna z těchto osobností ovlivnila i kulturní svět svými literárními díly či překladatelskou činností. Pro důkladné zpracování jsem tedy musel prozkoumat i jejich dílo. Čtenář studie jistě nabyde dojmu, že tehdejší středoškolské učitelé vykonávali podobnou činnost jako

dnešní univerzitní. Byli to převážně oni, kdo vydával tehdejší učebnice. Díky kvalitnímu zpracování životů a děl významných osobností můžeme pochopit celou tehdejší dobu a její složité procesy. Životy těchto osobností by se daly připodobnit ke kamínkům, které dohromady tvoří mozaiku s vysokou uměleckou hodnotou. Výsledné dílo je patrné dodnes, a tím je současná vysoká úroveň plzeňského školství, která byla postavena i díky usilovné práci těchto učenců. Jednotlivé osobnosti toho samy dokázaly mnoho, ale často musely spolupracovat s jinými stejně zapálenými osobnostmi pro blaho školství. Přínos pro blaho školství a společnosti je inspirativní pro mnoho lidí dodnes. Tato studie je napsána jako hold všem klíčovým osobnostem, které se angažovaly v rozvoji plzeňského školství.

Summary

The thesis is concerned with the Pilsen education system during the 19th century and the prominent figures who have contributed to its development. The paper is divided into two parts. The first part is primarily focused on the first half of the 19th century, while the second part covers the second half of the century. They are further divided into two more extensive chapters, namely the history of the city of Pilsen and the prominent figures developing the Czech education system.

In the section dedicated to the history of the city of Pilsen, I connected the regional history of the city and its surroundings with the national history, as the development of Pilsen oftentimes derived from the situation in the Habsburg monarchy. In terms of content, I focused on Theresian reforms to provide understanding to the readers of the structure of the education system at the beginning of the relevant century, the process of national revival, which culminated in the revolutionary years 1848/1849, and Czech-German relations during the second half of the 19th century. I do not omit the reforms of the education system and their realization, the establishing of associations promoting culture and education, and the festivities used to demonstrate the development of culture.

Josef Stanislav Zauper, Josef Vojtěch Sedláček or Josef František Smetana were the most significant figures of Pilsen education in the first half of the 19th century, who were primarily connected with the former German grammar school. Besides them, I also focused on Archdeacon Antonín Hlavan, who greatly contributed to the prosperity of the Pilsen education system, and on Josef Spudil, the founder of education specialized in industry.

The subsequent section about personalities mostly discusses only secular professors working at the first Czech real school. An exception is Jan Hugo Karlík, who worked at the German grammar school and, in a way, marked the end of the famous era of the German grammar school. Personalities connected with the first Czech real school are, for example, its long-time direction František Částek, geography teacher and the founder of the Pilsen library, Tomáš Cimrhanzl, and a significant polonophil, František Alois Hora. The last person to be mentioned is the headmaster of the Czech main school, Jan Rychtařík.

Prameny a literatura

Prameny z Archivu města Plzně:

Archiv města Plzně, fond František Alois Hora, karton LP 1, č. inv. 619, *Dopis ředitele Částka F. A. Horovi.*

Archiv města Plzně, fond František Alois Hora, karton LP 1, č. inv. 620, *Dopis ředitele Částka F. A. Horovi.*

Archiv města Plzně, fond František Alois Hora, karton LP 1, č. inv. 621, *Dopis ředitele Částka F. A. Horovi.*

Archiv města Plzně, fond František Alois Hora, karton LP 1, č. inv. 622, *Dopis ředitele Částka F. A. Horovi.*

Archiv města Plzně, fond František Alois Hora, karton LP 1, č. inv. 2291, *Dopis ředitele Částka F. A. Horovi.*

Archiv města Plzně, fond František Alois Hora, karton LP 1, č. inv. 1268, *Dopis B. Grabowského Horovi.*

Archiv města Plzně, fond František Alois Hora, karton LP 1, č. inv. 1275, *Dopis B. Grabowského Horovi.*

Archiv města Plzně, fond František Alois Hora, karton LP 1, č. inv. 1305, *Dopis El. Orzeszkové Horovi.*

Archiv města Plzně, fond Josef František Smetana, karton LP 2, č. inv. 5914, *Smetanovy poznámky z římské historie.*

Archiv města Plzně, fond Josef František Smetana, karton LP 2, č. inv. 5934, *Jedenáct sešitů nadepsaných Pomněnky.*

Archiv města Plzně, fond Josef František Smetana, karton LP 2, č. inv. 5935, *Básně Josefa Františka Smetany.*

Archiv města Plzně, fond Josef František Smetana, karton LP 2, č. inv. 5923, *Milostné básně Josefa Františka Smetany.*

Archiv města Plzně, fond Josef František Smetana, karton LP 2, č. inv. 5948, *Tištěná báseň Smetanova u hrobu J. K. Tyla.*

Literatura:

ASCHENBRENNER, Vít a kol. *Dějiny města Plzně 2*. Vydání první. Plzeň: Statutární město Plzeň, 2016. 920 s. ISBN 978-80-87911-04-4.

BĚLINA, Pavel – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan Pavel. *Velké dějiny zemí Koruny české X., 1740–1792*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2001. 766 s. ISBN 80-7185-384-4.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Archív města Plzně: průvodce po fondech a sbírkách*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1987. 476.

BOROVÍČKA, Michael a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české XII.a, 1860–1890*. Praha: Paseka, 2012. 801 s. ISBN 978-80-7432-181-8.

BOROVÍČKA, Michael. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada. Cestovatelství*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2010. 757 s. ISBN: 978-80-7432-033-0.

CIMRHANZL, Tomáš. *Mýthologie čili Bájesloví Řekův a Římanův*. Plzeň: Vendelín Steinhauser, 1880. 334 s.

CIMRHANZL, Tomáš – HIRSCH, František. *Zeměpis mocnářství Rakousko-Uherského pro IV. třídu středních škol*. Praha: F. Tempský, 1892. 105 s.

CIMRHANZL, Tomáš – KREJČÍ, Jan. *Šumava: průvodce po Šumavě dle knihy Pascherovy*. Plzeň: Vendelín Steinhauser, 1878. 70 s.

ČAPKA, František. *Dějiny zemí Koruny české v datech*. Praha: Nakladatelství Libri, 2010. 1054 s. ISBN 978-7277-469-2.

ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně. II, Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967. 296 s.

DOMANICKÝ, Petr – JEDLIČKOVÁ, Jaroslava. *Plzeň v době secese*. Plzeň: Nava, 2005. 143 s.

DUDÁK, Vladislav. *Plzeňsko – příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2008. 880 s. ISBN 978-80-7340-100-9

FELIX, Emil. *Dva buditelé*. Plzeň: Národopisné muzeum Plzeňska, 1936. 39 s.

FOUD, Karel. *Paměť Plzeňského kraje – Muzea a galerie zřizované Plzeňským krajem*. Plzeň: Plzeňský kraj, 2008. 256 s. ISBN:978-80-254-5556-2

HLAVAČKA, Milan a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české XI.b, 1792–1860*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2013. 523 s. ISBN 978-80-7432-348-5.

HLINOMAZ, Milan. *Klášter premonstrátů Teplá: Přehled dějin duchovního fenoménu Tepelska*. Karlovy Vary: Státní okresní archiv Karlovy Vary, 2003. 317 s. Malé karlovarské monografie; sv. 2. ISBN 80-239-0337-3.

HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Knih pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883. 1125 s.

JÍLEK, Tomáš. *Kapitoly z historie západních Čech: od pravěku do současnosti*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2010. 65 s., 23 s. obr. příl. Univerzita třetího věku. ISBN 978-80-7043-910-4.

KNOBLOCH, Dominik. *Kronika českých škol v Plzni*. Plzeň: Ignác Schiebl, 1887. 39 s.

KRÁLÍKOVÁ, Marie – NEČESANÝ, Josef – SPĚVÁČEK, Václav. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977. 184 s.

KUMPERA, Jan. *Osobnosti a západní Čechy I. díl, (Do poloviny 19. století)*. Plzeň: Ševčík, 2005. 487 s. ISBN 80-7291-142-2.

MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 787 s. ISBN 80-7106-723-7.

MEYER, Pavel. *Dominikáni v Plzni: (stručná historie Řádu bratří kazatelů v Plzni)*. 1. vyd. Praha: Krystal OP, 2001. 26 s. ISBN 80-85929-46-5.

NERUDA, Jan. *Podobizny*. Praha: Československý spisovatel, 1952. 362 s.

PETRMICHL, František. *František Alois Hora*. Plzeň: J. R. Port, 1885. 24 s.

RYCHTAŘÍK, Jan. *Verše starého učitele*. Plzeň: Vilemína Rychtaříková, 1926. 31 s.

SCHIEBL, Jaroslav a kol. *Úhrnný výdej Ústřední matice školské po dvacetiletí*. Plzeň: Ústřední matice školská. 1900. 33 s.

SMETANA, Josef František. *Obraz starého světa, tj.: všeobecná politická historie*. Sv. 1. Praha: Fetterle, 1834. 240 s.

SMETANA, Josef František. *Všeobecný dějepis občanský*. Sv. 3. Praha: Kronberg Řivnáč, 1846. 1152 s.

SPĚVÁČEK, Václav. *Plzeňský vlastenec – Josef Vojtěch Sedláček, učitel českého obrození*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958. 137 s.

ŠLECHTA, Antonín Petr. *Z pravěku do novověku*. Praha: Průmyslová tiskárna, 1928. 235 s.

VAVŘÍK, Jan. *Ze staré školy plzeňské*. Plzeň: Český deník, 1921. 70 s.

VIKTORA, Viktor – HORÁKOVÁ, Jana – MALINA, Václav. *Plzeň v proměnách času: (1976-2000)*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2000. 286 s. ISBN 80-7238-060-5.

VIKTORA, Viktor – FICTUMOVÁ, Zdeňka. *Divadelní tradice Plzně od 19. století do současnosti: Průvodce výstavou*. Plzeň: Státní vědecká knihovna, 1983. 32 s.

Statě ze sborníků:

BĚLOHLÁVEK, Miloslav. František Alois Hora. In: *Plzeňský přehled*. Plzeň: Park kultury a oddechu, 1981. s. 27–28.

BOK, Václav. Goethův plzeňský přítel Josef Stanislav Zauper. In: *Minulostí Západočeského kraje*. Sv. 6. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1968. s. 119–135.

DOBŘÁ, Hana. Čestný občan Plzně. In: *Plzeňský přehled*. Plzeň: Park kultury a oddechu, 1988. s. 6–7.

HLINOMAZ, Milan. Příspěvek tepelského kláštera k rozvoji školství v západních Čechách. In: *Minulostí Západočeského kraje*. Sv. 44. Plzeň: albis international, 2009. s. 73–86.

KOVAŘÍK, Viktor – ZAHRADNÍK, Pavel. Mariánský sloup na náměstí Republiky v Plzni. In: *Památky západních Čech IV*. Plzeň: Národní památkový ústav v Plzni, 2014. s. 69–84.

KUMPERA, Jan. Josef Vojtěch Sedláček (1785–1836). In: *Osobnosti Západních Čech aneb: šlépěje milénia*. Plzeň: Plzeňský deník, 2000. s. 25.

KUMPERA, Jan. Josef František Smetana (1801–1861). In: *Osobnosti Západních Čech aneb: šlépěje milénia*. Plzeň: Plzeňský deník, 2000. s. 25.

KUMPERA, Jan. Východočech s plzeňským srdcem: názory a postoje Josefa Františka Smetany - vlasteneckého kněze, přírodovědce, historika a básníka. In: *Mezi Hradcem Králové a Plzní: Východočech na českých univerzitách: sborník in memoriam prof. PhDr. Zdeňku Mackovi, CSc.*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2006. s. 104-112. ISBN 80-86845-62-1.

RANDA, Miroslav. Josef František Smetana. In: *XXIII. zborník dejín fyziky: MESDEF 2005: 12. Medzinárodný seminár z dejín fyziky: Trenčianske Teplice 22.-24.9.2005*. Bratislava: Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV, 2006. s. 23-34. ISBN 80-969508-0-0.

RANDA, Miroslav. Josef František Smetana - významný plzeňský pedagog. In: *Pedagogická praxe v přípravě budoucích učitelů: sborník z konference: Srní 2006*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2006. s. 78-86. ISBN 80-7043-468-6.

SCHIEBL, Jaroslav a kol. František Částek. In: *Almanach král. Města Plzně na rok 1913*. Plzeň: Obec královského města Plzně, 1913. s. 112–114.

SCHIEBL, Jaroslav a kol. František Alois Hora. In: *Almanach král. Města Plzně na rok 1913*. Plzeň: Obec královského města Plzně. 1913. s. 148–149.

SPĚVÁČEK, Václav. Ze života Josefa Spudila. In: *Minulostí Plzně a Plzeňska*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958. s. 162.

STRNAD, Josef a kol. František Částek. In: *Sborník Městského historického musea císaře a krále Františka Josefa I. Sv. 4., č. 1-2*. Plzeň: Městské historické muzeum, 1918. s. 72–76.

SUCHÁ, Milada. Satirik Josef František Smetana. In: *Minulostí Západočeského kraje. Sv. 6*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1968. s. 112–118.

ŠKÁBA, Karel. Literární pozůstalost F. A. Hory v historickém museu. In: *Sborník Městského historického musea v Plzni*. roč. VII. Plzeň: historické muzeum. 1922. s. 44–55.

ŠVANDRLÍK, Richard. Josef František Smetana - lidumil. In: *Hamelika*. Mariánské Lázně: roč. XXX., 2006. 15. dubna, č. 3, s. 55–58.

VOLF, Josef. Jak to vypadalo v Plzni roku 1856. In: *Plzeňsko*. Plzeň: Společnost pro národopis a ochranu památek v Plzni. 1934. s. 1–6.

WIRTH, Zdeněk – BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Minulostí Plzně a Plzeňska*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958, obrazová příloha.

Denní tisk:

MAREK, Jan Jindřich. Život Josefa Vojtěcha Sedláčka. In: *Časopis českého muzea*. Praha: roč. 10, 1836, 6. Dubna, č. 1, s. 58–71.

RŮŽIČKA, David. Budoucí velikáni řádili ve filosofickém ústavu. In: *Plzeňský deník*. Plzeň: roč. 18, 2009, 29. ledna., č. 24, s. 6.

SCHMID, Jan Michael. Místní zprávy. In: *Posel ode Mže*. Plzeň: roč. 1, 1848, 25. října, č. 4, s. 4.

SCHMID, Jan Michael. Místní zprávy. In: *Posel ode Mže*. Plzeň: roč. 2, 1849, 17. března, č. 21, s. 6.

SMETANA, Josef František. Pomůcka k národopisné mapě království Českého. In: *Časopis českého muzea*. Praha: roč. 17, 1843, 2. Června, č. 1, s. 130–142.

(nov). Profesor Tomáš Cimrhanzl. In: *Plzeňské listy*. Plzeň: roč. 35, 1899, 2. července, č. 148, s. 1.

(nov). Vzpomínka na prof. Cimrhanzla. In: *Plzeňské listy*. Plzeň: roč. 35, 1899, 4. července, č. 149, s. 1.

(nov). Plzeňan obětoval život perpetuu mobile. Nefungovalo. In: *Mladá fronta Dnes*, 23, 2012, 24.VII., č. 171, s. B/1. - 1 fot.

Elektronické zdroje:

Astronomia.zcu: Josef František Smetana. [online]. [cit. 2018-10-29].

Dostupné z: <<http://astronomia.zcu.cz/astronomove/smetana/2513-josef-frantisek-smetana/>>.

Databáze knih: Tomáš Cimrhanzl. [online]. [cit. 2018-1-15].

Dostupné z: <<https://www.databazeknih.cz/zivotopis/tomas-cimrhanzl-35691>>.

Digitální archiv: Státní oblastní archiv v Třeboni. [online]. [cit. 2019-1-14].

Dostupné z: <<https://digi.ceskearchivy.cz/7579/64/1176/1857/65/0>>.

Digitální archiv: Zemský archiv v Opavě. [online]. [cit. 2018-1-14].

Dostupné z: <<http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=be9793c2-f13c-102f-8255-0050568c0263&scan=101>>.

iDNES.cz: Plzeňan léta vymýšlel perpetuum mobile, sestrojil ho ale nedokázal. [online].

[cit. 2018-03-31]. Dostupné z: <https://www.idnes.cz/plzen/zpravy/jan-rychtarik-perpetuum-mobile.A120727_111637_plzen-zpravy_pp>.

Regionální knihovna Teplice: Josef Stanislav Zauper. [online]. [cit. 2018-11-5].

Dostupné z: <<https://www.knihovna-teplice.cz/osobnosti/josef--stanislav-zauper/>>.

Římskokatolická farnost u katedrály sv. Bartoloměje v Plzni: Duchovní správci farnosti. [online]. [cit. 2018-11-23].

Dostupné z: <http://web.quick.cz/fsvbart/stranky/historie_duchovni_spravy.html>

Wikipedie.com: Seznam představitelů Města Touškova. [online]. [cit. 2018-11-23].

Dostupné z:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_p%C5%99edstavitel%C5%AF_M%C4%9Bsta_Tou%C5%A1kova>

Wikipedie.com: Tomáš Cimrhanzl. [online]. [cit. 2018-03-31].

Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Tom%C3%A1%C5%A1_Cimrhanzl>.

qap.cz: V kostele na chodském v Plzni jsou k vidění unikátní plzeňské jesličky. [online].

[cit. 2018-04-02]. Dostupné z: <<https://www.qap.cz/object/v-kostele-na-chodskem-v-plzni-jsou-k-videni-unikatni-plzenske-jeslicky-fotky-65008>>.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Josef Stanislav Zauper.	I
Příloha č. 2: Josef Vojtěch Sedláček.	I
Příloha č. 3: Josef František Smetana.	II
Příloha č. 4: Antonín Hlavan.	II
Příloha č. 5: Josef Spudil.	III
Příloha č. 6: Jan Hugo Karlík.	III
Příloha č. 7: František Částek.	IV
Příloha č. 8: Tomáš Cimrhanzl.	IV
Příloha č. 9: František Alois Hora.	V
Příloha č. 10: Jan Rychtařík.	V
Příloha č. 11: Mapa města Plzeň v roce 1781.	VI
Příloha č. 12: Premonstrátský klášter v Teplé.	VI
Příloha č. 13: Gymnázium u sv. Anny v Plzni, přibližně v polovině 19. stol.	VII
Příloha č. 14: Staré divadlo v Plzni (v neznámé době po roce 1832).	VII
Příloha č. 15: Komplex dominikánského kláštera v Plzni (koncem 18. stol.).....	VIII
Příloha č. 16: Dominikánský klášter – západní křídlo.	VIII
Příloha č. 17: Dominikánský klášter – východní průčelí.....	IX
Příloha č. 18: „Štíft“ – budova české hlavní školy v Plzni.....	IX
Příloha č. 19: Česká reálka ve Veleslavínově ulici.	X
Příloha č. 20: Plzeňské jesličky v kostele sv. Jana Nepomuckého.....	X
Příloha č. 21: Jesličky – detail s postavičkou Jana Rychtaříka (druhá dospělá zprava).....	XI

Přílohy

Příloha č. 1: Josef Stanislav Zauper.³⁸⁵

Příloha č 2: Josef Vojtěch Sedláček.³⁸⁶

³⁸⁵ ASCHENBRENNER, Vít a kol. *Dějiny města Plzně 2*. Vydání první. Plzeň: Statutární město Plzeň, 2016, s. 632. ISBN 978-80-87911-04-4.

³⁸⁶ SPĚVÁČEK, Václav. *Plzeňský vlastenec – Josef Vojtěch Sedláček, učitel českého obrození*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958, s. 4.

Příloha č. 3: Josef František Smetana.³⁸⁷

Příloha č. 4: Antonín Hlavan.³⁸⁸

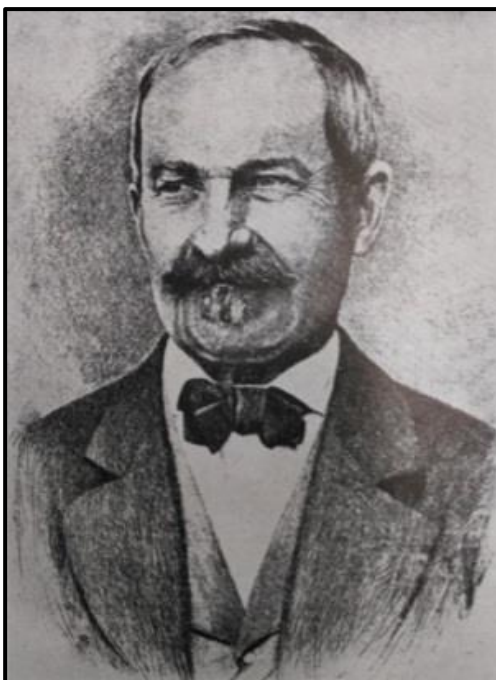

³⁸⁷ *Astronomia.zcu: Josef František Smetana.* [online]. [cit. 2018-10-29].

Dostupné z: <<http://astronomia.zcu.cz/astrodomove/smetana/2513-josef-frantisek-smetana/>>.

³⁸⁸ HRUŠKA, Martin – KORÁB, Julius, ed. *Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870.* Plzeň: Nákladem Dědiců Hruškových, 1883, s. 840.

Příloha č. 5: Josef Spudil.³⁸⁹

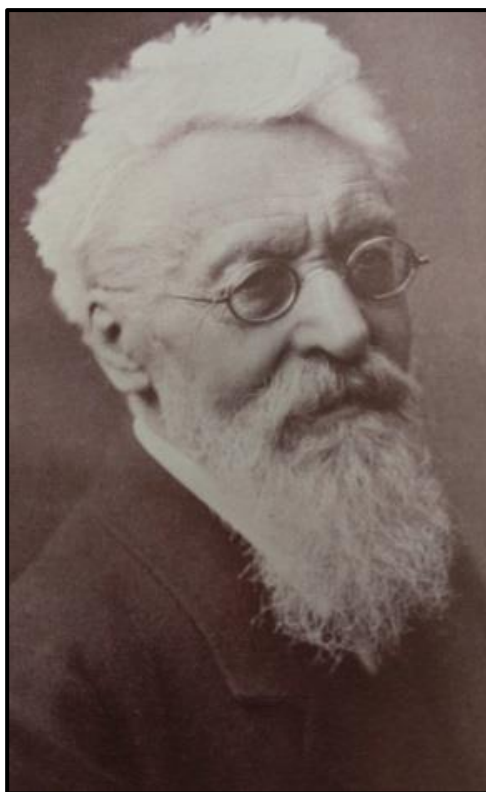
Příloha č. 6: Jan Hugo Karlík.³⁹⁰

³⁸⁹ WIRTH, Zdeněk – BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Minulostí Plzně a Plzeňska*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958, obrazová příloha.

³⁹⁰ ASCHENBRENNER, Vít a kol. *Dějiny města Plzně 2*. Vydání první. Plzeň: Statutární město Plzeň, 2016, s. 632. ISBN 978-80-87911-04-4.

Příloha č. 7: František Částek.³⁹¹

Příloha č. 8: Tomáš Cimrhanzl.³⁹²

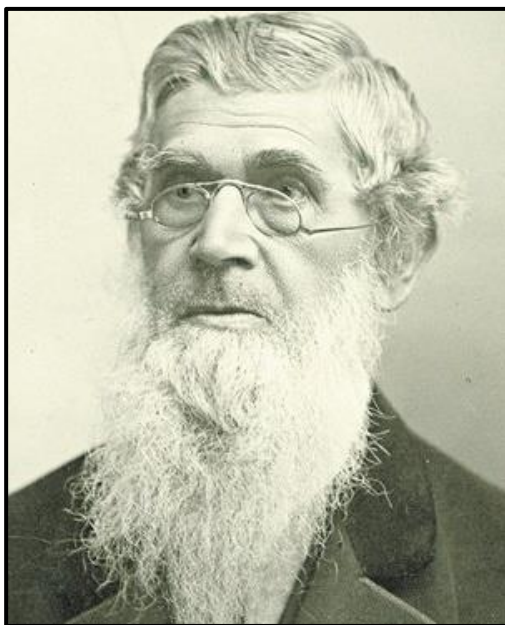
³⁹¹ SCHIEBL, Jaroslav a kol. František Částek. In: *Almanach král. Města Plzně na rok 1913*. Plzeň: Obec královského města Plzně, 1913. s. 115.

³⁹² *Wikipedie: Tomáš Cimrhanzl*. [online]. [cit. 2018-11-23].
Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Tom%C3%A1%C5%A1_Cimrhanzl>.

Příloha č. 9: František Alois Hora.³⁹³

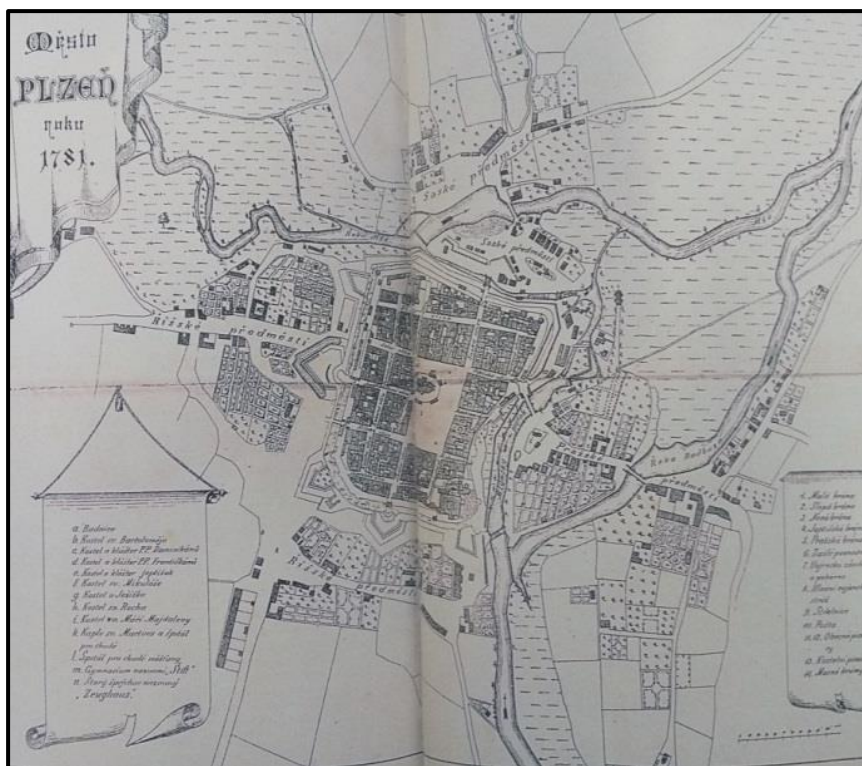
Příloha č. 10: Jan Rychtařík.³⁹⁴

³⁹³ SCHIEBL, Jaroslav a kol. František Částek. In: *Almanach král. Města Plzně na rok 1913*. Plzeň: Obec královského města Plzně, 1913. s. 149.

³⁹⁴ *iDNES.cz: Plzeňan léta vymýšlel perpetuum mobile, sestrojil ho ale nedokázal*. [online]. [cit. 2018-03-31]. Dostupné z: <https://www.idnes.cz/plzen/zpravy/jan-rychtarik-perpetuum-mobile.A120727_111637_plzen-zpravy_pp>.

Příloha č. 11: Mapa města Plzeň v roce 1781.³⁹⁵

Příloha č. 12: Premonstrátský klášter v Teplé.³⁹⁶

³⁹⁵ VIKTORA, Viktor – HORÁKOVÁ, Jana – MALINA, Václav. *Plzeň v proměnách času: (976-2000)*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2000, s. 93. ISBN 80-7238-060-5.

³⁹⁶ SPĚVÁČEK, Václav. *Plzeňský vlastenec – Josef Vojtěch Sedláček, učitel českého obrození*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958, obrazová příloha.

Příloha č. 13: Gymnázium u sv. Anny v Plzni, přibližně v polovině 19. stol.³⁹⁷

Příloha č. 14: Staré divadlo v Plzni (v neznámé době po roce 1832).³⁹⁸

³⁹⁷ FELIX, Emil. Dva buditelé. Plzeň: Národopisné muzeum Plzeňska, 1936, obrazová příloha.

³⁹⁸ VIKTORA, Viktor – HORÁKOVÁ, Jana – MALINA, Václav. *Plzeň v proměnách času: (976-2000)*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2000, s. 125. ISBN 80-7238-060-5.

Příloha č. 15: Komplex dominikánského kláštera v Plzni (koncem 18. stol.).³⁹⁹

Příloha č. 16: Dominikánský klášter – západní křídlo.⁴⁰⁰

³⁹⁹ VIKTORA, Viktor – HORÁKOVÁ, Jana – MALINA, Václav. *Plzeň v proměnách času: (976-2000)*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2000, s. 69. ISBN 80-7238-060-5.

⁴⁰⁰ DOMANICKÝ, Petr – JEDLIČKOVÁ, Jaroslava. *Plzeň v době secese*. Plzeň: Nava, 2005, s. 43.

Příloha č. 17: Dominikánský klášter – východní průčelí.⁴⁰¹

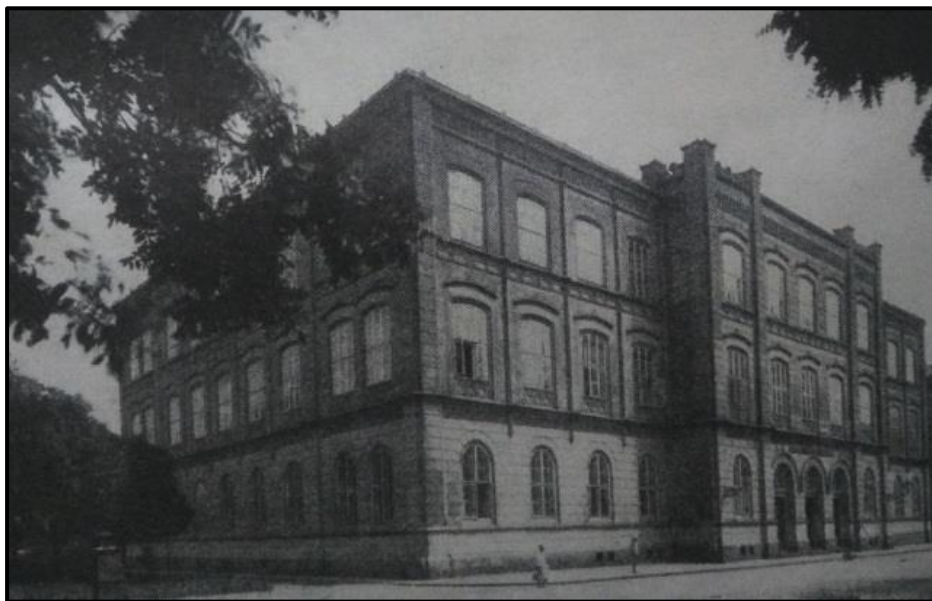
Příloha č. 18: „Štíf“ – budova české hlavní školy v Plzni.⁴⁰²

⁴⁰¹ DOMANICKÝ, Petr – JEDLIČKOVÁ, Jaroslava. Plzeň v době secese. Plzeň: Nava, 2005, s. 31.

⁴⁰² ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně. II, Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, s. 128.

Příloha č. 19: Česká reálka ve Veleslavínově ulici.⁴⁰³

Příloha č. 20: Plzeňské jesličky v kostele sv. Jana Nepomuckého.⁴⁰⁴

⁴⁰³ ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně. II, Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, s. 128.

⁴⁰⁴ *qap.cz*: *V kostele na chodském v Plzni jsou k vidění unikátní plzeňské jesličky*. [online]. [cit. 2018-04-02]. Dostupné z: <<https://www.qap.cz/object/v-kostele-na-chodskem-v-plzni-jsou-k-videni-unikatni-plzenske-jeslicky-fotky-65008>>.

⁴⁰⁵ *qap.cz*: V kostele na chodském v Plzni jsou k vidění unikátní plzeňské jesličky. [online]. [cit. 2018-04-02]. Dostupné z: <<https://www.qap.cz/object/v-kostele-na-chodskem-v-plzni-jsou-k-videni-unikatni-plzenske-jeslicky-fotky-65008>>.